

XIV·EVFOLYAM

1924

DECEMBER.

MEGJELENIK:

MINDEN·HÓ·

KÖZEPÉN·

AZULT ÉS JÖVŐ

ZSIDÓ·IRODALMI·MŰVÉSZETI·TÁRS-
SÁGALMI·ÉS·KRITIKAI·FOLYÓIRAT.

DR. PATAI JÓZSEF

DR. PATAI JÓZSEF

ZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN.

Megjelent! „A Biblia képekben“

Második kiadás
ára 300.000 kor.

Külföldön: 150 č. kor. / 300 dinár / 700 lei / 200.000 osztr. kor. / 4 dollár és portó

TARTALOM.

	Oldal		Oldal
Dr. Hajdu Miklós: Der Rabbi von Offenbach	363	Schlosz Lajos: Kiss József anyjának jeltelen sírja	392
Patai Edith: Versek. Ha majd az útnak végén... — Melyikért?... — — — — —	366	Pap Izsák: Csak menj, Uram (Vers)	392
Kiss Arnold: Koheleti hangulatok (Versek)	366	Patai József: A Holt-tenger vára. (Ballada)	393
Patai József: Egy szombat Jeruzsálemben	367	Speiser Ignác: A budapesti orthodox iskola 50 éves jubileuma	393
Dr. Heller Bernát: Könyvet a jeruzsálemi egyetem könyvtárának	376	Reflexiók a zsidó nagygyűléshez	395
Tizezer marannus vissza akar térni a zsidó hitre. (Héberből ford. Wachsberger)	377	<i>Tollhegyről:</i>	
Neményi Bella: Reb Kalmele kecskéje	378	A nagygyűlés	397
Jánosii Engel József: Wagner Richard és a zsidóság	381	<i>Krónika és Szemle:</i>	
(Sós): „A zsidómentes város“	385	Tóraadományok. — A bekötési tábla és tartalomjegyzék. — Peisner Ignác. — Rabbí Glasner Mózes. — A zsidó gimnázium barátainak egyesülete. — A zsidó leánygimnázium jóbarátainak köre. — A szegedi zsidó hitközség. — Dr. Schlesinger Sámuel: A zsidók vallás- és erkölcstana. — Pályázat egy zsidó plakátra	399
Gladiatorok a római Circus Maximusban (Vers. Frankl L. A. után Dr. Silberfeld)	385		
Vermes Ernő (Temesvár): Az élő héber nyelv Erec Jiszraélben	386		
Jakob Steinberg új héber verseiből: Reám lopózott a bús éjszaka — Ha eljön majd (Patai József fordítása)	389		
Dr. Pfeiffer Izsák: „Széfer Hájásár“ hősi époszunkból. Ábrahám születése	390		

ILLUSZTRÁCIÓK.

Lesser Ury (Berlin): Judith (Műmelléklet)	361	Ruben (Tel-Awiw): Jemenita család	380
Goldschmidt Izráel, az elhunyt offenbachi rabbi	364	Tyroler mult századbeli grafikus rézmet-szete	381
Eleazar Strich (Haifa): Chaluc	365	Rubinstein	383
A Gan-Rotschild Tel-Awiwben	366	Sir Herbert Sámuel, Palesztina kormányzója és neje a tisztelgő küldöttséggel a jeruzsálemi kormányzói palota kertjében	387
A jeruzsálemi héber egyetem kertje	367	Ruben (Tel-Awiw): Jakob Steinberg, héber költő	389
A zsidó légió laktanyája Jeruzsálem elfoglalása után	370	Jakob harca az angyallal (A Széfer Hájásár fametszeteiből)	390
Jeruzsálem látképe	371	Ábrahám imádkozik a tüzes kemencében (A Széfer Hájásár fametszeteiből)	391
Gur-Arje (Jeruzsálem): Bir Joáb, Joáb forrása	372	A juftáló orth. iskola épülete	394
— — Alamizsna	373	Klein Márkus, a budapesti orth. iskolaszék elnöke	395
Rabbí Jósua Kassovsky, a nagy talmudi enciklopédia szerzője	375	Óbudai Freudiger Ábrahám, a budapesti orth. hitközség elnöke	395
Sidney Sil, a „Jeruzsálem“ zeneiskola igazgatója	375	Dr. Deutsch Adolf, a budapesti orth. hitközség tanintézeteinek igazgatója	395
Horovitz rabbi, a német-hollandi Palesztina-szervezet vezetője	375	Gábor Vilmos és neje	399
Moro (Jeruzsálem): Tuniszi zsidó	377		
Szentföldi rom	378		
Salamon ítélete	379		

LESSER URY (BERLIN): JUDITH.

Beilage des Mult és Jövő.

A Mult és Jövő 1924 évi decembert műmelléklete.

Supplément de Mult és Jövő.

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XIV. ÉVFOLYAM, 1924. DECEMBER

DR. HAJDU MIKLÓS: DER RABBI VON OFFENBACH (*Petőfi Sándor német fordítója*)

„... Unterhalb des Rheingaus, wo die Ufer des Stromes ihre lachende Miene verlieren, Berg und Felsen mit ihren abenteuerlichen Burgruinen sich trotziger gebärden und eine wildere, ernstere Herrlichkeit emporsteigt, dort liegt, wie eine schaurige Sage der Vorzeit, die finstere, uralte Stadt Bacharach...“

Igy kezdődik a Heine bacharachi rabbijának befejezetlen regénye, amely azután a majnai Frankfurtban kapja második színterét. A frankfurti ódon falak szomszédságában élte papi és költői életét a Rabbi von Offenbach, akinek szép pályája — megihletve Petőfi Sándor világokat megihlető géniusztól — most ért véget. Offenbachnak, a kis hesszeni városnak öreg temploma nevezetes hely. A nagy Offenbach édesapja itt volt a „község követe”. Úgy mondják, jámbor, írástudó ember, senki megrázóbban el nem sírta az őszi bűnbánás vezeklő imáit, mint ő. A község követének nevezték az öreg Offenbachot, — dehogyan profanizálták volna küldetését főkántori címezéssel. Bizony a pajkos és csufondáros melódiák Offenbachjának édesapja énekelt ebben a templomban. Ugyanitt tanított, szónokolt a Rabbi von Offenbach, aki ötven évvel ezelőtt nagy munkába kezdett: Petőfi Sándort a maga magyar színeiben, magyar muzsikájában, teljes pompájában akarta Schiller és Goethe hívei kezébe adni.

Ki ez a németországi zsidó pap, aki fiatalkorában eljegyzte magát Petőfi Sándor heroldjának? Ir, tanul, szónokol, tanít, nevel, imádságokat szerez, de élete alkonyán is áhítattal öleli ifjúkorának zsenijét: Petőfi Sándor német fordítását.

A Rabbi von Offenbach, akinek Petőfi-fordításai a német betű propagandájának legjelentősebb helyén, a Reclam Bibliothek-ban jelentek meg negyvenegy évvel ezelőtt, — magyar ember: Doktor Israel Goldschmidt Tuladunáról indult hatvan évvel ezelőtt a nagyvilágba. Alig tizenöt éves. Kezében egy kis batyú, ebben a vagyona: egy imakönyv, talisz, tefilin és Petőfi Sándor első edíciójának egy kötete.

Honnét indul a nagy útra és kicsoda az utitársa?

Amikor a kis Izráel édesapja a jesivára küldi, akkor a nagy Hildesheimer tanít Kismartonban. A Mestert aztán Kismartonból nem-sokára Berlinbe hívják. A kismartoni jesiva hallgatóiból Hildesheimer kiválasztja két kedvelt tanítványát. Ritkán szokott jósolni, de az első zman, a jesiva első szemesztere után megállapítja:

— Meglássátok, ez a két zsidó fiú messzi országokban hirdeti majd a Tórát és tanításainkat...

A két kis bócher: Goldschmidt Izráel, a lovasberényi boltos fia és Goitein Gábor, a högyészi rabbidinasztia fiatal sarja.

A jóslat bevált. A Petőfi-fordító Goldschmidt Izráel mellett nőttön-nő a högyészi bócher is: dr. Goitein Gábor a karlsruhei hitközség papjaként fejezte be nagyívű pályáját. A högyészi Goitein rabbidinasztia más tagjai is szerezték nevet és elismerést a külföldön. A karlsruhei pap testvére, Goitein Elje, a högyészi sajmer-hadaszoknak volt tudós Mestere, ő látogatott el a hetvenes és nyolcvanas években az én kilembé: a dombóvári templomba. Fia, dr. Goitein Hersch a koppenhágaiak rabbijaként hunyt el vagy húsz évvel ezelőtt. Másik fia, Goitein Salamon, tudós édesapja szép emlékezetéhez híven, a högyészi orthodoxok érdemes papja.

A nagy Hildesheimerrel együtt megy hát a messzi nagy világba a két dunántúli zsidógyerek. Berlinben új embereket, új könyveket lát a két bócher. Tanulnak, tanulnak és tanulnak. Ki törődik velük, ha néha-néha koplalnak is?

Elmúlik tíz-tizenöt év és 1884-ben ime, megjelenik a Reclam Universal Bibliothek egyik vaskos, szép köteteként a Gedichte von Alexander Petőfi. Ekkorra azonban már a magyar fiú filozófiai doktor, képesített lelkész, ígérhirdető pap Obornik, Brisen, Weilburg és Birkenfeld szószékein. Tudományt, akadémiai grádust, kenyeret a német gyülekezet ad neki, —

*Goldschmidt Izrael dr., a most elhunyt Offenbachi rabbi,
a héber imakönyv és Petőfi német fordítója.*

de a fiatal pap úgy érzi, hogy nagy-nagy szívbeli tartozása van szülőhazájával szemben.

„Hervorgegangen ist diese Übersetzung — írja a Petőfi-fordítások előszavában, — lediglich aus der reinsten, uneigennützigsten Liebe zur Muse Petőfi's. Übersetzer ist von Geburt ein Landsmann Petőfi's, der seine Studien in Deutschland gemacht und hier seinen Wirkungskreis gefunden hat. Die natürliche Angänglichkeit an das Land der Geburt fand in dem Adoptiv-Vaterlande ihre Befriedigung und Reinigung, ihre poetische „Katharis“ gleichsam, an der Beschäftigung mit Petőfi und daraus sind die ersten Übertragungen „in mein geliebtes Deutsch“ entstanden. Als ich aber sah, dass mein Lieblingsdichter noch lange nicht so bekannt in Deutschland ist, als er es verdient, dass selbst Männern des Gelehrtenstandes noch vielfach der Name Petőfi selbst unbekannt ist: da glaubte ich es sowohl meinem Geburtslande, als meiner neuen Heimat schuldig zu sein, das Meinige dazu beizutragen, Petőfi weitem Kreisen des deutschen Publikums zuzuführen.“

Petőfi kétszáz versét köti csokorba a fiatal pap, munkáját Weilburgban, „an den Ufern der grünen Lahn“ fejezi be 1883-ban. (A Neusebauer-féle fordítás száztizenöt verset tartalmazott és mindössze harminc költemény azonos a két fordításban.)

A nyolcvanas évek elején a magyarság lelkében él még a romantikus hit, hogy Petőfi Szibériában raboskodik. Fordításait Goldschmidt doktor An Petőfi című ódájával vezeti be és ő is megéneklí a rettenetes sorsot, hogy: ki tudja, a szabadság lánglelkű dalosa talán rabságban sínylődik?

*Im Kampf für Freiheit, Recht und Pflicht
Bist von dem Schauplatz du entschwunden;
Doch ist's bis jetzt noch sicher nicht
Ob du den Tod auch da gefunden.
Denn wie des Moses Grab nie Einer
Sah auf des Nebo-Berges Höhn
Hat deinen Leichnam, dein Grab keiner
Bis auf den heut'gen Tag gesehn.*

*Zu grausam wäre das Geschick
Wenn du, der Freiheit glühndster Sänger,
Fern von der Freiheit Sonnenblick
Schon lebstest drei Jahrzent' und länger;
Wenn mit der Freiheitsliebe Gluten,
Die Hunderttausende entflammt,
Zu Kerker du und russ'schen Knuten
Wärst seit dem Freiheitsjahr verdammt!*

Goldschmidt doktor Petőfi-gyűjteményében ragyogóan bontakozik ki a halhatatlan költő élete, az alföld, a puszta, a magyar szenvedés minden véres könnye és sóhaja. Egy kis tolnamegyei faluból, Diósberényből indul a nagyvilágba Petőfi német fordítója. Az édesapja az írástudók közé tartozik, falusi boltos, aki Diósberényből a hatvanas években Dombóvárra költözik. Érdemes észrevenni, hogy a kis boltost — aki a feleségére bizza az üzletet, ő maga pedig kora reggeltől késő estig a tudományok szent tudományát bujja, — Dombóváron ötven évig így nevezik: a berényi Goldschmidt. A tolnamegyei jó magyar nép magyar előnevet ad a boltosnak. A berényi Goldschmidt egyre gyarapszik — óh, nem földi javakban! — egyre gyarapszik tekintélyben. Hogyisne! Három-négyévenként nyári vakációra egy-két hétre ellátogat Dombóvárra az Offenbachi főrabbi. És ott ül a zsuppos házikó udvarának diófája alatt apa és fiú. Előttük hatalmas könyv, életöröm, boldogság a tekintetükön: tanulnak . . . együtt tanulnak.

Vagy egy negyedszázaddal ezelőtt Petőfi német fordítója itt járt Budapesten. Élete második nagy munkáját fejezte be akkor. A Petőfi-fordítások után másik költői munkába fogott: lefordította versben a teljes zsidó imakönyvet, az askenaz-szidurt. Élete virágában, tizennyolc éves korában meghal a pap leánya, az ő emlékezetének megszentelése ez az imádságos könyv, amelyet ezzel a fohással vezet be:

„Gott! Aus deine Ewigkeit entsende
Eine Spur in's menschliche Verblüh'n!
Lass, o Gott im Werke uns'rer Hände
Einen Strahl der Ewigkeit erglüh'n!“

A frankfurti kiadó a német könyvdísz minden szépségével bocsátotta útra a verses imakönyvet, amely az egész világba elvitte szerzőjének a nevét. Nem fordítások ezek a verses imádságok, de megkapó impressziói az ősi fohász biblikus gondolatainak és zsidó hangulatának. Am mintha nagy sikerének verőfényében is fájt volna Petőfi fordítójának, hogy verses imáit nem tudja a magyar hívők kezébe adni. Érdekes gondolattal keresett fel. Arra kért, ismertessem meg Makai Emillel, aki talán kedvet kap majd imáinak magyar költői fordítására. A tervvel elkészültünk, — Makai Emil ekkor már a Gésákat fordította. Megnézte az Offenbachi rabbi Budapestet és a Petőfi-szobor előtt ezt mondta nekem:

— Petőfi Sándort nagyon nehéz ércbe önteni. Aminthogy nem lehet a világ semmiféle nyelvére sem lefordítani. Lássá, amikor a Petőfi verseinek megrázóan magyar illusztrációját nézem, a Duna méltóságosan hömpölygő árját, akkor érzem, hogy gyöngye, hogy halovány és erőtlens az én német Petőfim.

De boldog volt, hogy látta Petőfi szobrát és látta újból sok-sok esztendő után a Dunát. És még egy világhírességet akart látni. Egy tudóst, akit az egész világ minden egyeteme ismert: Goldziher Ignácot. Elmentünk az ősz professzorhoz. Nem a könyvei mellett találtuk, a maga napi robotját, a maga favágómunkáját végezte: a hitközség titkári irodájában aktákat szignált. Azt mondta, minden-minden változatosság tulajdonképpen fűszere az életnek. És hosszú az éjszaka: ez a keleti tudományokban való elmélyedések igazi ideje.

Az öreg pap, a Grossherzoglicher Rabbiner zu Offenbach a/M. pár éve nyugalomba vonult. Homburgba ment a nyár végén kúrára és a hetvenötéves öreg úr még Ros-hasono előtt egyik este csöndesen elaludt: örök álmra szenderült. A magyar föld szülöttjét hívei Offenbachban temették el.

A kis hesszeni város irodalmi emlékeiben egyébként előbből is találkozunk magyar vonatkozással. A tizenkilencedik század elején az egész világ ismerte a híres-neves rödelshemi nyomdát, amelynek egy Pozsonyból odavándorolt, Hersch nevű nyomdász volt a tulajdonosa. Az Offenbachi temetőben pihen most vele együtt Petőfi Sándor fordítója, aki hatvan évvel ezelőtt kis batyuval vágott neki a nagy útnak, gyalogolt, éhezett, a berlini Hildesheimer-szemináriumba került és egy életvaló barátságot kötött itt egy másik szegény fiúval, Cohennal, a későbbi világhíres marburgi filozófussal.

Amikor vagy tizenhat évvel ezelőtt Gold-

schmidt doktornak visszaadtam Offenbachban pesti vizitjét, akkor már a Rabbi von Offenbachnak ezüstös volt a haja. Az öreg berényi Goldschmidt néhány esztendő múlva meghalt Dombóváron és azóta már csak sírok látogatására jött az Offenbachi rabbi — haza. A hosszú és drága és fáradságos utazást sohse sajnálta.

— Gazdag, nagyon gazdag ország ez a Tuladuna — mondotta, — viszek magammal vissza a Majna partjára mindig egy-egy drágakövet, egy-egy ékességet, néhány magyar szót. Nem tudom: a szavak újak-e? vagy hogy hatvan esztendő alatt én felejtettem el a betüket?

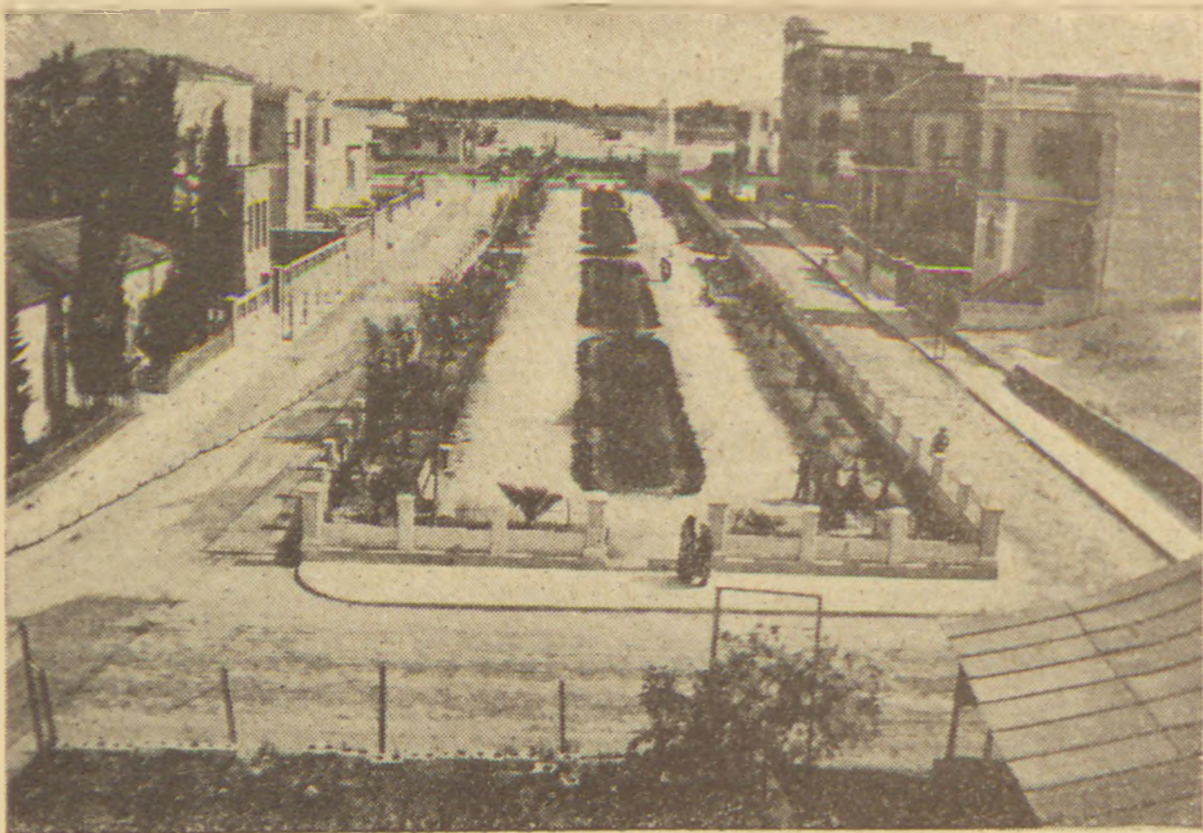
Csak a betüket! Mert az ifjúság muzsikája ott muzsikált halála napjáig a Rabbi von Offenbach szívében. És oltárt emelt „an den Ufern der grünen Lahn“ és a németül beszélő nagy világon Petőfi költészetének.

Izrael pap beírta nevét Petőfi országhatárokön át szárnyaló géniuszának dicsőséges könyvébe.

... És az én kilem, az én chevrám most majd beírja a Mester nevét a maga Jizkaur-könyvébe. A jövő esztendő Jom-kippurján a kis dombóvári templomban olvassák már az emlékezésnek kegyeletos óráján a világotjárt nagy Rabbi nevét. Izrael pap megint hazaérkezett...

Eleazar Strich (Haifa): Chaluc.

A Gan-Rotschild Tel-Awiwben. (Emőd felv.)

Patai Edith: Versek

HA MAJD AZ ÚTNAK VÉGÉN...

Ha majd az útnak végén, a dermedő világban
 Arcunk sápadt lesz s hajunk mint hó, fehér,
 S halk, lassú ütemben, bágyadt keringéssel
 Zakatol hűlő szívünkben a vér,
 Az erős, szép dalok, forró nagy vallomások,
 Miket szívünk sikoltott, de ajkunk temetett,
 Mint rég kivert, sötét és átkos madarak
 Keringnek a havon és bús fejünk felett
 S egy végső fordulón, végignézzünk az úton
 Mit tavasz, nyár szegélyezett és duzzadt ifjúság
 És késő könnyek jönnek s halkán szívünkre
 szállnak
 S a meggyilkolt dalok zokogva visszajárnak —
 — És életünk csodáját megértjük már egészen
 Bús megbánással tárjuk a karunkat felé,
 Mi szép volt és csodás, — csodás és isteni!
 Rebeci halvány ajkunk a sötét téli égnek.
 És utolsó vad vágyunk lángja felcsap az égre —
 Felgyújtja a mennyboltot a fellegek fölött,
 De vár a nagy Kapu a jéghegyek között
 Kitárul halkán és mindennek vége... vége...

MELYIKÉRT?...

Távoli csillag rejtő mezőiről
 Melyikért hívtam a Nap arca elé?

Az apáért, — kihez ezernyi vágy
 S az ifjúság drága emléke fűz,
 A kis szoba, hová intett az élet,
 Az eljövendő szent csoda
 És a beteljesülés —

Vagy a fiúért, akiért volt minden,
 A vágy, az ölelés,
 A szenvedés, az élet áldozása,
 Kiért lehullt az ifjúság varázsa,
 Kiért volt minden,
 A vágy, az ölelés
 És a beteljesülés. —

Kiss Arnold: Kohéleti hangulatok

I.

Sok színes szó röppent már ajakamról,
 Tapsot arattam hangos, nagy tömegben,
 Fáklyám tüzénél fáklyaerdő gyulladt,
 És könnyek árját fakasztottam bőven.

A mámor szava — mint a fakó lombok
 Fonnyadtan hulltak erdei avarba,
 És minden fáklyák pernyévé aludtak,
 S a könnyeket az őszi szél kacagja.

Papi palástom tépett, mint a lelkelem,
 A szószerk orma oly magányos, árva,
 Mint szakadt húrral szomorkodó hárfa.

Tar jegenyén a szívem: üres fészek,
 Mi benne dalolt: messze tájra szállott,
 És magával vitt minden ifju álmat . . .

II.

És minden mindegy. Cinege és sólyom,
 A verébfütyty s a csalogány danája,
 A tömegtenyér únott tapsra lendül —
 Egy mérlegen bohóca, prófétája.

Kegyosztók: cenkek, irtóznak igaztól,
 Saját képükre teremtik az Istent,
 Önbálványuk kegy-jeleikre ágál,
 És érdemrendnek tűznek föl bilincset.

Kulisszát tolnak hazug templomokban,
 Rezes tányérral sok augúr csörömpöl,
 És összenevet — s még nagyobbat bömböl.

A balgák válla létrafokká hajlik,
 Latrok lépdelnek gögösen oromra,
 S az igazságot lerúgják a porba . . .

III.

Korai alkony. Novemberi esték.
 Künn szélvész zúg és havas felhők szállnak,
 Az őszi Dunát látom ablakomból,
 Ladikot ringat, utasa a bánat.

Mulandó minden, mint a hab iramló,
 Babér és túske: percnyi lihegések,
 Bolond, ki örül múltó borostyánnak,
 S époly bolond, akit a túske éget.

Szits meleget a kicsiny kandallódban,
 És amíg künn az őszi szelek zúgnak,
 És ármányok és szenvedélyek dúlnak:

Vond öledbe fejét hű hitvesednek,
 Akit szeretsz és aki szeret téged —
 Úgy várjad csöndben, míg elmúlt az élet . . .

PATAI JÓZSEF: EGY SZOMBAT JERUZSÁLEMBEN

A zsidó légió és az angol katonák hősi temetője. — Kilátás a héber egyetem kertjéből. — Péntek este Rabbi Jochanan ben Zakkai templomában. — Elijáhu csodája. — „Pekidim ve-amarkalim.” — Maftir a jeruzsálemi Szentély tere előtt. — Beszélgetés Rabbi Chajim Sonnenfelddel. — Lepillantás Cion hegyének terraszáról. — A talmudenciklopédia szerzője és a chálucok.

Valahányszor egy-egy kirándulásomról visszatértem Jeruzsálembe és messziről elémtűnt Dávid várának karcsú tornya és a Szentély helyén álló Ómár-mecset széles kupolája, — olyan nyugtalanság fogott el, hogy nem bírtam többé az autón vagy öszvéren maradni. Leszálltam és gyalog folytattam az utat, hogy minél tovább láthassam az egész város képét. És próféták és zsoltárosok versei rajzoltak, zsongtak és zümmögtek körülöttem, mint aranyszárnyú méhek, melyek édes mézet és szúrós fulánkot rejtenek. „*Ez-e az a város, amelyről mondották: szépségnek tökéletessége, az egész földnek gyönyörűsége?...*” „*Uram, pogányok törtek birtokodba, meggyalázták Szentséged csarnokát...*” „*Zarándokok-ének: Midőn az Úr visszahozá Cion foglyait, olyanok voltunk, mintha álmodnánk...*”

Mintha álmodnánk... Talán itt a sicheimi úton tért vissza négyezer évvel ezelőtt Ábrahám, amikor csekély csapataival éjjeli harcban Danig és Damaskusig verte vissza a Holttenger völgyébe betörő Kedarlaómert és szövetséges fejedelmeit „és Malki-Cedek, Sáleem királya — talán éppen ezen a helyen — kenyeret és bort hozott eléje és megáldá...” Talán itt e hegyi lejtőn ütötte fel a patriarcha sátrát esti pihenőre és éjszakai látomásában hallotta az Úr szavát: „*Ne félj Ábrahám, Én pajzsod vagyok... Nézz fel az égboltozatra és számláld meg a csillagokat, vajjon meg tudod-e számlálni?...* Ennyi lesz a te magzatod... És nektek adom örökbe ezt a földet Egyiptom patakjától az Eutráth nagy folyamáig...”

Négyezer esztendő óta járnak zsidó patriarchák és próféták, hősök és martirok ezen az úton, ahol lépten-nyomon történelmi emlékek köszönnek. Átkanyarodom a

sicheimi útról balra és felmegyek a „*Látók hegyére*” a *Har Hacófimra*, a *Scopusra*.

Itt ütötte fel táborát Titus, amikor Jeruzsálemet megostromolta. Innen nézte, amikor seregei nekiigazították a hatalmas ostromgépeket a szent város falainak. Innen látta, amikor a zsidó csapatok napról-napra halálos elszántsággal rohannak ki, hogy az ostromló túlerőt visszaverjék. Innen nézte, amint megtelik a Kidron völgye temetetlen zsidó holttestekkel, úgy hogy maga is megdöbbenve a zsidó heroizmus és római kegyetlenség láttán, összecsapta kezeit és felkiáltott: „*Nem ezt akartam!...*” Bebarangolom a római tábor helyét és felmegyek a britt katonák temetőjéig. Ott fekszenek egymás mellett az elesett angol katonák és a zsidó légió hősei. Együtt harcoltak Jeruzsálemért, együtt ontották vérüket a Szentföldért. Kis keresztjek jelzik a sírhantokat az egyik oldalon, „*Dávid pajzsai*” a másik oldalon. Kereszt és Dávid pajzsa. Milyen közel vannak egymáshoz és éppen itt, ahol a források is oly közel csergedeznek! Amott az Olajfák-hegyén zsidó szent sírok, alig pár lépésnyire a keresztény hívők szent sírjai és nem messze a muzulmánok szentségei. Mily közel is vannak egymáshoz, itt a közös forrásnál — és

A jeruzsálemi heber egyetem kertje.

Universitätsgarten in Jerusalem.

mennyire eltávolították egymástól, mennyire szembeállították egymással, mennyire fegyverül használták egymás ellen az emberek!... Körüljáróm a hősök temetőjét. El-elnezem a sok kicsiny hantot... Zsidó legionáriusok és angol katonák, testvérek, ugyanegy célért áldoztatók-e ifjú életeteket? Zsidó legionáriusok a föld négy széléről, Szancherib és Titus szétszórta hősök ivadéka, ti csak folytattátok azt a harcot, melyet őseitek évezredekkel ezelőtt vívtok; ők a falakon belül, ti a falakon kívül estetek el Jeruzsálemért, hogy valóság maradjon az Igéret és örök igazság a szent frigy, mit Istenetek Ábrahámmal kötött. De ti büszke Brittanian levendék, azért hoztátok-e ide drága ifjúságotokat, hogy beteljesedjék az Ige, a prófécia és jóvátegyétek a történelem kétezeréves bűnét a Biblia népével szemben, mint ahogy nagyapáitok harcoltak Athén falai alatt a hellének utódainak felszabadulásáért? Vagy csak utat kellett itt egyengetnetek véretekkel sziget-hazátoknak a Vörös-tenger csatornájához és a legendás India aranyához?... Rettenetes!... „Miben bíztok? Van-e erősebb vár mint az oceán? és a büszke brittek mégis kénytelenek voltak meghódolni a seregeim ostroma előtt” — ezt mondotta kétezer évvel ezelőtt a gögös Titus Jeruzsálem hős zsidó védőinek. És ti büszke brittek most visszaadtátok a várost azoknak, akiktől Titus elrabolta? Vagy ti is csak magatokra gondoltatok és a történelem elszakadt láncát csak újabb rabláncul forrasztották össze?... Valamikor kereszties vitézek száguldtak erre vad paripákon és nyomukban tűz, láng, jaj és pusztulás. Rabló perzsák és bizánciak, törökök és tatárok, Huluga hordái és Timurlenk mongoljai jártak itt pusztítva és fosztogatva; a megváltó békét hoztátok-e ti az örökbéke-próféták városának?... Behunyom a szememet... A temető mellett az anathóti úton Jeremiás próféta jár földigérő fehér talárban. Szülőfalujából jön, a Prath-patak mellől, áldón terjeszti kezét a sírok fölé és gyors léptekkel, szinte lebegve suhan az Olajfák-hegye felé és mintha a mecsetes Móriához szólana a hangja: „*Ki könyörül rajtad, Jeruzsálem? Ki szánakozik rajtad és ki jön békédet kérdeni?...*” És mintha messziről vigasztaló szavát hozná a szél: „*Még fölépítek és fölépülsz Izrael szüze, még fölékesíted dobjaidat és kivonulsz ujjongók táncaival...*”

Átvágok a anathóti úton és néhány perc múlva héber ének üti meg a fületem. Zsidó munkások dala. Chálucok és chálucák építik a héber egyetem falait. Pedig sokan közülök még nemrég európai egyetemek falain belül edzették erejüket, nem fizikai, de szellemi munkára. Dallal az ajkukon faragják és emelik a nehéz köveket az izzó napon. Fiúk és leányok jókedvűen hordják a meszes és cementes puttonyokat, mintha édes szőlő volna és vidám szüret folyna a Scopus-hegyen. Az európai harctereken még dö-

rögtek az ágyúk, még gyilkoltak a srappellek és lángszórók, mikor 1918 nyarán Áb hó 15-én Weizmann, a szentváros elfoglalójának, Allenby generálisnak és vezérkarának, Amerika, Franciaország és Olaszország képviselőinek, Jeruzsálem, Cairo és Alexandria nagy rabbijainak, püspököknek, biborosoknak és a főmuftinak jelenlétében, nagy ünnepségek közepette letette a héber egyetem alapkövét, hogy „innen a Jeruzsálemet körülvevő hegyek legmagasabb pontján gyújtóhelye legyen a zsidó öntudat feltámadásának és centruma a szétszört zsidó szellemi erők egyesülésének.” Már befejezéséhez közeledik a nagy mű, amely páratlan lesz az egész világon, a kémiai és mikrobiológiai kutató intézet már működik is a magyar származású Fodor professzor vezetése alatt, a zsidó tudományok csarnoka pedig már ősszel megnyitja a kapuit.

Az egyik cháluc a kert közepén abbahagyja a munkát és felém siet: „Salóm! Nem ismer meg? *Kármí* (szöllősi) vagyok. Budapesten Weinberger volt a nevem. Magyarosítani akartam. Aztán jött a „*numerus clausus*”. Itt héberesítettem. Mi ujság otthon? Még mindig nem hiszik, hogy itt építünk?” Kármí felvezet az állványokon az Egyetem egyik épületszárnyának parkányos tetejére. „Tessék megmondani, van-e még a világon valahol ilyen gyönyörű panoráma!” Ámulva nézek körül. Oldalt elém tárul a Jordán kanyargó völgye, a hömpölygő folyam buja zöld szegélyével, lejjebb a lilás, izzó párával borított Holttenger csodakék medencéje, körülövezve magasbanyúló, meredek gránitsziklák lángvörös koszorújától. Légvonalban is vagy harminc kilométernyi távolságra van innen és több mint 1200 méterrel alacsonyabban mint az a pont, ahol állok és mégis a csodálatosan átlátszó, kristálytisztá levegőben olyan közelnek tetszik, hogy azt hiszed, félórai séta lehet az egész. A Jordán túlsó partjáról szinte a szemünk elé merednek a mély sziklahasadékokkal szeldelt gileádi hegyek és lejjebb a jerichói síksággal szemben a Nebo-hegy csúcsa, ahonnan Mózes látta az Igéret földjét, halála előtt. Elül az Efrajim-hegység láncolata és errébb terraszos emelkedésen „Nebi Samuil” minaretje, a régi Micpa, ahol Sámuel próféta felkente Juda első királyát, a tragikusorsú Sault. Balra a vízszintesen fekvő, fehér, napsütötte sírkövekkel borított *hár hazéthim*, alatta a „Getsemáné-kert” évezredes ciprusaival, olaj- és fügefáival, délebbre az Absalom-émlék sziklasüvege, Zacharjas sírja és lent a „Rontás hegye” alatt, túl a Siloáh patakján a „Gé-Hinom”, a pogányemlékü Hinom völgye, fölötté Dávid vára és Cijon kapuja.

És az ó- és az újjváros mintha csak lábunk alatt terülne el minden kibontakozó szépségével. Mint megvíthatatlan ókori vár emelkedik ki a hegyoldalból gránittömbjeivel a soktornyú fal. Ott benn a Templom-tér, a Szikla-dóm és az Aksa-

mecset, Salamon trónja, Izrael tava és az ódon várfalban a Herodes-kapú, a Törzsek-kapuja, az Oroszlán-kapú és a befalazott „Bab er-Rahme“, a „Saare Rachamim“ az „Irgalom kapuja“, amelyet még Ómár kalifa állítólag azért falaztatott be, mert az arabok hite szerint azon a kapun kell majd bevonulnia Izrael megváltójának, a Messiásnak. Ott a Cion kapuja mellett a falon belül a zsidónegyed, melynek hullámzó háztengeréből a hatalmas Churva-zsinagógának, *Jákob házá*-nak kupolája magasabban emelkedik az Ómár mecseténél is. És a falakon kívül, az egész újváros köröskörül tele van tüzdelve zsidó kolóniákkal. Északon, ott Jeremiás és Cidkijáhu barlangjai és mellettük új zsidó kolónia, a „Bathé Nisan Back“. Arrébb a sziklába vájt hatalmas „királysírok“ és mellette az erdélyi zsidók kolóniája.

Ott a Simeon ha-Cádik sírbarlangja, közelében a „Nachlath Simeon“, odább a „Mea Searim“, a „Száz-kapu“ sok tanházával és templomával és előtte a „magyar zsidó házak“, jobbra a „Saare Pinna“, a „Béth Jiszraél“ és a bucharai zsidók mozgalmas, színes negyede, nyugat felé a „Saare Jerusolájim“, a „Kerem“ kertvárosa, lejjebb a „Náchláth Cion“, a „Kenészeth Izrael“ és túl a muzlim-temetőn emelkedik monumentálisan a „Becalél“ a csillogó hétágú Menórával a fején.

A tenger felől hűvös szél közeledik, a nap lehül, az árnyékok megnyúlnak. A tarka nyüzsgés az utcákon mintha lecsendesedne. Jeruzsálem készül a Szombat-királynő fogadására. Az egyetemet építő chalucok is abbahagyták a munkát. Besietek a városba. A Herodes-kapun át, a Via dolorosán és a kabbalisták zegzúgos utcáján keresztül még naplemente előtt eljutok *Rabbi Jochánán ben Zakkai* templomába. Jó volt sietni. Már rég elhangzott az ó-város utcáin a munkaszünetre felhívó kürt szava és benn a zsinagógában már zsonganak a szombatköszöntő énekek. Az óra itt napkeltéhez és naplementéhez igazodik és a mincha a nap lenyugvásával, az esti ima pedig pontosan az est beköszöntésével esik egybe. Ahogy a reggeli ima is egyes templomokban mindig pontosan a napkeltével kezdődik.

Misztikus félhomály leng a mélyen az utca szintje alatt megbúvó katakombaszerű nagy zsinagógában, melynek alacsony boltozatos mennyezetét egyetlen vastag pillér tartja, a sok könnyet rejtő templomhajó közepén. Köröskörül a nyerskő-émléktáblákkal teleaggatott falak mentén széles, masszív kőpadok húzódnak, ezeken ülnek keleti módon lábukat maguk alá kulcsolva, színes ünneplő selyemköpenyben, vörös tarbusban és fezzben a szefárd zsidók. Valami arisztokratikus előkelőség nyugszik arcuk kifejezésén és egész testtartásukon. Tapsolva és ütemesen hajlongva dalolják együtt az Énekek Énekét, kórusban, monoton keleti népdal ritmusára:

„A te nyakad Dávid tornya,
fölépítve halmok fölé,
ráakasztva pajzsok ezre,
minden hősök pajzsai...“

Sokszor hallottam az Énekek Énekét péntek esti alkonyatkor a diaspora templomaiban, de ott úgy recitálták, mintha sirató gyászének, vagy könyörgő fohász volna. Itt, Salamon király „sírhá-sírim“-jének születési helyén éreztem csak át a dal egyszerű értelmét. Így ülhetek körben három ezer év előtt is, amikor ünnepestéken az ima csak egy zsoltárének volt és öregek és fiatalok együtt daloltak Sulamithról és a pásztorról, En-Gédi szőlőiről és Salamon palotáiról...

Az ódon zsinagóga rácsos almemorján felhangzott a sokkal ifjabb „Lecho-Dódi“ dallama és egyszerre csak úgy tűnt, mintha négyfelől rejtett kórus halk visszhangja felelne reá: „*Királyváros, dicső szentély, romjaidból emelkedjél.*“ A Rabbi Jochanan ben Zakkai zsinagóga tulajdonképpen négy egymás mellé épített külön-külön nevű templomból áll, melyeket egy keskeny kis fényudvar köt össze. A legfiatalabb és legdíszebb a „Kehál Stambuli“, a legrégebb és a leghangulatosabb a „Kehál Cion“. Egyszerre imádkoznak mind a négyben és az imák és énekek hullámai átszüremlenek a nyitott ajtókon keresztül, csarnokból csarnokba, halkán és finoman, anélkül, hogy egymás áhitatát zavarnák. Csendes az ima és bensőséges. Nem sokan vannak egy-egy imacsarnokban. Hiszen Jeruzsálemben, amelyen teljesedett a prófécia, hogy „házam imának háza lésszen mind a népeknek“, minden felekezetnek rengeteg temploma van és a zsinagógák száma a kétszázat is felülmúlja. Intimebb is minden egyes imaház istentisztelete. A Maariv után kinyitják a frigyszekrényt és egyenként felmennek és csókkal köszöntik a tórákat, aztán homlokukat megérintve és mindenkivel kezét szorítva „*sabat salom umvorúch*“ „békés és áldott szombatot“ kívánnak egymásnak.

Kifelé menet, az egyik sarokban oldalt, egy barlangszerű mélyedés tűnt föl, amelyből tompa mécsesfény világított ki. „Kiszé Elijáhu“ — Elijáhu próféta széke — magyarázza a sammas. — Egyszer régen, mikor még nagyon kevés zsidó merészkedett az elpusztított Jeruzsálem falai közé, egy csecsemőt akartak Ábrahám frigyébe felvenni, de hiányzott egy tizedik, hogy *minjan* legyen. Nagyon bánkódott ezen a jámbor apa és a kicsiny község minden tagja. Már hozzá akartak fogni az ünnephez szomorúan minjan nélkül, amikor hirtelen, senki sem látta, hogyan, honnan, megjelent egy hosszú, fehérszakállas aggastyán és belekezdett az imába. Ez volt az első csecsemőavatás Jeruzsálemben, ki tudja, hány száz év után. Az ima és szertartás befejeztével a rejtélyes aggastyán ismét eltűnt és akkor észrevették, hogy ebbe a barlangba ment be, ahol azóta

A zsidó legió laktanyája Jeruzsálem elfoglalása után.

mindig mécses ég a próféta tiszteletére, mert most már mindenki tudta, hogy Elijáhu volt... Az egyik chachám azonban ezzel szemben azt a felvilágosítást adta, hogy ez a régi „geniza”, ahová valamikor a használhatatlanná vált tóra-tekercseket rejtették el.

Szombaton át régi, kedves meghívásnak engedve, a Magyarországról elszármazott Horovitz főrabbinak, a német-hollandi Palesztina-szervezet vezetőjének voltam a vendége. A német-hollandi „Pekidim ve-amarkalim” sokat járultak hozzá a mai szentföldi jisuv megerősítéséhez. Több mint száz év óta működnek a megbízottai Palesztinában, Németország, Hollandia, Anglia, Franciaország, Dánia, Svédország, Észak-Amerika zsidósága az ő szervezeteik útján juttatták el adományait a Szentföld szorultjainak. Jótékony intézményeket, kórházakat, népkonyhákat, aggok házát alapítottak, ingyenlakásokat építettek, Talmud-Tórákat, jesivákat, ipariskolákat létesítettek, kamatmentes kölcsönöket folyósítottak, gépeket és szerszámokat szereztek be, özvegyeket és árvákat támogattak, ingyenkezelő or-

vosokat és gyógyszertárakat szubvencionáltak, elemi- és középiskolákat és különböző továbbképző kurzusokat alapítottak városokban és kolóniákon. És különösen két érdemét kell leszögezni: 1. hogy legnagyobb ellenállás és küzdelem közepette a „Tóra és munka” jelszavával gyakorlati irányba igyekezett terelni levegő-exisztenciához szokott támogatóit, 2., hogy régen az ismeretes palesztinai nyelvharc előtt elvül kimondotta, hogy iskoláiban a tanítási nyelv a héber és ahol csak tehette, igyekezett a héber kultúrát előmozdítani. Sokat beszéltek nekem Jeruzsálemben arról, hogy Horovitz rabbi háza a legválságosabb időben is „nyitott ház” volt mindenki előtt, aki segítségre szorult. Akkor is, amikor a szervezetében képviselt német zsidók papirbillióinak milliói sem adtak már egy egyiptomi fontot.

Horovitz rabbival, aki a jeruzsálemi orthodoxia vezető egyéniségei közé tartozik, mentünk korán reggel szombaton a chászidok szomszédos zsinagógájába, melynek az ugyancsak magyarországi származású híres *Rabbi Chájim Sonnenfeld* a papja. Örültem, hogy alkalmam lesz a legkonzervatívabb pártnak legtekintélyesebb és leghajthatatlanabb mesterével beszélgetni. Az emeleten épült pompás zsinagóga neve „*Tifereth Jerusolajim*” — „Jeruzsálem dicsősége” — és valóban a Szentföld és Jeruzsálem összes zsinagógái közül egyik sem rendített meg annyira mint ez. Mikor belépünk, szemközt, megdöbbenő közelségben, szinte közvetlenül az ablakok mögött terül el az Olajfák-hegye prófétasírjaival és a Mória-hegy ciprusos tere, hol a Béth-hamikdas, a Szentek Szentélye állott. Keletre, Jeruzsálem felé fordulva, imádkoznak a diaspora szétszórtjai a világ minden részéről, országokon, tengereken át szállnak a fohászok erre a szent helyre és én itt állok az „*Even sethijah*”, a sokévezredes sziklaoltár közvetlen közelében és innen mondjuk gyülekezetben azokat a zsoltárokat, miket talán éppen itt ezen a helyen, a hajdani Cion-várában zengett hárfáján Dávid király. Az ablakok nyitva vannak és mintha onnan a Szentély fehérmárványos teréről a gránitoszlopos boltívek alól leviták karának éneke zengene be ezer harsona, cintányér, fuvola és csengetyű kíséretével, *Mizmór sir lejóm hasabbat...* és mi itt benn velük énekelünk és az ő dalaik szárnyán emelkedünk a magasba, a Szombat szent szférái közé, azoknak a lelkeknek miriádjaival, kik keletről és nyugatról, északról és délről a Móriah sziklacsúcsán keresték a megváltást...

Ott, ott, talán éppen a ciprusok között, a mecsetnél térdepelt Salamon király a fölépített Szentély előtt és bíborosan és koronásan imára tárta karjait az Ég felé: „Ime az egek és az egek egei nem foghatnak át téged, hát még ez a ház, melyet építettem... Minden fohász, minden könyörgés, mely feltör bárki ember szívéből és

Izrael népéből, kik ismerik egymás baját és fájalmát és kitárják karjaikat e ház felé, oh, hallgasd meg az Égből, Trónusod helyéről... És az idegen is, aki nem Izrael népedből való, ha jön messze földről a te nagy nevedért és imádkozik e ház előtt, oh, hallgasd meg az Égből, Trónusod helyéről... És ha vétkezik a te néped és száműzik száműzői távoli és közeli országokba és megtérnek és imádkoznak szívükkel, lelkükkel e ház felé, oh, hallgasd meg az Égből, Trónusod helyéről..."

Milyen más értelmet nyer itt az ima! Még az áldozati rend doktrinái is megelevenednek itt, ahol pár lépésnyire főpapi áldozat füstje szállott föl az oltárról. És mennyire másképp hangzik itt az az ima, melyet a világ minden zsinagógájában elmondanak reggelenként: „Új fényt ragyogtass Cionra és érijük meg mindnyájan a fényét...” „Oh, lássák szemeink, midőn visszatérsz Cionba irgalommal...” És mikor kivették a frigyszekrényből a Tórát és olvasták Mózes könyveinek talán legegységesebb fejezeteit, („Bamidbar”), a népszámlálás rendjét a Sináj-sivatagban és a törzsek részletes beosztását a pusztai vándorláshoz, mennyire eleven életet kapott minden szó, amikor pár nappal ezelőtt bebarangoltam Izrael törzseinek hajdani honfoglaló helyeit. A *maftirral* engem tiszteltek meg. Izgatottságtól remegve mondtam a haftora szövegét Hóseá prófétából, akinek pár nappal ezelőtt a sírján állottam a száfedi hegyen. „És lészen Izrael fiainak száma mint a tenger fövénye, mely föl nem mérhető, meg nem számlálható. És lészen, ahol mondták nekik: nem vagytok népem! így szólnak hozzájuk: az élő Isten gyermekei! És összegyűlnek Juda fiai és Izrael fiai és választanak fejet együtt és feljönnek az országba, mert nagy leszen Jizreel napja...”

Lágy prófétai vigasz szóval kezdi, vízióval a nagy

Jizreel-völgyről, ahol annyit vértett Izrael és ahol tegnap hallottam csak zsidó kapa-kasza pengését, talán az elsőt kétezer év pusztulása után... De a próféta nemcsak vigasztal, dorgál is. És úgy éreztem, mintha távoli országok megbúvó, dörgölöző, asszimiláns zsidóságához szólna a szózat, a parázna asszony szimbolikus képében:

„Mert szólt: megyek a szeretőim után, kik adják kenyeremet és vizemet, gyapjumat és lenemet, olajamat és italaimat... Ezért elkeritem utadat tövisekkel... és futni fog szeretői után, de utól nem éri, keresni fogja őket és nem találja... És szól: megyek, visszatérek első uramhoz, mert jobb volt nékem akkor mint most... Vajjon nem tudja-é, hogy én adtam neki a gabonát, a mustot, olajat?... S ezüstöt sokasítottam neki és az aranyból Bálványt csináltak...” És befejezésül ismét gyengéd vigasztalás a megsajnált, meggyötört, megtért asszony felé: „És szövetséget kötök a mező vadjával, az ég madaraival és ijjat és kardot és háborút eltüntetek a földről... És eljegyezlek magamnak örökre és eljegyezlek magamnak igazsággal és joggal és szeretettel és irgalommal... És eljegyezlek magamnak hűséggel és megismered az Örökkévalót!...”

Mikor a máftir áldásaihoz értem, már nem bírtam tovább megindultságomon uralkodni. És mikor ennél a versnél: „*rachém al Cijon, ki hi béth-Chajénu*”, „könyörülj Cionon, mert az életünk háza”, felpillantottam a szemközt a Szentély helyén emelkedő szikladómra, könnyekkel teltek meg a szemeim, hangom elcsuklott és sírtam, sírtam, mint egy hazatért gyermek előzveggyült édesanyja kebelén...

Muszaf után betértünk Rabbi Chájim Sonnenfeld szomszédos lakásába kidusra. Az aggasztán rabbi szikár alakjával, szinte végtelenbe lengő, ősz szakálával és hosszú, fehér szemöldökei alól kivillogó, szigorú szemeivel olyan benyomást tett reám, mintha a régi judeai próféták egyike előtt állanék.

— Mester — szóltam hozzá, — azt mond-

Jeruzsálem-látképe. Lent jobbra a „nyugati fal”. Fönt középen a Scopus-hegy. (Emödi felv.)

Ansicht von Jerusalem.

ják mifelénk, hogy a Rabbi ellensége az új szentföldi jisuvnak...

— *Chász vecholila!* — szakított félbe, helyéről felpattanva. — *Hát én nem ismerem a talmudi mondást, hogy a jisuv Erec-Jiszroél fölé az összes parancsolatokkal? „Igy szól az Úr: kedvesebb előttem egy kis csoport Erec-Jiszroélben mint egy nagy szinhedrion a Szentföldön kívül...“ Hányszor üzentem ki chuc-laereci chászidoknak, hogy akinek módjában van kijönni és nem teszi, oszid litén din vechesbón, számot fog adni a legfelsőbb ítélőtrónus előtt... Én csak vallásosabb szellem uralmáért küzdök... Meg-*

Gur-Arje (Jeruzsálem): Bir Joáb. Joáb forrása.

Joabs-Quelle.

mondottam Weizmannak: Irva van, „umipné chatoénu golinu mé-arcénu“, „és vétkeink miatt száműzettünk az országunkból“, hogyan képzeli Palesztina felépítését, ha nem szigorú vallásosság fog benne uralkodni?

— Ezért harcolnak az orthodox „mizrahisták“ is — mondom, — ezt teszi Kuk főrabbi is a cionisták közt és úgy hallom, szót fogadnak neki.

— *A jaffai rabbi* (így nevezi Sonnenfeld rabbi a Jaffából idekerült Kuk jeruzsálemi főrabbit) lehet más nézeten, én azt hiszem, kívülről függetlenebbül lehet küzdeni. Épp ezért ismétlem, kívánatos, hogy minél több vallásos zsidó jöjjön ki, hogy pártunk minél erősebb, szavunk minél súlyosabb legyen.

— Vannak, akik azt terjesztik — jegyzem meg, — és éppen a Rabbi nevében, hogy vallásos zsidó ki sem jöhet...

— *Chász vecholila!* — vág közbe Sonnenfeld rabbi. — Irva van: „uvo lecijon goél ulsové pésa bejaákov.“ Előbb áll Cion megváltása és utána Jákób bűnöseinek megtérése. És az én meggyőződése, hogy minden chaluc, aki itt Erec-Jiszroél föléépítésében résztvesz és dolgozik, előbb-utóbb baal-tesuva és vallásos zsidó lesz. Hiszen azok, akik visszajöttek Babyloniából Ezra és Nechemia alatt, szintén nem voltak valami nagy cadikok. Amint a próféták könyveiben olvassuk, megszegették a szombatot és ünnepeket, pogány asszonyokkal éltek, gyermekeik már nem tudtak héberül — és mégis baal-tesuvák lettek és ebből a nemzedékből származtak a második templom makkabeusai, a tanaiták, az amórák, a misna, a talmud és a gaonok nagyszerű generációi...

— Én végig jártam — mondom, — az egész Szentföldet, eltöltöttem szombatokat a tengerparti városokban és a galileai hegyek kolóniái között, Jeruzsálemben és a gyarmatokon és egész Palesztinában nem láttam sehol egyetlenegy nyitott zsidó üzletet, egyetlenegy nyitott zsidó műhelyt és egyetlenegy zsidó mezei munkást, aki dolgozna szombat napján. És a chálucok nem fél-ásdódi nyelven beszélnek, mint a babyloni visszatérők, hanem tiszta héberül. Nem lélekemelő ez?

— Igen, igen, hiszen javul a helyzet, hála Istennek. De még nagyon sok a javítani való. Ez a mi célunk. Az új jisuv elé azonban senkiszem akar közlünk akadályokat gördíteni.

— Hogy miért mentem küldöttséggel Huszein királyhoz Rabbat-Ammonba? Nem azért, hogy a cionisták ellen hangoljam, ahogy a rágalmazó cikkek írták. A kormányzó, Sir Herbert Sámuel is ment, a cionisták vezetőférfia is mentek. Elvégre senkiszem tudhatja, milyen viszonyba kerülhet még Palesztina Hedzsasz királyával és mi megjelentünk, hogy tudja, vannak a Szentföldön olyan zsidók is, akiknek minden körülmények között, minden politikánál és minden jognál drágább a vallás...

Rabbi Chajim Sonnenfeld gondolatokba merülve jár fel és alá a szobában, odamegy az ablakhoz, kinéz, aztán hirtelen megfordul:

— Talán áruló volt Rabbi Jochanan ben Zakkai, amikor halotti koporsóban vitette ki magát tanítványaival túl a várfalon — talán éppen itt ez alatt az ablak alatt, — hogy a Jeruzsálemet ostromló Vespasianus császár elé mehessen? Sőt akkor maga Abba-Szikara, a jeruzsálemi várvédők vezére adta neki ezt a tanácsot, őszintén bevallva, hogy ő nem mer békéről beszélni, mert fél, hogy elszánt szikárius-bajtársai akkor őt is megölik. És mikor a kapunál a várőrök bele akartak szűrni Rabbi Jochanan ben Zakkai koporsójába, próbául, hogy nem szökevény élő van-e

benne. Abba Szikara reájuk szólt: „*Jómru, rabban dakru*“, „azt fogják mondani, a rabbiba szúrtak bele!“ A rabbiba beleszúrni szabad — teszi hozzá tréfásan Sonnenfeld rabbi — csak az a baj, hogy „*jómru*“, beszélni fognak róla!... És mit kért Rabbi Jochanan ben Zakkai Vespasianustól? Elsősorban: „*Tén li Jabnéh*“, „*add nekem Jabnét és bölcseit*“, mert Jeruzsálemnél is fontosabbnak tartotta a Tóra megmentését. Aztán *kegyelmet Rabban Gamliel a „Nászi“ családjának*, hogy ne irtsa ki az ősi fejedelmi dinasztiát, Dávid király ivadékait. És milyen érdekes a harmadik kérdés: *orvost Rabbi Cadok gyógyítására!* Milyen mély értelem van ebben! Rabbi Cadok negyven évig böjtölt, hogy a Beth-Hamikdas el ne pusztuljon, csak esténként szívta ki egy-egy füge nedvét és a sok böjttől olyan átlátszó lett a teste, hogy még ez a kis fügeméz is átlátszott rajta kívülről. Mi lett volna a legjobb orvosság Rabbi Cadoknak? Természetesen az, hogy ne pusztítsák el a Szentélyt. Ha ezt nem akarta Vespasianus megérteni, többet nem illett, hogy kérjen Rabbi Jochanan ben Zakkai a győzelmes hadvezértől ellenségei számára és akkor meg kellett elégednie, ha egyszerűen úgy értelmezi, hogy elsőrangú római orvost küld a nagy beteg rabbihoz...

„Sabbat salóm umevorach“ köszöntéssel vetünk búcsút Rabbi Chajim Sonnenfeldtől, aztán felmentünk a lépcsőkön Horovitz rabbi lakásának terraszára. A kora reggeli sietségben nem is néztem körül, milyen gyönyörű kilátás nyílik innen a Cion-hegy déli lejtőjéről a zöld kertekkel ágyazott Kidron völgybe, a „lassan folydogáló Siloah kék vizeire“, a Joáb kútjából öntözött rétekre, a Holt-tenger égő katlanára, egészen a lila ködbe burkolt moabita-hegységéig.

— Érdekes itt tüzetesebben körülnézni — mondja Horovitz rabbi, — nagyon érdekes történelmi színhelyen állunk, a Har Cionon és nemcsak a panoráma fenséges. De vegye fel a homályos szemüveget, mert nagyon kápráztat a keleti nap és aki nem szokta meg, annak vigyáznia kell. Látja, közvetlen mellettünk emelkedett „Cion vára“ és erről a lábunk alatt ereszkedő hegyi lejtőről ostromolták meg Dávid és vitézei, hogy kiragadják a pogány jebusziták kezéből az erődítményt és felépítsék köréje „Dávid városát.“ Ott lenn — mutatta ujjával dél felé, — túl a Hinnon völgyén és a Tófethen, a mostani vasútállomás mögött terül el az „Emek refaim“, az „óriások völgye“, ahol Dávid megverte a filiszteusokat. Jeruzsálem várfala akkor kiterjedt egészen odáig a Siloah medencéjéig, a Király taváig, ahol a régi vízvezeték halad. Ott volt a Forráskapú. És elül lenyúlt amott kelet felé a Gichon forrásáig, melyet Chizkijáhu király később betömetett és vizét a sziklákba vajt, ötszáz méteres, földalatti csatornán keresztül bevezette a városba a Siloához, hogy a gögös istenkáromlással Jeruzsálem ellen jövő Szancheribnek, Assur

elbizakodott királyának seregei szomjan pusztuljanak a Kidron tikkasztó katlanában... Itt játszódott le a híres „királypuccs“ Dávid két fia között. Látja, ott lenn, ahol a Kidron kiszélesedik a Holt-tenger irányában, van a 25 méter mély, télen patakká kicsorduló „Ejn-Rógél“, „Joáb forrása“, ahol éppen nagy tömeg gyülekezik a kút köré. Oda gyűjtötte össze Adonija királyfi a híveit, Joáb fővezérrel és előre ittak a medve bőrére; rengeteg borjút, bárányt vágtak le és a nagy lakomán kikiáltották királynak Adoniját, Chagith fiát. Ezalatt azonban az agg Dávid másik hitvesének, a kedvenc Báth-Sevának sür-

Gur-Arje (Jeruzsálem): Alamitzsna.

Almosen.

getésre parancsot adott, hogy ültessék reá az ő fiát, Salamont a király öszvérére, vezessék le nagy kísérettel, ide a várfal alatti Gichon-forráshoz és Cádok főpap és Náthán próféta kenjék fel a szent olajjal és fujják meg a harsonákat és kiáltsák: *éljen Salamon király!* A nép ujjongott, énekelt, harsonázott „és meghasadt a föld a hangjuktól.“ Amott az „Ejn Rógél“-forrásnál pedig a lakomázó összeesküvők a hír hallatára szétszaladtak és Adonijah az oltár szarvaihoz menekült...

De mi az ott?... A tömeg egyre nő a kút körül... Egyre jönnek, jönnek. Lengő ruháju, bekötött fejű beduinok és fekete fellachok gyors sietséggel ereszkednek alá a Rontás hegyének

kopár lejtőjéről. Arab gyerekek szaladnak le a „Kfar Silvan”, a siralmas Siloah falu ablaktalan, fehér kőházai közül. A „Dzsebel Abu Tor” tátongó sárbarlangjaiból és a „Kubr bint Faraún”, Faraó leányának sziklasírja mélyéből kísértetiesen bujnak elő rongyos cigányasszonyok. A „Mosó-mező ösvénye” patakjánál tetovált arab nők abbahagyják a sujkolást és mind a Bír Ajubhoz rohannak. Mi történik ottan? . . . Horovitz rabbi aggódva néz le az izzó völgybe. Ott közel a *yemeni zsidók* kolóniája . . . Milyen szándékkal gyülekeznek a csöcselék szombaton az „Éjn Rógél” kútjánál? . . .

Nemsokára azonban hírül hozták, hogy lent *vérbosszú* történt. Egy arab ifjú megleste rokonának gyilkosát és ott a kútnál megölte. Erre szaladt össze a kíváncsi népség, a Joáb-forrásnál fekvő holttesthez tolongva, azután odaérkezett egy lovas rendőrtiszt és a tömeget szétugrasztotta.

Az én tekintetem meg tovább merengett hegy és völgy között. Amott a Rontás hegyére, szinte a Szentélllyel szemközt építette Salamon öreg korában a bálványoltárokat, amikor Faraó leánya és több pogány moabi, amoni, edomi, cidoni és chetita „feleségei elferdítették a szívét.” Tragikus engedékenységgé volt, talán csak túlzott liberalizmus vagy apáthia asszonyai és szomszédjai vallásával szemben. De amott a *Gé-ben-Hinnom sarkában*, az ide lihegő tüzes *Tófeth* völgykatlanban, amelytől a *gyehenna*, a *pokol* kapta a nevét, máglyák lobogtak a magasba és királyok és nemesek kisdéd gyermekeiket áldozták a Molochnak! Micsoda hatalmas örület lehetett úr a lelkeken, hogy hasztalan volt minden próféták intése, hogy újra meg újra ebbe az eszelős bűnbe estek, amikor ott a Mória csúcsán már évszázadok óta tündöklött az Egyetlenegy Isten temploma?!

— Hiszen ismeri a talmudi legendát — juttatja eszembe Horovitz rabbi, — a tanaitáról, aki szidta a bálványimádó Manassét és erre a judai király megjelent neki álmában és szólt: „Hallgass! Ha akkor éltél volna, belekapaszkodtál volna a köpenyembe és úgy futottál volna utánunk a bálvány elé . . .”

A szombati ebéd alatt, a „zemirosz” közben megtelt a szoba vendégekkel. A „száz kapuból”, a magyar Kölelből és a Német-térről jöttek és egy kis pohárka „Rison l'Cijon” illatos borából elegendő arra, hogy a szombat népét szombati énekekre hangolja. Hejh, Ajéleth Hasácharban, a Hajnal Csillagának ifjú munkásai közt is énekeltünk ma egy hete szombaton. Ott a feltámadt Gálil szabad dalaival telt meg a szánk, itt a gáluth halachikus énekeit daloljuk, egy négy fal közé zárt népnek tudós poémáit, szombati törvényekről, melyek a szombati lakomát, szombati derút, szombati vigasságot is parancsba foglalják. A gáluth dalait énekeljük Jeruzsálemben. De

felhangzik ama Izráel Nadzsara dala is, aki a „Lecho Dódi” poétájával együtt dalolt Száfed hegyei közt és a kabbalista Lurja látta, hogy az angyalok is áhitattal figyeltek a dalára:

*Adj fényt Szentek Szentélyének,
Hadd vigadjon test és lélek,
Csengjen, zengjen hálaének
S Jeruzsálem rengjen rája . . .*

Zemirosz közben parázs kis vita támadt a vendégek között. A vallásról folyt a diskurzus és a vallási alapítványokról, szentségekről, a „hek-désoth”-ról, melyeknek szabályozása épp akkor volt napirenden és nagy izgalomban tartotta a kedélyeket. Miután az egyházat az államhatalomtól különválasztották, minden egyház megkapta saját kezelésébe a maga szentség-státusát (templomok, temetők, vallási alapítványok, stb.). Természetes volt tehát, ha a görögkeletiekén a patriarcha, a muzlimekén a mufti, a katolikusokén a püspök gyakorolja a felügyeletet, — a zsidó „hek-désoth” felügyelete a rabbínátust illeti meg. Így intézkedett Sir Herbert Sámuel a főkormányzó. Ez ellen a szabályzat ellen azonban heves agitációt indítottak egyes fanatikus „agudisták”, akiknek állítólag a jeruzsálemi rabbínátus sem elég szent és ezért azt követelték, hogy a zsidó „hek-désoth” inkább az arab khádihoz tartozzanak. Sőt küldöttséget is szerveztek, mely Londonba megy, hogy ott az angol kormány színe előtt tiltakozzék a kormányzó javaslata ellen.

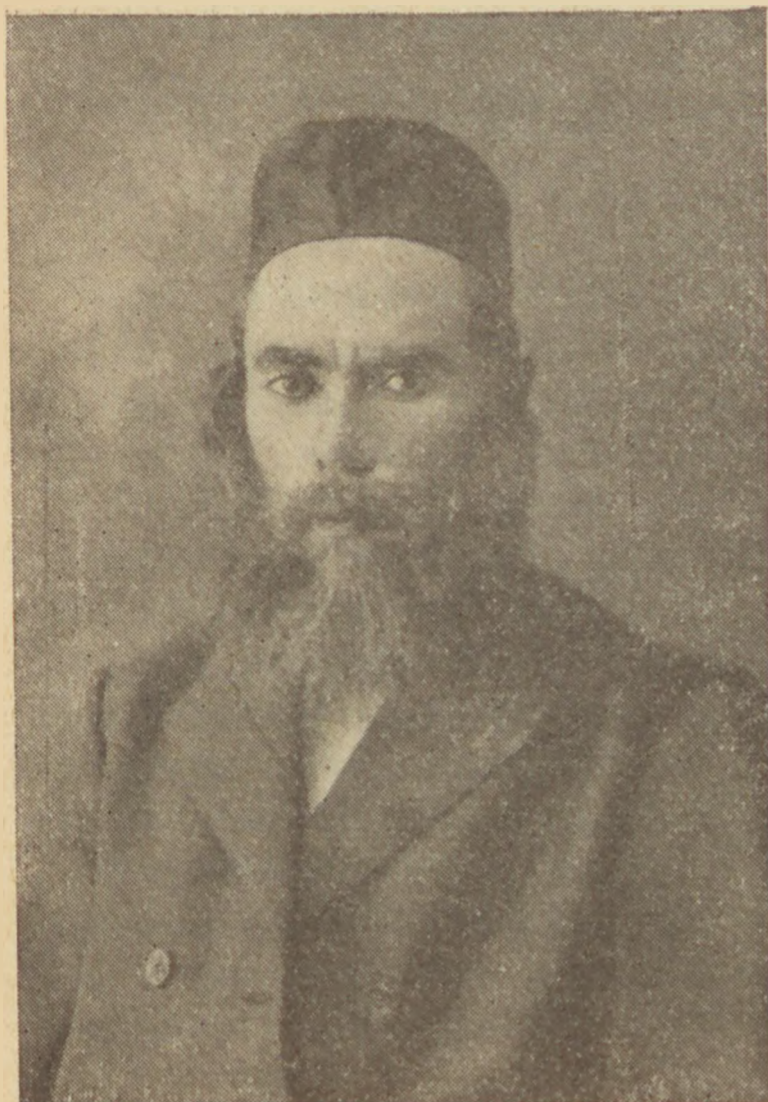
— Mégis nagyon csúnya dolog — mondja az egyik chászid, — hogy mintegy árulkodni megyünk a kormányzó ellen, aki olyan jó hozzánk!

— De amikor a vallást kell féltetni — replikál egy másik chászid — nem lehetünk tekintettel semmiféle nagyságra!

— Nem értem — jegyzem meg csodálkozva, — tegnap láttam a kormányzónak Horovitz rabbi úrhoz intézett, sajátkezű héber levelét. Repesett a szívem, amikor először pillantottam meg a Szentföld zsidó főkormányzójának hivatalos-címeres, héber levélpapír-felírását:

משרד הנציב העליון ירושלים

A címerben ez a jelszó: „Istenem az én igazságom.” A levélben pedig kifejti, mennyire reméli, hogy az orthodox zsidóság elül fog járni Erec-Jisraél felépítésében. „A munka, amelyet végzünk — írja, — olyan történelmi fontosságú a zsidóság jelene és jövője szempontjából, hogy részt kell vennie benne a zsidó nép minden árnyalatának az egész világon.” A kormányzó háztartása, hallom, a legszigorúbb rituális alapon áll, szombaton és ünnepkor melegben és hidegben gyalog jön be a palotájából, a Cófim hegyéről a templomba. Miért nem bíznak hát benne, hogy nem tesz olyan intézkedést, ami a vallásnak árthatna?

Rabbi Jósua Kassovsky,
a nagy Talmudi enciklopédia szerzője.

Sydney Sil (született keresztény angol),
a „Jeruzsalem” zeneiskola igazgatója,
kitünően beszél és ír héberül.

Horovitz rabbi, a német-hollandi
Palesztina-szervezet vezetője.

Az asztal egyik sarkánál szelíden és szótlanul húzódott meg a jelenkor egyik legnagyobb talmudkapacitása, Rabbi Jósua Kassovsky, a misna, a talmud és a targum nagy enciklopédiáinak szerzője, aki dr. Blau rektor szerint 400 tudósnak a munkáját végezte el egymaga. Ennek a műnek a segítségével bárki, aki csak héberül olvasni tud, egy perc alatt pontosan megállapíthatja minden egyes szóról, hol és hányszor és milyen értelemben fordul elő „a Talmud nagy tengerében.” És mert a héber enciklopédia szerzője nyomdatechnikailag is nagyon komplikált, maga Kassovsky végzi és vezeti az egész szerkesztés munkáját, egy erre a célra berendezett külön nyomdában, hogy az évezredekre szóló mű hibátlanul kerüljön ki a sajtó alól. Milliókra rúg minden egyes példány előállításának önköltsége és megjelenését Horovitz rabbi támogatása és a német-hollandi kólél kultúrérzéke tette lehetővé. A világhírű gaon is ott lakik a „baté máchsze”-ben, az Oltalom házaiban, Horovitz rabbi emellete alatt. Korán reggel már láttam az udvarban, amint dajkálta, tisztába tette és ringatta csecsemő-gyermekeit, miközben hosszú szakállán táncoltak a napsugarak, szombati kaftánjába pedig még három-négy kis apróság kapaszkodott bele hancurozva és kiabálva, mert hát „a tudósok mind szegények”, a gyerekáldás nagy, az aszszony gvingélkedik és a cseléd amúgy is múzeumi ritkaság Jeruzsálemben. Rabbi Jósua Kassovsky szótlanul ült a helyén az asztalnál, de arcának nyugtalan rándulásai, szemének éles villogása elárulta, mennyire idegesíti ez az egész diskurzus, egy darabig küzdött magával, aztán mint aki nem bírja tovább, kirobbant s a társaság ámulva hallgatta a nagy tudós heves kifakadását.

— Hát az arab khádiban bíznak? Nem gyalázatos „chillul hasém”-e még csak beszélni is arról, hogy amikor minden felekezet maga veszi át belső ügyei, szentségei kezelését, a zsidók még tovább is önkéntes szolgálásra ajánlkoznak a khádinak? Nem bíznak a rabbinátusban? A szentéletű Kuk főrabban, a caddik Jakob Meir chachamban nem bíznak, csak az istenkáromló posea Jiszraelben, az áruló De-Haanban bíznak! Ő vezeti a küldöttséget Londonba, hogy a szégyenletes árulás teljes legyen. Hogy ott is lássák, hogy Jeruzsálemben vannak gerinctelen gólusz-zsidók, akik még Erec-Jiszroélben is hizelegni akarnak a gójnak, a khádinak, hogy az ő igazságában több a bizalmuk. Hogy mi az igazi ok? Én megmondom! Vannak egyesek, akik attól félnek, hogy kiesik kezükből a chaluka-osztás monopóliuma; azért rettegnek a Palesztina-felépítés új rendszerétől, mely a munkát teszi az alamizsna helyébe. Azért békétlenkednek, gáncoskodnak, árulkodnak az új jisuv ellen. És ők csavarták el a fejét a jóhiszemű, öreg Rabbi Chájim Sonnenfeldnek is...

— Talán nem footballoznak máma is Jeruzsálemben? — kérdi az egyik chászid, meglepetéséből felocsudva.

— Mit akarnak attól a footballtól? — feleli Rabbi Jósua Kassovitz ingerülten. — A Talmud idejében is footballoztak, vagy labdáztek a fiatalok szombaton és még külön halachikus törvények szabályozták...

— És a chálucok talán betartják az egész Tórárt? — kérdi egy másik chászid gúnyos hangon.

— Hagyjátok a chálucokat — vág vissza Rabbi Jósua élesen, — ők az életüket áldozzák

Erec-Jiszroélért, mindnyájunkért! Vannak ők olyan cadikok mint mi. Arcuk verejtékével dolgoznak és nélkülöznek, „chibath haarec“, a Szentföld szeretete lángol bennük. Ez is szentség. A Talmud külön vallási könnyítéseket ír elő a munkásoknak. Hagyjátok a munkásokat és chálucokat. Vizsgálja meg magát mindenki szíve mélyéig és aki magát képesnek tartja nagyobb áldozatra Erec-Jiszroélért és a Klál-Jiszroél mint ők, az mondjon róluk ítéletet!

Horovitz rabbi, aki az egész vitát nem szívesen hallgatta, mint bölcs házigazda, egyiknek sem adhatott igazat, hanem azzal szakította félbe a nekihevesedő disputát, hogy reárendített a befejező zarándokénekekre, a *sir-hamaalóthra*... „Midőn az Úr visszahozá Cijon foglyait, olyanok voltunk mintha álmodnánk... Akkor megtelt a szánk ujjongással és a nyelvünk dalokkal... Sírva járt a magvető, ujjongva jön behordva a kévéit...“ Mintha álmodnánk... Ma egy hete ott szombatoltam Galilea daloló magvetői és ifjú kévehordói között, most itt a „Tifereth Jerusolájim“ jámbor chászidjai között. És nekem szentek ezek is, azok is. A régi jisuv és az új jisuv. Még vannak gyógyítandó sebek, elsimítandó ellentétek, kitöltendő szakadékok. De a két generáció kétségtelenül közeledik egymáshoz. Még nem jött el az az „Elijáhu, aki visszatéríti az apák szívét a fiukhoz és a fiuk szívét az apáikhoz...“ De már hallani lépteit dübörgését az Olajfák-hegyén, már zúgnak az új harsonák hangjai a megértő fülekbe... És én legalább egyformán éreztem a „kedusath sabath“ áhítatát, a Szombat szentségének leheletét, akár Galileában, akár Jeruzsálemben...

DR. HELLER BERNÁT: KÖNYVET A JERUZSÁLEMI EGYETEMI KÖNYVTÁRNAK!

A jeruzsálemi könyvtár vezetősége felszólított, hogy intézetüknek Magyarországon pártolást, istápolást szerezzek, jelezvén egyúttal, hogy ebben Patai József segédkezésére számíthatok. A Mult és Jövő szerkesztőjénél valóban, — ezuttal nem először — megértésre találtam. Megállapodtunk, hogy a Mult és Jövő révén fölhívást intézünk a magyar zsidósághoz a jeruzsálemi könyvtár érdekében.

Készséggel vállaltam. Magam cionista nem vagyok. De *abban a munkában, amelyre itt fölszólítok, részt vehetnek bizvást azok is, akik miként magam, a cionizmust elvszerűen ellenzik.* Még aki nem tűz is a jeruzsálemi könyvtár elé nemzeti föladatokat, *bizvást vallhatja a zsidó tudomány, a zsidó vallástudomány történetében nagyra hivatottnak.*

Napjainkig Közép-Európának, elsősorban Németországnak és mellette évtizedeken át, amíg itt élt és hatott Bacher Vilmos, meg Goldziher Ignác, Magyarországnak jutott a vezérlő jelentőség a zsidó tudományban. Lassan-lassan, mégis szinte szemmel láthatólag a zsidó tudomány átterelődik Amerikába. Ott virulnak föl új zsidó főiskolák, ott fejlődnek hatal-

mas könyv- és kéziratgyűjtemények. Közép-Európa nem bírja megtartani nagy magánkönyvtárait: Freimann könyvtára Amerikába vándorolt, Porges Náthán könyvtára útban van Jeruzsálem felé, s Magyarország is kénytelen volt elszenvedni a keleti tanulmányok legsúlyosabb veszteségét: át kellett engednie Goldziher professzor könyvtárát Palesztinának, *ahol éppen e napokban nyitották meg nagy ünnepek közepette.*

A verseny, — *mi, fájdalom, kiestünk belőle* — Amerika és Jeruzsálem közt folyik. Nagyra becsüljük az amerikai zsidóságnak intézményeit, azoknak vezetőit, egy Kohlert, egy Schechtert, egy Cyrus Adlert, egy Stephen Wise-t, azok tanítóit Ginzbergert, Davidsont, Mannt, Neumarck-ot, nagyra becsüljük erkölcsi érdemeiket, a Central Conference of American Rabbis léleknevelő munkásságát. Ámde, ha szó van a zsidó tudománynak, a zsidó irodalomnak, a zsidó könyvgyűjtésnek természetes középpontjáról, azt sem New-Yorkban, sem Cincinnatiban, sem Philadelphianban nem keressük. *Multjánál, történelménél, szentségénél fogva Jeruzsálem van rá hivatva, hogy összegyűjtse, egyesítse a zsidó szellemnek irodalmi, tudományos, vallásos alkotásait.*

A jeruzsálemi egyetem könyvtára erre a célra pénzt és könyveket kér. Pénzt — ezt kereken kijelentettük — Magyarország nem adhat. Nemcsak pénzügyminiszteri, belügyminiszteri és egyéb hatósági rendelkezések tiltják. Tiltják erkölcsi okok is. Magyarország kifosztott, nyomorba döntött ország. Gazdag zsidó ugyan akad bőven, de a magyar zsidóság mód fölött szegény. Zsidó elemi iskoláink tünedeznek, sorvadoznak; zsidó gimnáziumunk tanárai, akik pedig jóval nagyobb munkát végeznek más középiskolák tanárainál, még a magyar köztisztviselői nyomoron alúli sorban tengődnek; zsidó főiskoláink (a rabbiképző, a tanítóképző) gazdaságilag korántsines megalapozva. Ha majd megtanul a magyar zsidóság áldozni zsidó közművelődésért, áldozzon a magyar zsidóiskolák megmentésére.

Ámde ezzel el nem hárul az a kötelességünk, hogy a jeruzsálemi könyvtárt gyarapítsuk. Gyarapíthatjuk azt a magyar zsidóság minden sérelme, minden kára nélkül.

Fölszólítjuk a zsidó tudománynak, a zsidó irodalomnak művelőit, hogy könyveiknek, műveiknek, dolgozataiknak egy-egy példányát — a Mult és Jövő révén — juttassák el a jeruzsálemi könyvtárnak!

Fölszólítjuk a zsidó művek kiadóit, a héber sajtók tulajdonosait, hogy kiadványaiknak, nyomtatványaiknak egy önkéntes kötetes példányát szenteljék a jeruzsálemi könyvtárnak!

Fölszólítjuk azokat, kiknél használatlanul hevernek héber könyvek, engedjék át azokat a közhasználatnak. Boldogabb időkben hazánkban gazdag könyvkincsek gyűltek össze. Ma a héber könyveket padlásokon, ládákban por lepi, moly eszi. *Juttassák el a Mult és Jövő szerkesztőségébe.* Itt alapos rostálás alá esnek, melyet a szerkesztő, a rabbiképző könyvtárának, a gimnázium könyvtárának képviselője végezne. Amire szüksége van a rabbiképzőnek, legyen a rabbiképzőé, amire a gimnáziumnak, legyen a gimnáziumé. Aminek pedig Jeruzsálemben van méltó helye, azt juttassuk el a jeruzsálemi egyetem könyvtárába.

Válják ekkép ez a kezdeményezésünk magyar intézményeinknek is, a középponti nagy zsidó könyvtárnak is javára, áldására!

TIZEZER MARANNUS VISSZA AKAR TÉRNI A ZSIDÓ HITRE

— Az inquisitio emlékei Portugáliában. —

A jeruzsálemi Doár-Hajóm, Palesztina legnagyobb héber napilapjának utóbbi számában a fenti címmel következő rendkívül érdekes és meglepő cikk jelent meg.

Dr. Uriel Bención, kiváló tudós jeruzsálemi kiküldött, aki a szefard zsidóság megszervezése körül buzgólkodik, beszéli, hogy Lissabonban való tartózkodása alatt egy napon egy nagyon tisztos külsejű öreg úr állított be hozzá és hivatkozva a lapokban olvasott küldetéséről, felajánlkozott, hogy elkíséri őt egy Lissabonhoz közel fekvő városkába és bemutat neki egy hitközséget, mely a mai fogalmaink szerint ugyan nem zsidó, de melynek tagjai magukat igazi zsidóknak vallják. Dr. Bención csakugyan talált egy kb. tizezer lélekből álló községet, mely az inquisitio idejében élt marannuszok leszármazottjaiból áll.

Dr. Bención felkereste őket otthonaikban, hogy megfigyelhesse és megismerje szokásaikat, hagyományait és a következőkben számol be róluk: A legfeltűnőbb rajtuk, hogy nagyon félénk természetűek. A hosszú idők folyamán a félelem szinte vallásos, szent jelleget nyert náluk. Szinte még mindig úgy járnak-kezelnek, mintha most is a rájuk leselkedő inquisitoroktól kellene tartaniok. Vallásos életük ezért fölötté rejtelmes, misztikus, bár az egész vidék tudja róluk, hogy zsidók leszármazottjai és „új keresztényeknek“ nevezik őket. Érdekes, hogy gyermekeiket a megbízhatóság és az ősi misztikus hagyományok feltétlen megőrzése kedvéért csak húsz éves korukban avatják zsidókká. Többnyire csak egymás közt házasodnak és arcvonásaik a klasszikus spanyol zsidó típusra emlékeztetnek. Tudatában vannak zsidó nemzetiségüknek és szeretettel ápolnak egyes, sajátos zsidó hagyományokat. Megtartják például a szombatot és péntek este olajmécsest gyújtanak. A Jomkipurt és a Peszáchot is megülik. Viszont nem tudnak semmit a körülmetélésről és a többi zsidó ünnepről. Ismerik a sertéshús élvezetének a tilalmát és az öregek tartózkodnak is tőle, de mivel a sertéshús e vidék főtápláléka, nem mondanak le róla teljesen, csupán szombaton, Peszáchkor és 40 nappal Jomkipur előtt. E 40 napon át a nyulhús és a pikkelytelen halak élvezetétől is tartózkodnak. Peszáchkor mácot (szent kenyérnek mondják) esznek, a legszigorúbb szertartások és előírások szerint. Vallási hagyományaik titokzatosságára annyira vigyáznak, hogy idegen előtt rejtegetni törekednek azokat is. Dr. Bención is, bár bírta bizalmukat, csak nagyon nehezen tudta megismerni szertartásaikat és imádságaikat. Péntek és szombat este imára a község egyik házába gyülekeznek. Istentiszteletük nyelve a portugál, egyes héber szavak azonban többször ismétlődnek bennük. Imáik szépek, egyszerűek és szívrehatók. A gyertyagyújtásnál a háziasszony következő imát mondja: „Áldva legyen Isten, Istenem, Adonáj, aki áldott és szent parancsaival elrendelte nekünk a szent méces meggyújtását, hogy kivilágítsuk és fogadjuk Isten e szent estéjét, hogy a Mindenható Isten világítson nekünk és megváltson bennünket bűneinktől és vétkeinktől. Amen. Oh Örökkévaló, hadd forduljon ez ima az ég felé és érjen fel Tehozzád, Adonáj!” Az imákat több-

nyire hangosan, felváltva, főképen öreg asszonyok recitálják, a többiek pedig halkán utánuk mondják. A Jomkipurt Eszter királyné böjtjének mondják. Egyes jomkipuri imák tartalmilag megfelelnek a mi imáinknak, de sem írásban, sem nyomtatásban nincsenek meg, csupán szóbeli hagyományokból ismeretesek. A Peszáchot a „szent ünnepnek“ mondják és a széderszertartásuk fölötté érdekes. A résztvevők egymást karolva állják körül az asztalt. (Talán a szédertál fel-emelésének visszamaradt emléke.) A régi óvatosságból vallásos szokássá lett, hogy Peszách előestéjén őrt állítanak a lakásukhoz vezető útra és a macot-evést csak az ünnep harmadik napján kezdik. Akkor márórt (keserű gyökeret) is esznek. Cion iránt való szeretetük minden imádságukban kifejezésre jut. Egyesek elmondták dr. Benciónnak, hogy már elmentek a zsidó templomba is, de a héber nyelv nem ismerése folytán nagyon idegenül érezték magukat ott. Meg kell jegyezni, hogy a nyilvánosság előtt mint katolikusok szerepelnek és a katolikus templomokat látogatják, mert nekik nincs külön templomuk. A legérdekesebb pedig az, hogy e község a napokban kérelemmel fordult a palesztinai főrabbinátushoz, hogy vissza szeretnének térni a zsidósághoz és le akarnak telepedni Palesztinában.

Héberből ford.: Wachsberger.

Moro (Jeruzsálem): Tuniszi zsidó. (Elefántcsontfaragás.)
Ein alter Jude aus Tunis. (Elfenbein.)

I.

Reb Kalmele, a sadhen, nagyon szegény volt, talán még szegényebb mint a templom egere, mert annak legalább nincsen tizenegy gyermeke, de reb Kalmelet tizenegy élő gyermekkel áldotta meg az Isten. Lehetséges, hogy nem is itt volt a baj, hanem ott kezdődött, hogy rossz mesterséget választott. Ha esetleg mindjárt a bankárságon kezdi . . .

De ki lehet elég okos?

Reb Kalmele ugyan váltig hangoztatja, hogy ő nem akart sadhen lenni, csakúgy véletlenül esett bele ebbe a branzsba, de mások azt állítják, hogy reb Kalmelet a jó Isten direkte azért teremtette, hogy Mezököröcsinnek ha már rab-bija nincs, legalább sadhenja legyen, ami őszintén szólva, nagyon is elkel a városkában, lévén Mezököröcsin híres arról, hogy minden rendesebb háznál legalább 3—4 eladó lány van. Magának reb Kalmelenak is van egyelőre vagy 3 darab. Igaz, hogy fiatalok, mint a kis libák, azért mégiscsak mehetnének, ha vennék. De ki kapkod ma a szegény lányok után? Senki. Az is igaz, hogy nem muszáj éppen kapkodni, lehet szépen is vinni. Istenem, még szépen se viszik!

Ámde emiatt nem fáj reb Kalmelenak a feje, amitől az ő feje néha megfájul, az egészen más valami: az a Szurcsele, a felesége hangja. Attól igazán megsajog még a harmadik szomszéd feje is. Pedig Szurcsele különben jámbor lélek, csak olyan lármás, mérges ne volna! De hát ha egyszer ilyen a természete . . .

Reb Gimpel, a reb Kalmele középső fiának a komaapja nagyon istenfélő ember, azért egyszer azt mondta reb Kalmennak:

— Nézze csak koma, mondok én magának valamit: váljon el a feleségétől és vegyen magának egy csöndes békés asszonyt. Ez a maga élete nem élet így, rosszabb mint, Isten ments, a meghalás . . . Ha én meghallom a komané lármáját, még a majcit is elfelejtem, úgy oda vagyok . . . Hiába van magának tőle tizenegy gyermeke, egy ilyen Xantippelivel nem lehet együtt élni . . .

Reb Kalmele azonban megharagudott.

— Hogy lehet egy ilyen tanácsot adni? Ennek az asszonynak — az Isten tartsa meg, — már úgy megszoktam a kiabálását, hogy sokszor nem is hallom és megkérdem:

— Szurcsele, miért vagy olyan csöndben? Nincs talán Isten ments valami bajod?

Ekkor kezd el aztán egy kicsit hangosan beszélni. Dehát ez semmi, én ettől még nagyon jól érzem magamat, sőt olyan jól, hogy nem cserélnék reb Froimmel sem, ha hatszor akkora vagyona volna is . . . Nem azért, mert ő nem cserélné velem, de nekem többet ér az én szegénységem, mint neki az ő gazdagsága.

Reb Gimpel gúnyosan nevetett.

— Ugyan, ugyan kvaterkám, talán mégis meggondolná . . .

— Én? Oly igaz, mint élek, hogy nem cserélnék vele.

— Miért?

— Mert én szegény vagyok! Higyje el, ha olyan nagyon akarnám, lehetne nekem is egy kis vagyonom, mondjuk, akár egy egész kecskenyájam is.

— Miért éppen kecskenyáj? Hogy jut eszébe kecskenyáj?

Reb Kalmele titokzatosan mosolygott.

— Hihet nekem. Ha azt mondom, hogy kecskenyáj, akkor biztosan nem libacsoport . . .

(Reb Gimpel t. i. nagyon büszke volt rá, hogy az ő felesége minden évben felnevelt vagy 10—12 libácskát.)

Többet azonban nem lehetett reb Kalmeleből ki-venni, elszietett az „üzlet” után. Reb Gimpel egy kicsit kíváncsi természetű ember volt és nagyon szerette volna tudni, mi igaz a kecskékkal.

— Egy kecske is jó a

Szentföldi rom. (Régi metszet után)

Ruinen in Palästina

háznál, hát még egy egész nyáj. Mit lehet tudni? Reb Kalmen furfangos ember. Még is kérdezett néhány ismerőst, nem hallottak-e valamit a reb Kalmele kecskéi felől.

Az emberek rábámultak, mintha Isten ments eszelős lenne.

— Reb Kalmele kecskéi? Nincs annak egy macskája sem . . .

— Valaminek mégis kell a dologban lenni — erősködött reb Gimpel. — Majd megtudom én, ha élek.

II.

Egy szombat este, templom után, odasompolygott reb Kalmelehoz. Miután előzőleg mindenféle-
ről elbeszélgettek, reb Gimpel nevetve mondta:

— Vennék egy kecskét, komám, ha olcsón adnád.

Reb Kalmele elértette a célzást.

— Nincs eladó! — mondta.

— De egyet az egész nyájból csak adhat nekem, kvater, — évődött reb Gimpel. — Nem ismerem én magát olyan rossz embernek. Tegye meg azt a szívességet.

Reb Kalmele nevetett. Különben is csak-
úgy sugárzott a jókedvtől.

— Hallja reb Gimpel — mondta vidáman, — megmondom, hol vannak a kecskék, ha tud, vigyen egyet belőle.

Erre már reb Gimpel kezdte a fülét hegyezni.

— Nem is látszik tréfának. Még itt kívül valami . . .

— Hát hallgasson ide kvater, Még a télen történt, egy pénteken reggel sietek a piacra és veszek egy potykát. Hisz tudja, hogy úgy halat főzni, mint az én Szurcselim, kevés asszony tud . . .

— Na, na . . .

— Reb Froim kint áll a kapuban és megkérdezi tőlem:

— Reb Kalmele, mit kóstált az potyka?

Megmondom neki. Reb Froim felhúzza az orrát és sziszeg.

— Sok, nagyon sok. Hogy van lelke annyit adni egy halért?

Mondom neki:

— Kivitem egy partit reb Froim, a lelkem majd kiszakadt, annyit szaladgáltam, miért ne tiszteljem meg a szombatot ezzel a halacskával?

— Csak a gyomrát tiszteli meg — mondja reb Froim, — annak meg mindegy akármit rak bele, csak tele legyen . . . Nem szabad mindent elkölteni, mi lesz, ha megöregszik?

— Mit bánom én? Amíg a világ világ lesz,

Salamon ítélete. (Régi olasz festmény után.)

Das Urteil Salamons.

az emberek mindig fognak házasodni, ha meg parti lesz, akkor nekem kenyerem lesz . . . Szép egy pár forintot fogok még én keresni magától is . . .

Valóban rögtön eszembe jutott, ha már itt tartok, nem árt, ha egy kicsit rátérek az üzletre. Portékám mindig van, hátha lehet valamit csinálni? Hisz, hála Istennek, nem megy rosszul, de mégis mit árt a szájnak a beszéd?

— Tőlem akar keresni? — kérdezte reb Froim és szinte elsápadt, de csakhamar, mint akinek jó gondolata támadt, azt mondta:

— Topp! Ha maga kivisz a lányomnak egy partit, nem leszek smucig . . .

— Egy partit? Egyet? Azzal nem is érdemes el sem kezdeni. Umberufen négyet akár ma is a huppe alá vezethetne. Beszéljünk legalább kettőről.

— Na, jó — mondta reb Froim és bevezetett a „vizitszobába”. Nem akarom megszólalni, de amennyivel én jobban érzem magam otthon, annyi százezresem legyen! Majd odafagyttam a székhez, olyan hideg volt, még a potykám is megdermedt. Talán tíz éve is van, hogy be nem fűtöttek, míg énnám hála Istennek . . .

— Mi van tovább?

— Na, — mondja, mikor már jó ideig beszélgettünk mindenféléről, — mit evett reggelire?

— Én? egy nagyon finom fokhagyma-levest, jó zsírosan, ahogy csak az én Szurcselim tudja elkészíteni . . .

— Kár — mondja reb Froim, — mert ha nem volna húsos, megkinálnám egy kis jó kávéval . . .

„Az én ellenségem egyen akkor, amikor te adsz neki” — gondoltam magamban, de nem szóltam semmit. Aztán elkezdünk a partiról beszélni. Kipakoltam az én portékámat. Két nagy-

szerű bócher, amilyen nincs több... Mindkettő annyit tud, hogy több tudomány már nem is férne beléjük... Szépek mint az angyalok, bölcsék mint a megboldogult Salamon király... Szóval, mit meséljek sokat, koma tudja, hogy én nem szeretem a szót szaporítani, eldicsértem az én két finom bócheromat az égig. Reb Froimnak tetszett a dolog, csakúgy pislogott a szeme.

— És most halljuk, reb Froim, mit ad maga? — mondom neki. — Vegyük előbb az egyik lányt, a Hájelet. Mit ad Hájelenak? Itt egy kicsit jobban ki kell nyitnia a zsebét, mint Lejcselelénél, mert hát Lejcsele mégis más...

— Micsoda más? — pattogott reb Froim. — Nekem Háje épp úgy gyermekem, mint Lejcse, én épp úgy szeretem az egyiket, mint a másikat, nekem a Háje boldogsága épp olyan drága, mint a Lejcseé és én az egyiknek éppen úgy nem adok semmit, mint a másiknak...

— Hallja, reb Froim — mondtam, — ez egy jó vicc — és elkezdtem nevetni.

— Micsoda vicc? Ez nem vicc! Én szegény ember vagyok, honnan vegyek most elő pénzt? Van egy rossz kis házam, a tanyácskám, néhány hold szőlőcském, egy pár juh, néhány ökröm, mit adhatok ebből? Semmit! Adni nem adok, de ha meghalok, nem viszem el magammal a más-világra, osztozkodjanak el rajta.

— Ez nem beszéd reb Froim. Bocsásson

Ruben (Tel-Awlw): Jemenita család.

Jemenitische Familie.

meg, de így egy paraszt beszél. Hogy mondhat egy zsidó ilyeneket? Egy paraszt azt mondja: várjanak! De egy zsidó nem akarja, hogy folyton az éveit, a napjait számolgassák, inkább odaadja, amiye van.

— De én szegény ember vagyok, nekem semmim sincs. Azt a kis szegénységemet nem adom oda senkinek. Hanem mondom magának mást. Vegyük úgy, hogy nekem nincs házacska, tanyácska, szőlő, juh, ökröm, szegény vagyok, mint vannak sokan, hát azért az én lányom már ne menjen férjhez? Kíváncsi vagyok, hány zsák aranyat ad maga a lányával.

— Az én lányomról majd gondoskodik a jó Isten...

— Úgy? Akkor miért ne gondoskodik az enyémről is? Van olyan közeli mispoche, mint a maga lánya...

Erre nem tudtam mit mondjak, inkább hallgattam.

— Dehát ne higgye, hogy én fősvény ember vagyok — kezdte el megint reb Froim. — Én magát nagyon szépen megfizetem, sőt lehet mondani meggazdagítom, ha kiviszi a két partit. Adok magának egy... fejős kecskét...

Elkezdtem nevetni.

— Mit nevet? Tudja maga, mi egy kecske? Most csak egy kecske, de jövőre lehet belőle három, két év múlva megint három, aztán a három, pár év alatt egy egész kecskenyáj, ami nem csekélység a mai világban. Azt hiszem elég szépen megfizetem... Nem? Ezen igazán csak örömeben nevet.

Felelni sem tudtam, mert épp Hájele ment keresztül a szobán. Jól megnéztem magamnak. Ne legyen megszólva, de egy szomorúság... Emlékszem, még mint fiatal házas, neki ajánlottam az első partit. De reb Froim akkor is egy kutya volt... Pedig mit lehetett volna még akkor kapni 3000—4000 forintért.

Szóval mit meséljek sokat, hisz tudja, hogy én nem szeretem a sok szót, de most már csak elhiszi nekem, hogy lehetne egy kecskenyájam és azt is elhiszi, hogy így, ahogy állok ebben a rossz kaftánban, nem cserélnék reb Froimmel, ha hatszor olyan gazdag lenne is, amilyen. Nem azért, mert ő nem cserélne velem, hanem — de ezt, koma, ne mondja el senkinek, — mert az én két nagyobbik lánykám a jövő héten kedden mercesem menyasszony lesz. Pünkösöd után megtartjuk az esküvőt, ha az Isten segít. Még azt is elárulom, de ezt a világot ne adja tovább, az a két finom bócher lesz a vöm, akit én reb Froimnak ajánlottam.

Igy gondoskodott a jó Isten az én leányaimról. Hiába, én is tudok partit összehozni, de ő még jobban...

Elhiszi-e most már, hogy nem cserélnék reb Froimmel?

JÁNOSII ENGEL JÓZSEF: WAGNER RICHÁRD ÉS A ZSIDÓSÁG

Wagner és Liszt Ferenc vitája a zsidóságról. — „Das Judentum in der Musik.“ — Wagner egyéb antiszemita cikkei. — „Zsidók számára kell komponálnom!“ — „Judengott.“

Még csak egy zsidóról akarunk megemlékezni, aki Wagner életében szerepelt: Tausig Károlyról. A mesés zongora-művésztől — Liszt-kedvencéről — és legkitünőbb tanítványáról: nemcsak művészetileg, de anyagiakban is, Wagner szavai szerint „kitünően segítségére” volt. Tausig korán, 30. életévében szállt sírba. — Wagner viszonyát Heine Henrikhez az önéletrajz nagyon szűkszavúan érinti; Praegernél annál bővebb adatok találhatók.

Praeger könyvéből lehet igazán megtudni, mennyit köszönhet Wagner a zsidók támogatásának, amely nélkül valószínűleg céljait sohasem érte volna el. Tudtunkkal nem létezik összeállítás, mely magában foglalná összefüggő sorozatban mindazt, amit egyrészt zsidók cselekedtek Wagner érdekében, másrészt mindazt, amit Wagner a zsidók ellen írt. Az elsőt az eddig előadottakban megkíséreltük, a másodikra a következőkben térünk rá, mindjárt itt megjegyzvén, hogy a „Judentum in der Musik” című legismeretesebb röpiratára itt *nem* terjeszkedünk ki; megtörtént ez már mindjárt önálló megjelenése után 1869. évben, midőn akkori kiváló írók: Lübke, Hanslick és mások a benne foglalt állításokat alaposan megcáfolták. Csak a magyarázó előzményekről szólok; teljességükhöz idéznem kell azt a levelet, melynek közlését kilátásba helyeztem, midőn néhány hónap előtt a Mult és Jövőben Meyerbeer halálának 60-ik évfordulójáról emlékeztem meg.

Wagner zsidó-cikke a lipcsei „Neue Zeitschrift für Musik” című szaklapban 1850 szeptember havában jelent meg legelőször K. Freigedank álnév alatt. Liszt Ferenc, ki akkor Weimarban udvari karmester volt, a Zürichben száműzetésben élő Wagnerhez 1851. év április 9-én intézett hosszú levélben többek közt a következő kérdést intézte barátjához: „Kannst Du mir unter dem Siegel absolutester Verschwiegenheit die Frage beantworten: ob der berühmte Aufsatz über das Judentum in der Musik, in der Brendelschen Zeitung, von Dir ist?” („Tudsz-e a legabszolútabb titoktartás pecsétje alatt válaszolni a kérdésre: vajjon a híres cikk a zsidóságról a zenében, a Brendel-féle ujságban, tőled ered-e?)

Lisztnek e kérdésére Wagner egy még sokkal hosszabb (majd négy sűrű nyomtatású oldalra terjedő) levélben, Zürichből 1851 április 18. adott választ, mely hűségese fordításban következőkép hangzik: „Te engem a „zsidóság” miatt

LISZT F.

Tyroler mult századbeli zsidó grafikus rézmetszete.

kérdezel. Bizonyára tudod, hogy a cikk tőlem ered; hát miért kérdezel engem először? Nem félelemből, hanem elkerülendő, hogy a kérdés a zsidók által a meztelen személyeskedésbe hurcoltassék, álnév alatt jelentem meg. Régen visszafafojtott bosszankodást tápláltam ez ellen a zsidógazdálkodás (Judenwirtschaft) ellen és ezen bosszankodás természetemnek éppoly szükséges, mint az epe a vérnek. Jött egy alkalom, amelyben az átkozott firkálásuk legjobban mérgecsített és így végre egyszer kipattantam: úgy látszik borzasztóan beütött, ezt így szeretem, mert *ilyen ijedtséget akartam tulajdonképen* csak nekik okozni. Mert, hogy ők urak fognak maradni éppoly bizonyos, mint hogy most nem fejedelmink, hanem bankárok és filiszterek az urak. Meyerbeerrel pedig nálam különös helyzet van: nem gyűlölöm, de nekem határtalanul ellenszenves. Ez az örökké szeretetreméltó, készséges ember — midőn még azt a látszatot keltette, hogy engem protezsál — életem legzavarosabb, majdnem mondhatnám legvétkesebb időszakára emlékeztet engem; ez az ismeretességek és hátsólépcsők időszaka volt, melyben bennünket bolonddá tartanak a protektorok, kikhez bensőleg semmikép sem vonzódunk. Ez a legteljesebb becsületlenség viszonya: egyik sem gondol őszintén a másikról; az egyik mint a másik, a vonzódás látszatát nyújtja és mindkettő csak addig használja egymást, ameddig nekik előnyös. Szivességének

szándékos erőtlenségéből irányomban legcsekélyebb szemrehányást sem teszek Meyerbeernek — ellenkezőleg örülök neki, hogy nem oly mélyen vagyok adósa mint p. o. B.⁵⁾ De itt volt az ideje, hogy teljesen kiszabadítsam magam az álnok viszony alól. *Külsőleg erre a legcsekélyebb okom sem volt*, mert még az a tapasztalat, hogy szándéka velem nem becsületes, nem lephetett meg engem és nem adhatott nekem jogot, mert tulajdonkép magamnak kellett azt a szemrehányást tennem, hogy ő felőle szándékosan álltattam magamat. De belső okoknál fogva beállt nálam a szükségesség, hogy vele szemben a közönséges okosság minden tekintetbevételét elutasítsam: mint művész magam és barátaim előtt nem bírok létezni, sem gondolni és érezni — anélkül, hogy teljes ellentétemet Meyerbeerben ne érezném és hangosan be ne ismerném — és erre valóságos kétségbeeséssel kergetnek is engem, ha még barátaim téves nézetére is akadok, mintha valami közöm volna Meyerbeerhez. Egyik barátom elé sem állíthatom magamat mindennel, amit akarok és érzek, tiszta és érthető alakban, hacsak teljesen nem szakítok ama homályos képzetekkel, melyekkel még most is körülszőnek. Érett lényem teljes születéséhez szükséges aktus ez — és ha Isten akarja — reményilem némelyiknek szolgálatot tehetek azáltal, hogy ezt az aktust oly nagy buzgósággal hajtom végre! Hogy ezáltal neked hogyan látszom — képzeld csak — azt még pontosan nem tudom. Tudom, hogy ki vagy, tökéletesen érzem, milyen vagy, — és mégis úgy kell lennem, mintha te ebben nem egészen úgy lehetnél, mint ahogy vagy. — De hagyjuk ezt. Ezek világi dolgok, melyekről itt-ott különböző nézetünk lehet anélkül, hogy isteni dolgokban valaha szétválnánk. Ami itt neked most nem tetszik, afelett szemet hunysz!" — stb.

E levélrészlet valóságos kredo, öszinte vallomása a röpirat közlésére vezetett valódi okokról; bizonyítéka a Meyerbeer-cikkben foglalt állításnak, hogy *nem* tárgyilagos, illetve művészeti, hanem csakis *személyes*, illetve *külső okok* vezérelték Wagnert; ürügyeket, kifogásokat keres, hogy Meyerbeer iránti hálátlanságát némiképp igazolhassa. Az újságcikk hatása, úgy látszik, Wagnert nem elégítette ki és így ismétlését különféle kibővítésekkel könyv alakjában határozta el, mire nézve nagyon érdekesen nyilatkozik egy Bülow-hoz intézett levelében (l. Richard Wagner: Briefe an Hans v. Bülow, Jena 1916. Eugen Dietrich 270. o.), mely fordításban így szól: Luzern 27. December 1868. Szándékozom a „Judenthum in der Musik“-ot újból kiadni, a forma körülbelül a következő lesz: Egy levél Mad. Moukhanoffhoz (Kabergis), aki oly csodálkozva kérdezett, honnan erednek a sajtó folytonos támadásai stb. éppen én ellenem? Ezen elcsodálkozás, mely némelyik

⁵⁾ Itt Berliozra céloz.

ártatlan tudósítónál időnként előfordult, többé helyt ne állhasson. Első válaszként adom a csakis stilusában némileg tisztított 18 éves cikket. Bosszant engem, hogy halálom eshetőségére kell gondolnom anélkül, hogy a mögöttem lévő teljes jóakarók ítéletében néhány szándékosan fenntartott zürzavart helyreigazítottam volna." A Wagner teóriáját és műveit támadó kritikusok közt biztosan volt zsidó is; ez neki elegendő ok volt, hogy az egész zsidóságot mérgével elöntse. Most — 1869-ben — tényleg „borzasztóan beütött". Bülownak írja: „P.-től kaptam egy levelet a „Judenthum“ miatt, mely reám egy sült alma benyomását tette. (?) Viardot Pauline⁶⁾ ellenben dacára annak, hogy ő *nem zsidónő* — nekem *buzgóan felmondott*. Bécsből valami dr. Lentner-től egy egészen jeles levelet kaptam, a „contemplative“-t előadásomban felismerte." A Liszt, Bülow és Moukhanoffhoz intézett levelekben, magában a röpiratban és az önéletrajzban (554. old.) más-más okok vannak felsorolva arra nézve, mi indította Wagnert gyűlöletes fellépésére; valamint Goethe a „Faust“-ban mondja, hogy a nők örökös jaja és baja oly ezerféle — de egy pontból gyógyítható: — úgy Wagner sokféle kifogásai, becsúrlései, vágyai és üldözései egy pontra irányulnak: Meyerbeer.

Nagyon elterjedt a nézet, hogy a „Judenthum in der Musik“ az egyedüli irodalmi terméke Wagnernek; ez tévedés, mert ő a zsidókat nemcsak az összes művészetekből akarta kitiltani és ezek gyakorlására képteleneknek nyilvánítani, hanem hivatottnak vélte magát, hogy vallásfelekezeti-, társadalmi- és politikai kérdéseket is tárgyaljon. A vonatkozó irodalmi munkáiban számos zsidóellenes kirohanásra akadunk, épp úgy levelei is erősen inficiálva vannak ellenséges indulatával. E cikk már túlhosszú lévén, csak leg-rövidebb kivonatban utalhatunk az illető fejezetekre (ezen idézetek vonatkoznak „Wagner öszszegyűjtött irataira“ 14 kötet, kiadta Julius Kapp, Lipcse, Hesse és Becker). Már 1865-ben készült egy értekezés „Was ist deutsch?“, mely akkor (nagyon érthetőleg) nem jelenhetett meg és csak 1878-ban került a nyilvánosság elé. (13. kötet, 158—176.) Itt Wagner bizonyítani igyekszik, hogy Poroszország és Ausztria fejedelmi jogai népeikkel szemben *zsidók által* képviseltek (?). Ezen „legidegenszerűbb elem“ befolyását kárhóztatja. Azután folytatja: „A lengyel és a *magyar* nem értette az értéket, mellyel az ipari tevékenység és a kereskedelem népszerű fejlődése a saját népére bírta; a zsidó megmutatta, midőn a félreismert előnyt magának tulajdonította." A németek renyheségéről szólva: „A zsidó Börne-nek kellett jönnie, ki először a néme-

⁶⁾ Annak idején a leghíresebb énekesnők egyike, kivel Wagner Párisban ismerkedett meg és életrajzában többször emlékezik meg róla.

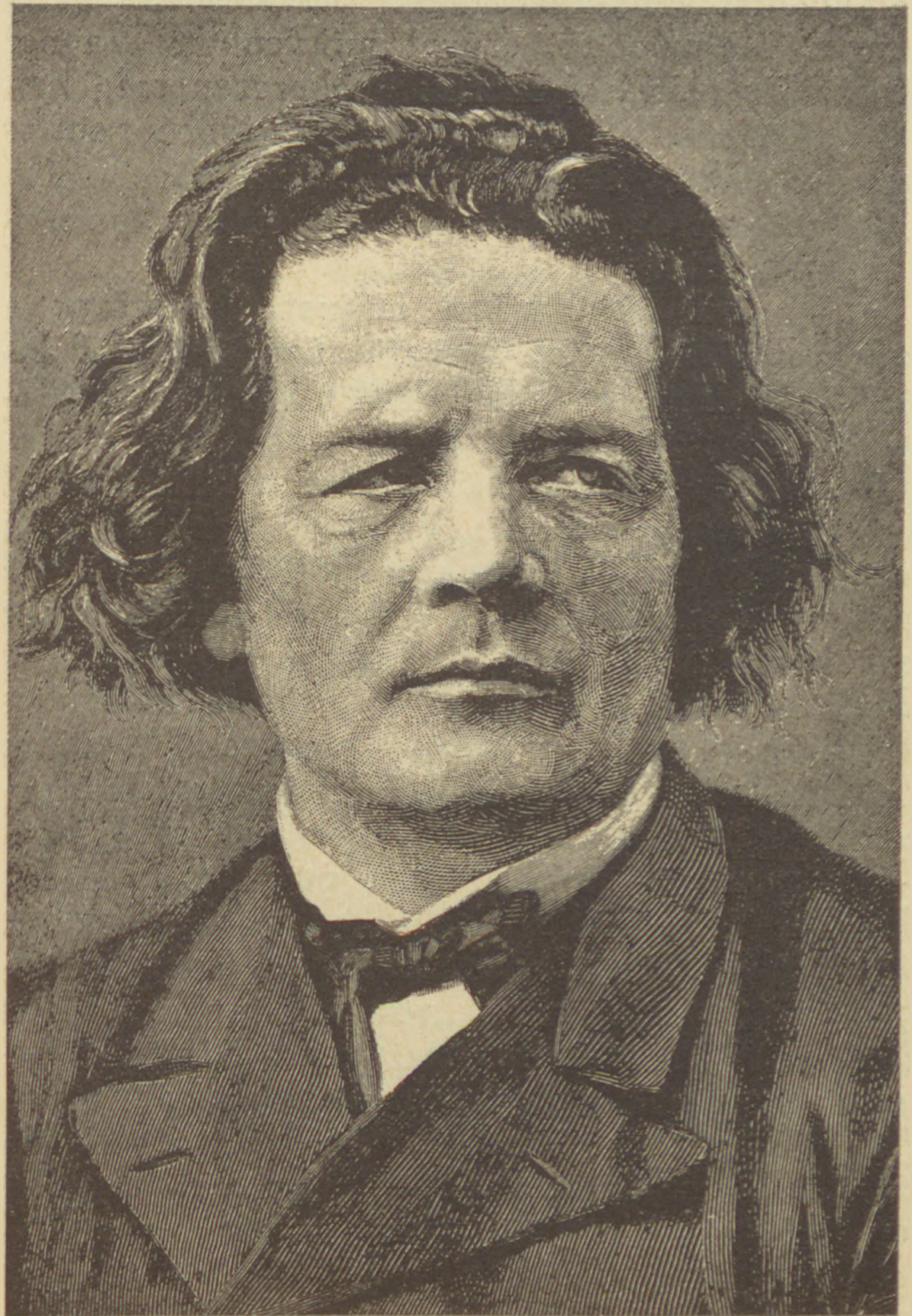
tek renyhésege ellen a felosztókélés hangját alkalmazta és evvel a németek nagy félreértését önmaguk iránt, a legszomorúbb zavarig fokozta."

Ugyanazon évben és ugyanott, a „Bayreuthi lapokban“, mint az előbb említett cikk, jelent meg egy másik, kizárólag a zsidókkal foglalkozó cikk: „Modern“ (13. kötet, 176—182.) cím alatt, melynek írására egy Friedmann nevű rabbtól eredő és Wagnernek beküldött röpirat adott alkalmat. Metsző gúnnyal beszél e cikkben a német zsidók „éretlen és jogtalan németnyelv-tudásáról“ (l. Heine, Börne, Auerbach, stb.), valamint a szabadelvű zsidók fáradozásairól a szellemi téren. Még egy rövid cikkben is: „Zur Einführung in das Jahr 1880“ (13. kötet, 314—320) előtör ellenszenve, midőn könyvek díszkiadásairól szólva, következő megjegyzést tesz: „mindennemű közönségről történt gondoskodás, sőt a *his zsidók* is megkapják *karácsonyi ajándékukat* („selbst die kleinen *Juden* bekommen ihr *Christgeschenk*“) — *reményteljes mondatokkal a talmudból*“. A zsidó „karácsonyi ajándék“ szokását, mellesleg mondva, nálunk is és most is joggal kifogásolják.

Az általa bevezetett 1880. évben keletkezett „Religion und Kunst“ (14. kötet, 130—171) című hosszabb értekezésben Wagner nem ténynek tekinti, hanem „sajátságos körülménynek“ mondja azt a „*nézetet*“, mely szerint a kereszténység a zsidóságból eredt volna; „*több mint kétséges* marad, hogy Jézus zsidó törzsből származó volt“; fájlalja, hogy „nem sikerül teljesen elpalástolni kereszténytelen (unchristlichen) származásunkat.“ Fölötte nevezetesnek tartja, hogy „az ótestamentumos keresztény egyház“ a sok emberi gyarlóságot a paradicsomban elkövetett bűnre vezeti vissza — és miután a zsidó hagyomány szerint a zsidó isten („Judengott“) Abel zsíros bárányáldozatát izlésesebbnek tartotta, mint Kain terményáldozatát, ez oly vallást eredményezett, mely visszazorítja az üdvözítő vegetariánizmust — szemben a Wagner által oly gyűlölt húsvézzel. (De csak elméletben gyűlölte; gyakorlatban nagyon is szerette a jó pecsenyét, mire Hanslick éppoly találóan, mint szellemesen megjegyezte, hogy aludt tej és főzelék mellett nem lehet oly forró szerelmi jeleneteket ecsetelni, mint amilyenek Tannhäuser és Tristanban fordulnak elő.⁷⁾ Tehát a zsidóság bűne, hogy az emberiség nem vegetariánus.

Az imént idézett értekezés kiegészítése gyanánt megjelent még egy cikk: „Ausführungen zur Religion und Kunst“ címmel (14. kötet, 182—193), mely igazságtalanságban, gyűlöletben és merészségben messze maga mögött hagyja mindazt, amit zenére és művészetre szorítkozva,

⁷⁾ Önéletrajzában (p. 743) elmondja, hogy 1861. évben Párisban betegsége után lábadozva, *reggelenként* egy beefsteakkal erősítette magát.

Rubinstein

zsidók ellen írt. Mondhatni, hogy a fokozatosan növekedő művészi sikerei, ahelyett hogy csillapítólag hatottak volna, mindinkább még mérgeesebb fullánkokat eredményeztek, melyek az eredeti állásponton túl, minden a zsidóságot érdeklő viszonyra és kérdésre is kiterjeszkednek. Nem helyesli a zsidók egyenjogosítását, kifogásolja „a zsidóknak adott teljhatalmat, hogy magukat minden vonatkozásban németeknek tekinthessék — körülbelül akkép, mint ahogy a feketék Mexikóban egy blanketta által jogot kaptak, hogy magukat fehéreknek tartsák“ és könnyelműséggel, esztelenséggel és frivolitással vádolja azokat az államférfiakat, akik az egyenjogosultságot dekretálták. A jelenlegi egész civilizáció „egy barbar-judaistikus keverék, nem pedig keresztény alkotás.“ Kijelenti, hogy a zsidónak tulajdonképen nincs is vallása, — „csak hite istenének bizonyos ígéreteiben, melyek azonban korántsem, mint minden igazi vallásnál, az időntúli életre, vagyis a mostani valódi életen túl levőre, — hanem egyedül csakis a jelenlegi földön való életre terjeszkednek, amelyen előbb-utóbb fajának az összes élő és nem élő fölötti uralma biztosítva marad.“ Sok egyéb kirohanását mellőzve, a végeredmény abban foglalható össze, hogy az emberiségnek

valamennyi vonatkozásaiban: nevelésben, oktatásban, életmódban, szóval mindenben Wagner nézetei és előírásai szerint gyökeresen meg kellene változnia — és akkor zsidó többé nem is lesz. Látható, hogy a zenedráma reformálása után Wagner az egész világot reformálni és regenerálni akarta!

A Liszt Ferenchez intézett leveleiben a valódi lelki állapotot visszatükröző, jellemző kitételekre akadunk: Walhallról írva: „Ezt legközelebb mégis a frankfurti és lipcsei zsidók számára kell komponálnom, egészen nekik készült.” Szól Kóburg hercegről: „Valld be, ezek az urak mind zsidók lettek.” Egy későbbi levélben: „Hadd már ezeket a német filisztereket és zsidókat: van más körülötted? vedd még hozzá a jezsuitákat, akkor biztosan kész vagy! Filiszterek, zsidók és jezsuiták — ez az, — de nem emberek!” Azután: „A Nibelungokat egy zsidó számitással bemocskolni még gondolatban sem akarnám semmikép”, — ugyanezen levél végén pedig: „Fui der Judelei” négy kiáltójellel! Egy másik levélben egy kiadó-ügyét „Judenkram”-nak jelez és magyarul így írja alá: „von Deinem Wagner Richardtől.” Azután: „Vége a büszkeségemnek — és most alázattal kell nyakamat hajtanom a zsidók és filiszterek járma alá.” — Felesége kedvéért írja: „elhatároztam, hogy kitartok; Tannhäuser- és Lohengrinnak a zsidókhoz kell menniök.” — Londont (1855) következőkép jellemzi: „Itt a korhelyeskedés, konokság és szentül ápolt ostobaság ércfalakkal őriztetnek és ápoltatnak: csak korhely (Lump) és zsidó érvényesülhet itt.” — Később: Hozzá még ez a nevetséges Mendelssohn-kultusz, az egész arcátlan képmutatása ennek az absurd népnek.”

A zsidók és a zsidóság ellen intézett támadások igazolják, hogy Wagner a sok kézzelfogható bizonyíték és minden szellemi fölény dacára sem volt képes tárgyilagos álláspontra helyezkedni és oly előítéletektől szabadulni, melyek középkori felfogásról tanuskodnak. Mentőségül Praegernek mondotta: „hogya a némettel veleszületik a zsidógyűlölet” (222. old.), melyet ő maga „a keresztény-germán hatalombitorlók rablószerű durvaságának” minősít, ami a zsidók történelmi nyomorát okozta; — ő maga azonban ezt gyakorolta és utánzásra bátorított. Wagner állításának cáfolatára elegendő az egy *Les-singre* utalni, kinek fenséges példája hazájában méltó követőkre talált. Minden nagyrabecsülés és hódolat, mellyel a művész nagy alkotó geniusza iránt viseltetünk, nem tarthat vissza annak kijelentésétől, hogy Wagner — ami főképp Praeger könyvéből kiderül — a zsidók részéről tapasztalt sokféle áldozat- és szolgálat-készséget rút hálálansággal viszonzta.

Összehasonlítva a nyilatkozataiban előforduló ellenmondásokat, a következetesség hiányát, továbbá azon ellentéteket, melyek szavai és

tettei közt mutatkoznak, melyekről némely helyen maga beismeri, hogy saját elméleteiről eltért és elveit megszegte (mit Praeger is kénytelen konstatálni), — mindezt szem előtt tartva: nem lehet egészen visszautasítani Nietzsche ama ítéletét, hogy Wagner komédiás volt. Nietzsche eleinte határtalan bámulója és imádója volt Wagnernek, később azonban elfordult tőle és a legelkeseredettebb ellenségévé vált. Praeger több helyen említi, hogy mily kitünő színészi tehetséggel bírt Wagner, így p. o. a 248. oldalon: „Er war ein geborner Schauspieler” és a 275. oldalon: „ein geborner Mime”. — (Wagner bátyja, három nővére, de első felesége is, mind a színpadon működtek mint énekes- ill. színésznők; a színészszer tehát megvolt a családban.) Megtaláltuk azokat a pszichológiai jelenségeket,⁸⁾ melyekből ellenszenve fakadt és azokat az indulatokat, melyek zsidóellenes fellépésre bírták. Ellenmondásaiban maga Wagner szolgáltatja a fegyvereket, melyekkel zsidó-theoriája megdönthető. Ezen — sajnos még hosszú időre aktuálisnak ígérkező — feladatot megkönnyíti a Praeger könyvében gyűjtött adathalmaz; ő már régen temetőben pihen, de a szintén eltemetett könyvéről remélhető, hogy még fel fog támadni és az igazságot hirdetni legalább azon részeiben, melyek Wagner és a zsidóság közti összefüggést foglalják magukban. Ezek adják meg a könyvnek a zsidóság szempontjából eléggé nem becsülhető értékét. Tekintettel Wagner világhírű nevére és nagy autoritására, melynél fogva antiszemita támadásoknál előszeretettel szoktak reá hivatkozni, az egyetemes zsidóságnak fontos érdeke, hogy a Praeger által közölt tények köztudomásuakká váljanak és hogy Wagner ártalmas theoriája a zsidó lelkületről, a zsidó tehetségről és a zsidó működésről a jövőben gyökereket ne verhessen. Rámutattunk azokra az alig ismert irataira, melyekben talán még veszedelmesebb méreg rejlik, mint aminőt a közismert „Judenthum in der Musik” tartalmaz, hogy azokkal is foglalkozzanak szakavatott bölcsészeink, theologusaink és politikusaink és akkor remélhető, hogy e téren is oly hasznos és eredményes munkát végeznek, mint körülbelül félszázad előtt zenei és művészeti téren tették — és akkor bizonyos, hogy az egész zsidóellenes építmény, melyet Wagner emelt, teljesen összeomlik. Ezt kívánjuk!

⁸⁾ Ezek közé tartozik hiusága is; nagy becsvágya ellenére nem fogadott el se címet, se rendjelt, mindezeket túlcsekélynek tartotta — ezt joggal — érdemei elismeréséül. Diogenes, az atheni bölcs, aki hordóban lakott, fényes nappal lámpával a kezében kereste az embert és fapoharát eldobta, midőn megpillantott egy gyermeket, ki a forrásnál tenyeréből itta a vizet — egy lyukas köpenyegben járt; polgártársával találkozáván, ez így szólt hozzá: köpenyeged lyukain át kirí a hiuságod! — Minden tiltakozása dacára ezt — mutatis mutandis — Wagnerre is lehet alkalmazni.

„A ZSIDÓMENTES VÁROS“

Végre megszavazták a nagy törvényt, mely hivatalva volt megtisztítani az országot idegen lakóitól, mentesíteni az ősi fajt bizonyos külföldiek veszélyes versenyétől, visszahozni a leromlott erkölcsöket! Ez a nagy törvény egyszerűen csak azt tartalmazta, hogy záros határidőn belül, mely legfeljebb hat hónapig tarthat, minden zsidó tartozik az ország határait, halálbüntetés terhe alatt, elhagyni. Zsidónak számít a kikeresztelkedett is, de a vegyes házasságból származott is. A kiutasítás a modern kor szellemének megfelelően, „humánusan“ folyik: mindenki a vagyonát magával viheti, — persze csak annyit, amennyit az utolsó évi adózásnál bevallott. Az ingatlan vagyont az állam megváltja, úgyszintén a vagyontalanoknak keresetük tökéértékét adja meg. Ez ugyan az államháztartásnak alapos megterhelésével jár, — de a szent ügy érdekében érdemes ezt is elszenvedni.

Ily módon indul meg *Hugo Bettner* szellemes, szatirikus regénye: *Die Stadt ohne Juden*. Hogy némi helyhez és időhöz kapcsolhassa történetét, Bécs városában játszhatja le két évvel a nem sikerült szanálás után; de más városban is el volna az eset képzelhető, Berlinben, Bukarestben vagy Budapesten, — s ez adja meg részünkre is az okot, hogy vele foglalkozzunk.

Megszavazták tehát a törvényt, és szigorúan végre is hajtották azt. Nem törődtek tengernyi könnyel, sok milliárdnyi vagyonpusztulással, — a közgazdaság könnyörtelenül dolgozott; a félték még le sem telt egészen és Bécs már a „zsidómentes város“ lett. Nagy felvonulásokkal, illuminációkkal ünnepelték a kancellárt, ki lángelméjével kiszabadította az országot kiszípolóitól. A kereskedők, kik potom pénzen jutottak zsidó versenytársaik elhagyott üzleteihez, a megüresedett lakások által elhelyezkedéshez jutott családok, mind el voltak ragadtatva az új rendtől. A sajtó, az irodalom, a színház, a zene, — ahol csak eddig a zsidóság erőteljes szerepet játszott, most új kezekbe került, s ezek is természetesen örültek az idők változásának.

Am az új törvény mézeshetei gyorsan elmúltak. A fényes raktarakat jó volt olcsón átvenni, de nehéz volt kiárusítani, mert hiszen a zsidók kiüldözésével megszűnt sokat szidalmazott luxusuk is. A fogyasztás csökkenése először a közvetlenül érintett iparban munkátlanúságot idézett elő, s ez azután más és más iparágakra is kiterjedt. Az államra nézve sem volt e törvény oly előnyös, mint amilyennek kezdetben látszott: a sok végkielégítés óriási módon növelte az adósságot, viszont az országban maradt vagyon távolról sem volt oly nagy, mint ahogy ez a törvény tervezői remélték, mert csakhamar felfedezték azokat a kis nyílásokat, melyeken át a zsidók vagyona velük együtt a szomszédos államokba átszivárgott. Az állam pénze ezáltal megint tovább rohamosan devalválódott, a külföld bizalma mindinkább elfordult tőle, s így a belföldön mind nagyobb és nagyobb drágulás következett be. De szellemi téren is rosszul ütött be a számítás; a sajtó ellaposodott, hiszen a megmaradt antiszemita lapok főtápláléka, a zsidófalás, megszűnt, — a sok zsidó tudós és művész eltávózkodása, különösen a nagy orvosoké, még közgazdaságilag is óriási kárt okozott. De elmaradt sok világhírű színész és zeneművész szereplése is és a bojkottált szindarabok és operettek helyébe nem lehetett egyenértékűt vagy jobbat találni.

Nem akarom most a regény tartalmát tovább

megadni: hogyan képes a szerelem és ügyesség arra, hogy a napról-napra fokozódó elégedetlenséget új választások követelésére izgassa, hogyan sikerül végre egy mulatságos intrikával a zsidó törvény megbuktatása, — akiket soraink a regény érdekes voltáról meggyőztek, győződjenek meg maguk róla!

(Sós.)

Gladiatorok a római Circus Maximusban

„Te, Caesar morituri salutant.“

*Ez a cirkusz, most már zsidó temető lett,
Ahol zúg a Tiber folyó fodros árja;
Itt vívtak s estek el a gladiatorok
Régi rómaiak mulattatására.*

„Kik meghalni megyünk, üdvözlünk ó Cézár!“
Rémlik, hogy még hallom itt e zord szavakat
Italus eltajult, korcs nemzedékében
Ellened is, Júda! vad gyűlölet fakadt.

Szináj, vagy Olympus győzött-e egyaránt
Dicsőséged volt a tűrés, meg az eszme,
Itt állsz két ezredév tragédiájában,
Halhatatlan martir dús fénytől övezve.

Száz birodalomnak láttad már bukását
S téged nem nyelt el az idők hullámsirja,
Miként egykor Hanna hét halott fiára
Róma hét halmára úgy borultál sirva.

Egyszer mintha gheztobörtönöd résein
Fényes napsugár tört volna hirtelen át —
Csak villám fénye volt, s érezhetted újra
Róma fölött s rajtad a régi éjszakát.

S mi az, hogy böjtéji játékok idején
Hoztál ide ezüsttálakban aranyat?
Ó mi szégyen, azért, hogy ismét egy évig
Gheztó levegőjét szivnod legyen szabad.

Titusz-diadaliv regél bús vigaszról,
Multak gyalázatán idők vasfoga rág,
Művészkezek véstek rá képeket arról,
Róma járma alá hogy mentek az apák.

Letiporva a hon, ó mily szörnyű végzet,
Porban a trón és a templom lángokban áll
S térdet kell hajtani idegen istennek,
Nincs más választás, mint hitcsere vagy halál.

De ők hősiezen mennek tűzbe s vízbe
Nem rettentí máglya, sem kard ezt a népet —
Isten halálra szánt harcosai zengik:
„Uram, halni megyünk és üdvözlünk téged!“

Frankl L. A. után
Dr. Silberfeld
békéscsabai főrabbi.

örülbelül tizennyolc esztendővel ez-
előtt történt Budapesten. Akkor
voltam első ízben cionista konfe-
rencián és először volt alkalmam
profán héber szavakat hallani,
mint: *שבו* (*leülni!*), *עמדו* (*feláll-
ni!*), *נשמע* (*halljuk!*) stb. Ezek az
elletes szavak sejteni engedték, — amit nem-
sokára közvetlenül is tapasztaltam, — hogy az
akkor Magyarországon nagyon is lekicsinyelt és
bizony gyakran kigúnyolt cionista világmozgalom
nemcsak a zsidó nép szellemi és testi regeneráció-
ját, hanem a mi ősrégi nyelvünk újjászületését
is valóra fogja váltani. És később, amikor a kül-
földön felkerestem mindazon helyeket, ahol az
eleven új zsidó életért nemcsak lelkesednek, ha-
nem eredményesen dolgoznak is és hallgattam hé-
ber nyelven előadásokat, a cionista világkongresz-
susokon pedig napokon keresztül tárgyalásokat:
akkor éreztem át igazán, mily nagy bűn terheli a
magyarországi zsidóság vezetőit, amiért generá-
ciók elől elzárták a zsidóság nyelvének kultu-
szát . . .

Ma már Erdélyben és a Bánátban rendes
tárgyként tanítják az iskolákban a hébert. Sajnos
nincsenek kellő számú és megfelelő tudással ren-
delkező tanerőink, hitközségeink pedig még nem
tartanak ott, ahol például a bolgár hitközségek,
amelyek összes iskoláikban már keresztül vitték
a hebraizálást, egyenesen Palesztinából hozott
héber tanítók és óvónők segítségével. És nem le-
pödttem meg, amikor a szófiai és ruszcsuki hitköz-
ségek elnökei, akikkel a legutóbbi pészachi szent-
földi kirándulást együtt tettem meg, kijelentették,
hogy a hebraizálás és a zsidó nemzeti öntudat a
gyermekeken keresztül a szülőkre átterjedt, mert
hiszen Erdély és Bánát zsidóságát is tulajdon-
képpen az ifjúságon keresztül sikerült zsidó ön-
tudatra ébreszteni.

Magyarországon pedig, ahol a zsidó hivatalos
köröknek főtörekvése odairányult, hogy testvé-
reinket hermetice elzárják a külföldi zsidóságnak
már a háború előtti időben megnyilvánult nagy-
szerű mozgalmaitól és akcióitól (kivéve a szeren-
csésen kimúlt Ito mozgalmat), *még mindig nem
tudják eléggé, hogy a héber nyelv*, amelynek ta-
nulmányozását sikerült évtizedeken keresztül
annyira ellenszenvenné tenni, hogy ifjaink és leá-
nyaink még az olvasást is felesleges nyűgnek te-
kintették, *ma már Erec-Jiszáélben*, ebben a mese-
szerűen fölépülő gyönyörű országban *a lakosság
általános használati nyelve*. Éppen úgy sok ezerre
tehető azoknak a száma, akiknek fogalmuk sin-
csen arról a páratlan fellendülésről, amelyet Pa-
lesztinában a zsidó ész és a zsidó munka a leg-
utóbbi években produkált.

A *Mult és Jövő* évek óta ismerteti ugyan a
zsidó népi renaissancenak és a héber nyelvnek,

mint élő nyelvnek hatalmas fejlődését, a fel-
világosító munka azonban tövises és göröngyös,
mert hiszen éveken keresztül, bizony sokszor tu-
datosan hamis beállítások folytán képződött
téves, néha a valósággal homlokegyenest ellen-
kező felfogások még ma is nehezen gyomlálha-
tók ki és megnehezítik a Mult és Jövőnek a zsidó
ideálokért folytatott heroikus küzdelmét.

Csak jellemzésül említem meg, hogy jó-
magam két évvel ezelőtt egyik kiváló zsidó tu-
dóssal erősen vitatkoztam Budapesten e kérdés-
ről; az általam is igen nagyra becsült zsidó tudós
váltig azt állította, hogy a héber nyelv nem lehet
soha élő nyelv, az a tudósok nyelve marad, mert
évszázadok óta holt nyelv már. Ez a kijelentés
élénken emlékeztet dr. Schemarja *Lewin*nek
tizenöt esztendővel ezelőtt, a régi képviselőház-
ban elmondott következő hasonlatára: Egy orosz
faluban meghalt egy paraszt. A halottkém kiállí-
totta a bizonyítványt, a halottat felravatalozták,
de közvetlenül a temetés előtt felült a koporsó-
ban. A gyászolók megrémülten szaladtak a ha-
lottkémhez, aki a halottas bizonyítvánnyal meg-
jelenve, így szólt: „Ebben a bizonyítványban te
holtta vagy nyilvánítva, tehát meghaltál!”

A magyarországi hivatalos zsidóság és külö-
nösen annak az a része, amely nem tudja elkép-
zelni, hogy vannak zsidók, akik önzetlenül a *zsi-
dóságnak* élnek — és ez mást jelent, mint a *zsidó-
ságból* való élest — 1867 óta elhitette a zsidó
néppel, hogy az izraeliták csupán vallásfelekezet
és a héber nyelv holt nyelv, akár a latin, vagy a
görög. A világháborúnak kellett jönnie, hogy ön-
tudatra ébredjen a magyarországi zsidó ifjúság
egy része, de még mindig sokan vannak a két-
kedők és sokan vannak olyanok, akik nem tud-
ják elképzelni, hogy a zsidó nép szellemi és testi
újjászületésének korában élnek. Nos, ezekhez
szeretnék ez alkalommal fordulni és őket arra
kérni: ránduljanak ki Erec Jiszáélba, menjenek
ki abba a csodás országba, ahol az elképzelhető
legnagyobb munkateljesítmény mellett, a mi
drága chalucaink és chalucáink az ősi héber nyel-
ven képezik tovább magukat a szűkre szabott
pihenés óráiban. Ott hallani fogják, amint a zsi-
dók egymással és nem zsidókkal is majdnem ki-
zárólag héberül beszélnek. És ha történetesen
(amint velem is megtörtént) egy csoportban álló
zsidó nyilvánosan más nyelven beszélne, akkor
tüstént megjelenik a kis diák, aki tagja a

גוד מנני השפה. Nyelvvédelmi csoportnak és
עברי דבר עברית

(zsidó beszélj héberül!) figyelmeztetést intézi
hozzájuk. Látni fogják, hogy ott a tudomány és
a kultúra minden ágának művelése a próféták
nyelvén történik, a kereskedelmi, mezőgazdasági
és ipari élet minden ágában a héber nyelv do-

minál és — last, but non least — a közigazgatásban és a kormányzatban is ezen a nyelven tárgyalnak és leveleznek a hivatalos személyek. És ezt a szép, zengő nyelvet, amelyet a hitoktatók és a tanárok is (tisztelet a csekély kivételnek) tölük telhetően igyekeztek mindenáron háttérbe szorítani, hihetetlen könnyűséggel tanítják az országban. — Láttam magyarországi ifjakat, akik négy hónap múltán perfektül beszéltek, együtt voltam a budapesti Brünn családdal Jerusáljimbán, a családfő az unokájával héberül elemzte szombaton az Atyák szakaszait és hallottam *Sir Herbert Samuelt*, a főkormányzót először a templomban, peszach ünnep első napján fennhangon az ősi nyelven imádkozni. Megfigyeltem őt akkor, amikor Jakob *Méir* főrabbi héber szónoklatát meghatottan követte és megindultsággal tapasztaltam, amidőn magánlakásán családja körében fogadott, hogy minő szerepet tölt be a mi ősi nyelvünk a legelső közjogi állást betöltő zsidó férfiú házában. Héber köszöntéssel fogadott tizenöt társammal együtt a főkormányzó és mindjárt kijelentette, hogy bár megérti a beszédet, a nyelvet mégsem bírja oly folyékonyan, hogy a társalgást kizárólag héberül folytathatná. De velünk volt Agronsky mérnök, aki a főkormányzó szavait, amikor a társalgás angolul folyt, rögtön lefordította héberre. *Lady Samuel*, a kormányzó neje már jobban beszél a nyelvet, amelyet még Londonban kezdett el tanulni, bájos leánya pedig folyékonyan és különösen előszere-ttel csevegett בלשו עברית. Ismert dolog, hogy a főkormányzó fia milyen kitünően bírja a nyelvet, felesége elsőrangú hebraista családból való. És valamint az ország legelső férfija, úgy a hivatalos közegek is respektálják a héber nyelvet.

Amint Smyrnából Bayreuth felé jövet, a határra érkeztem, a határt jelző táblán héber-angol felirat tünt fel:

משטרת מחוז פיניירה
Northern District Police
תחנת המשמר ראש-על-נקורה
Ras-El-Nakoura, Out-Post.

Mikor Akkoba, az első városba érkeztünk, az útleveleket vizsgáló tisztviselő héberül szólított meg bennünket, utitársaim nagy csodálkozására, akik (akárcsak a magyarországi izraeliták) nem akarták elhinni, hogy ezen a „holt” nyelven beszélni is lehet. Ők szegények az Alliance iskolájában nevelkedtek, ahol tanítóiknak gondjuk volt rá, hogy őket nem zsidó, hanem francia szellemben neveljék. Nem fogom elfelejteni a két bagdadi csodálkozását, amikor a haifai „Herzlia” szállóban szoba iránt érdeklődve, a portás nem állhatott mindjárt rendelkezésükre, mert éppen akkor megszólalt a telefon: מי מדבר? (ki beszél?) — kérdezte a portás és én gyönyörködtem abban, amikor társaim egymást lökdösték és látva mosolygásomat, arra kértek, hogy magyarázzam meg nekik, mit jelentenek a következő szavak, amiket a portás a távbeszélőbe mondott:

לעת עתה אינו נובה. רשינינא לשאול: מי מבקשו?
(jelenleg nincsen itt, szabad kérdezni, ki keresi őt?)

Haifában, ahol aránylag kevés a zsidó lakosság, szintén mindenütt héber feliratokkal találkozunk és az ifjúság, amely a legintenzívebb terjesztője a nyelvnek, természetesen egymás között másként, mint héberül nem is beszél. Nem is

Sir Herbert Sámuel, Palesztina kormányzója és neje a tisztelgő küldöttséggel a jeruzsálemi kormányzói palota kertjében

csoda, amikor a kitűnő haifai internátussal kapcsolatos reáliskola, ahol Amerikából és Európa különböző országaiból is számos diák nyeri középiskolai kiképzését, gondoskodik arról, hogy növendékei terjesszék apáink nyelvét. Egy hamburgi vállalat vezetőjének két leányával ismerkedtem meg, akik rövid hét hónap alatt a haifai reáliskolában oly gyönyörű haladást mutattak fel, hogy irodalomtörténeti feladványaikat (az újkori német irodalom ismertetése) — egy szafedi bíró kijelentése szerint — bámulatraméltó módon készítették el a peszachi félünnepek alatt.

A héber tudomány fejlesztését hatalmasan mozdítja elő a בית הספרים הלאומי ירושלים jeruzsálemi nemzeti könyvtár, amelynek csak a közelmúltban sikerült megszereznie angliai barátainak támogatása révén a világhírű budapesti Goldziher-könyvtárt. Érdekes, hogy ebben a több mint hetvennyolcezer kötetet számláló gyönyörű könyvtárban, amelyet tudvalevőleg a spanyol, francia és angol kormányok is szubvencióban részesítenek, a magyarországi származású Szunyogh-Shunami segédkönyvtáros kijelentése szerint, túlnyomólag héber könyveket olvasnak. Kitűnő propagálói a héber kulturának a már létező, majdnem másfélszáz iskolán kívül a számos könyvkiadóvállalat, három napilap és egész sorozata a társadalomtudományi, szépirodalmi és gazdasági folyóiratoknak.

Az üzleti életben szintén a héber nyelv játsza a vezetőserepet. Érdekes, hogy még a Méá-Seárimban, Jerusalajim orthodox zsidó negyedében lévő üzletekben is, amelyeknek tulajdonosai kizárólag chaszidikus zsidók, akiknek még régi gettó-szokásból a zsargon a társalgási nyelvük, a vevővel héberül beszélnek és a külföldről importált árucikkek felirata is héber.

Ha az utcákon sétálunk, első pillanatra furcsának tetszik, hogy mindenütt héber felírásokkal találkozunk, éppúgy az utcák megjelölésénél, mint az üzletek és iparvállalatok feliratainál. Legszembetűnőbb ez Tel-Avivban és Jaffában, ahol európai neves cégeknek fiókvállalatait jelzik a különböző héber feliratú cégtáblák. Egynéhányat felsorolok belőle:

מפעלי קרמנצקי בארצ-ישראל, מכירה סימונית
של כל מיני חמרי השמל.

(Kremenezky palesztinai gyárai; mindenféle villamosági anyagoknak nagyban való eladása.) Érdekes, hogy a „villamos” szóra nem idegen, hanem eredeti héber kifejezést használnak, aminthogy lehetőség szerint kerülnek az idegen szavakat.

A Jaffai Villamossági R.-t.:

חברת החשמל ליפו בע"מ.

cégtábláján csak három szó jelzi közelebbről a vállalat jellegét:

ERŐ, FÉNY, HŐ.) אור חום

Jellemző például, hogy az egész világon nem filozemita hírben álló Siemens-Schuckert-művek hatalmas héber betűkkel hívják fel a jaffai Tel-Aviv úton gyártmányaikra a közönség figyelmét:

סימנס' שוקרטיפו רחוב תל-אביב
הספקת כל החמר החשמלי בשביל אינסטלציות
של אור וכה.

Az egész országban a honi ipar תוצרת הארץ fellendítése elsősorú hazafias kötelesség számba megy. A cél előmozdítása érdekében az évente megismétlődő kiállításokon kívül, Tel-Avivban külön társaság alakult,

חברת למען תוצרת הארץ

amely a világ minden zsidóságához intézi felhívását, hogy támogassák Erec Jisraél iparát.

A mezőgazdaság terén השדה „A Mező” c. szaklap különösen segíti a telepeseket és nincs kolónia, ahová legalább egy példányban ne járna ez a kitűnő szaklap.

Természetesen a hirdetéseknel, csakúgy, mint Amerikában vagy Európában, leleményesek a palesztinaiak is. Nem ritkán bibliai idézeteket használnak, így például Haifában és Jerusalajimban hatalmas plakátok ragadták meg figyelmemet, amelyek így kezdődtek:

ושמחת בחגך (És örvendj ünnepeden!) A végén odakonkludált, hogy pészachkor örvendeni csak jó bor mellett lehet,ilyent pedig csak a

חברה קואופרטיבים לתעשית היין היקבים הגדו לים
ראשון-לציון וזכרון-יעקוב

Rison-löcioni és a Zichron-jákobi nagy pincék bortermelő szövetkezetének fiókjai árusítanak.

A közigazgatásban a tisztviselők héberül kell hogy tudjanak és bizvást lehet útbaigazítást kérni akármelyik arab rendőrtől héberül; megadja a felvilágosítást, csak úgy, mint a zsidó rendőr, ha őt arabul kérdezik. És itt egy jellemző epizód jut eszembe. Az erdélyi zsidók kolóniája előtt, az Afule-nazarethi országúton álltam néhány kolonistával, várva egy Jerusalajim felé tartó gépkocsira. Az úton arabok haladtak arra és mind-egyikük ש'ום אחי (üdvözöllek, testvér) köszön- tessel fordult a kolonistákhoz, akik az arabokkal, amint számtalan esetben tapasztaltam, a legjobb egyetértésben élnek. És ez minden ellenkező, sajnos érdekelt zsidó forrásból származó híresztelés ellenére is csak természetes, mert hiszen az arab, — amiről ismételten volt alkalmam meggyőződni, — örül a zsidó telepítésnek, amelyek az ő megélhetését lényegesen megkönnyebbitik.

*

Kedves magyarországi Testvéreim, akik mindarról, amit fentebb vázlatosan és ötletszerűen megírtam, eddig tudomással nem bírtatok, ha arról a nagyszabású lendületről, amelyet a lüktető zsidó élet a szentföldi ős-új honban terem-

tett, meggyőződni óhajtotok, ránduljatok ki Erec-Jisráélbe és lássatok és örvendeztetek. Mert én előre kijelentem nektek, hogy boldog öröm fog majd el benneteket, amidőn azt fogjátok érezni, amit én éreztem és hogy úgy fogtok lelkesedni, ahogy engem a látottak és tapasztaltak lelkesítettek. És ha visszatértek az Ősök Földjéről, vigyétek hírül Csonka-Magyarországba, hogy kár volt, nagy kár volt akár öntudatlanul, de még nagyobb hiba volt tudatosan megvetőleg és lenézőleg bánni azzal a kis, de lelkes zsidó csoporttal, amely egy negyed századon át, testvéreinek páratlan közönye és az úgynevezett hivatalos zsidóság folytonos támadásai közepette hirdette, hogy a zsidó népnek élnie kell a galutban, éppen úgy, mint Erec-Jisráélben. Mert a kishitűek minden gúnyolódása, a hiábavalóan féltékenykedők minden gáncsvetése és bizonyos körök részéről terjesztett tendenciózus álhírek dacára a nagy mű, a harmadik honalapítás nagyszerű ténye valóság, most, a mi napjainkban, a világ népeinek csodálata és hatalmas nemzetek buzdítása, pártfogása és támogatása mellett.

De ha mindazonáltal mégis találkoznátok kételkedőkkel és olyanokkal, kik a mi, verejtékes munkával fölépített és még fölépítendő Cionunkat kigúnyolják: kérlek benneteket, ne hederítsetek többé reájuk. Mert bizony mondom nektek, Testvéreim, nem érdemes ezek után csak egy percnyi időt is reájuk pazarolni. Ők azok, akikből már kiveszett az idealizmus, a népi összetartozandóság felemelő érzése, ők azok, akik miatt Sokolow a magyarországi zsidóságot az egész világ zsidósága előtt, mint az „összetartozandóság életfájának száraz ágát” jellemezte és ők azok, akikről négy évvel ezelőtt a Nagyváradon megtartott hitközségek nagygyűlésén néhai Bogdányi Kálmán, aki történetesen fivérével a tavaly elhunyt Bogdányi Mórral az Egyenlőséget alapította volt, mondotta:

יבשו ויסגו אחרכל שנהי ציון

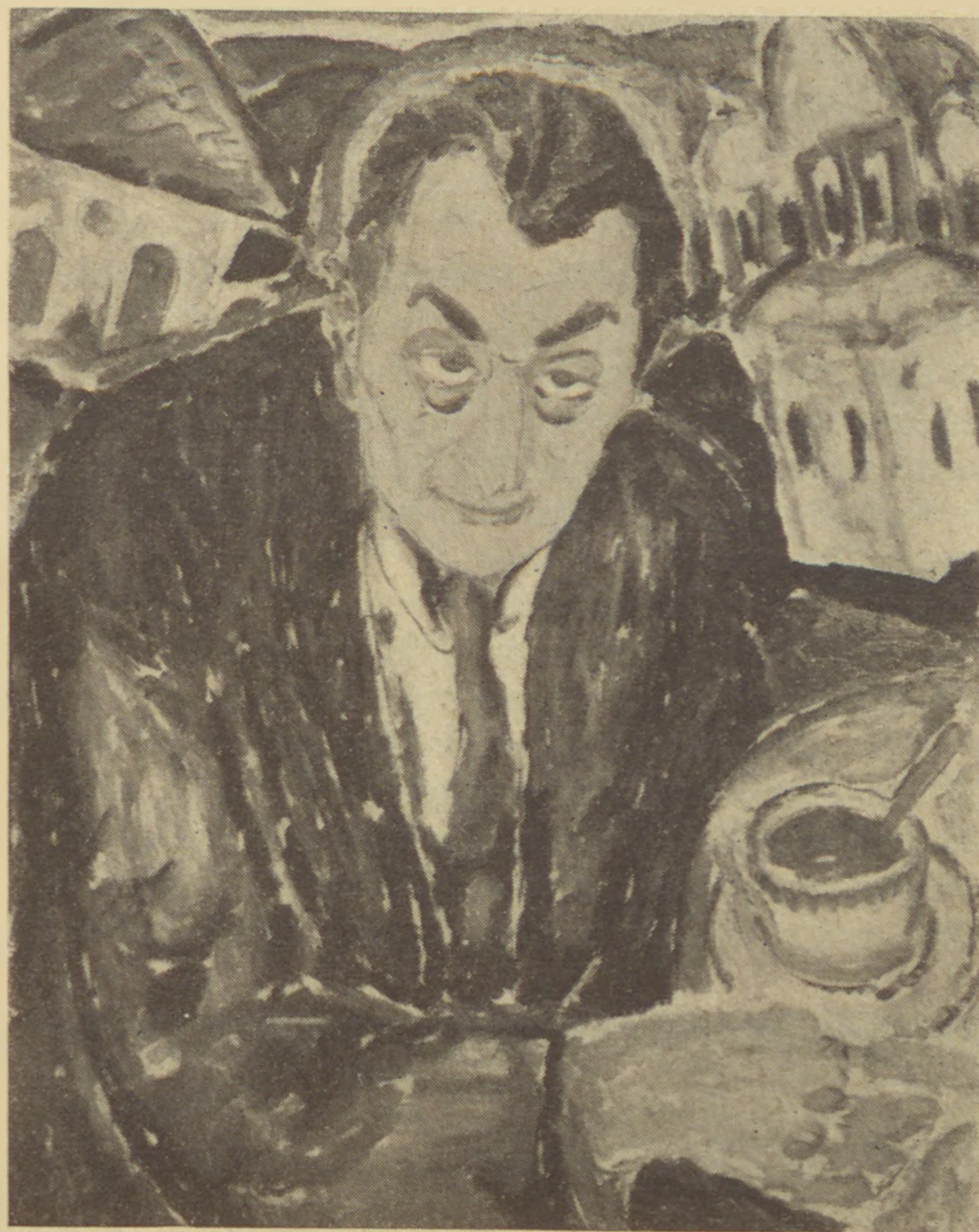
Ti pedig, kik Ciont gyűlölitek,
Hátra veletek! Szégyenkezettetek!

Jákob Steinberg új-héber verseiből:

REAM LOPÓDZOTT A BÚS ÉJSZAKA.

Reám lopódzott a bús éjszaka,
Mikor a leány égő vágyamé lett,
S szívembe kongott az éj szava:
Siess! Csókolj, csókolj! Rövid az élet.

Ajkam lángolva ajkához tapadt,
Kezem átfogta forró derekát,
És láttam nagy fekete szárnyakat,
Amint suhogva ölelgetnek át.

Ruben (Tel-Awiv): Jákob Steinberg héber költő arcképe.

S míg tüzes csókok csengtek ajkamon,
Egy tompa hang harangozott belém:
„Csókod csengését is elragadom,
Enyém lesz minden és ő is enyém.”

Vérem vad pezsgő vággal volt tele,
És sötét árnyak fogták meg a lelkem,
Kezemben volt az élet serlege,
S a halál hideg szárnyát érintettem.

HA ELJÖN MAJD.

... S ha eljön majd a szörnyü pillanat
És az utolsó húr is elszakad,
Amely e szolgálhadhoz kötözött,
S eldobom zászlóm bú és kín között —

Ha eljön majd a szörnyü pillanat,
És megsiratom csalódásomat,
S látom, hiába szállt erőm tova,
A nép halott, nem támad föl soha —

Ha eljön majd a szörnyü pillanat,
S látom, sötétben sujt a kárhozat,
Mert a fényisten ellen vétkezém,
Midőn úgy csüngtem rabok énekén, —

Akkor sem menekszem hozzájuk én,
Üdülni idegenek tűzhelyén,
Csak bolygok gyászban a szent sirokon
S a nagy halottat siratom

Patai József fordításai.

DR. PFEIFFER IZSÁK: „SZÉFER HÁJÁSAR“ HŐSI ÉPOSZUNKBÓL

ÁBRAHÁM SZÜLETÉSE.

Terách, Náchor fia, Nimród hadvezére abban az időben nagyon nagy ember volt a király és szolgálói előtt, szerette is a király és fejedelmei és fölöttébb kitüntette. Terách akkor feleséget vett, névszerint Amatlát, Karnebó leányát, aki teherbe esett és fiát szült, mikor Terách hetven esztendő volt.

Terach Ábrámnak nevezte el újszülött fiát, mivelhogy felemelte és kitüntette őt akkor a király mind a fejedelmeknél inkább, akik nála voltak. Ábrám születésének éjszakáján pedig eljöttek Terách minden szolgálói és Nimród minden bölcsei és jósai s ettek, ittak Terách házában és örvendeztek vele azon az éjszakán. Akkor történt, hogy, mikor a bölcsek és jósok elmentek

Jákob harca az anyyallal. (A Széfer Hájásár fametszeteiből.)
Verlag Benjamin Harz, Berlin.

Terách házából, az éjszakában feltekintettek a csillagok felé, az égre és látták, ime, nagy, nagy csillag kél napkeletről, befutja az eget és elnyel négy, másik csillagot az ég négy sarkán. El is csodálkoztak a király bölcsei és mind a jósok e látomás felett, mert megértették a dolgot és tudták, miért van. Szóltak egymáshoz: ez nem lehet más, mint a gyermek, aki Teráchnak született ez éjszakán, aki majd felnő, felvirágozik, nagyon elszaporodik és birtokába veszi az egész földet, ő, meg a gyermekei örökre, majd elpusztít ő, meg ivadéka nagy királyokat és birtokába veszi országukat. Eztán elmentek mind a bölcsek, mind a jósok az éjszakában kiki a házába. Reggelre kelve mindannyian, a bölcsek és a jósok együtt voltak szokott gyülekezőhelyükön és beszéltek egymásközt így: ime, a látomás, amit tegnap láttunk, rejtke a király előtt, nem tudattuk vele. Pedig, ha idők múltán megtudja a dolgot s megkérdi tőlünk: miért titkoltátok el előlem, — bizony megölet mindannyiunkat. Azért hát gyérünk, jelentsük meg a királynak a látomást, amit láttunk és a dolog jelentését, hogy büntelenek lehessünk. Így is cselekedtek, elmentek mind együtt a királyhoz, földig borultak előtte és szóltak: éljen a király, éljen a király, hallottuk, hogy Teráchnak, a Náchor fiának, aki a te hadaid vezére, fia született s elmentünk tegnap éjjel a házába, hogy együnk, igyunk és örvendezzünk vele ez éjjelen. Amikor pedig a te szolgálid Terách házából eljöttek, hogy hazamenjünk, lefeküdjünk kiki a házában és szállásán, feltekintettünk az égre és láttuk, ime, nagy, nagy csillag kél napkeletről és rohanvást fut az a csillag és elnyel másik négy, nagy csillagot az ég négy sarkán. Elcsodálkoztak a te szolgálid ezen a látomáson, melyet láttak és megijedtek nagyon, aztán megvizsgáltuk a látomást és megértettük annak a látomásnak jelentését a mi bölcseiségünkkel helyesen. Bizony arról a gyerekről, ki Teráchnak született, van ez a dolog, hogy majd felnő és nagyon elszaporodik és elhatalmasodik és megöli mind a föld királyait, aztán birtokába veszi országaikat, ő, fiai, ivadékaik örökre. Azért hát urunk, királyunk, ime, igazán tudtadra adtuk, amit e gyerek felől láttunk, ha a király is jónak látja, adja meg apjának a gyerek árát és öljük meg őt mielőtt még felnő és elszaporodik és szapora lesz gonoszsága ellenünk a földön és elveszünk valamennyien az ő gonoszsága miatt, mi, gyermekeink, ivadékaink.

Ahogy végighallgatta a király beszédjüket, tetszett az neki, azért hát elküldött, hivatta Terächt és Terách megjelent a király előtt. Szólt hozzá a király: elmondták nekem, hogy tegnap fiad született és hogy születésekor ez és az mutatkozott az égen, add tehát nekem a gyereket, hadd öljük meg, mielőtt fölnök növekednék gonoszsága, megfizetem az árát, házad tele ezüsttel, arannyal. Felelt erre Terách a királynak

ilyeténképen: uram, király, meghallgattam szavaidat, mindazt, amit kívánsz, uram, király, megteszi szolgád, de uram, király, hadd mondok el neked, ami tegnap esett meg rajtam, hogy lássam, mit is tanácsol királyom szolgájának, úgy aztán választ adok a királynak. Szólt a király: beszélj. És szólott Terách a királyhoz: tegnap éj idején eljött hozzám, a házamba Ajun Murad fia és szólt: add nekem azt a nagy, szép lovat, melyet a királytól kaptál, megadom érte az árát, ezüstöt, aranyat s tele házad szalmát, szénát, én feleltem neki: előbb megkérdezem az uramat, a királyt a te szavad felől s amit majd mond a király, azt teszem.

Mikor pedig a király Terách szavait hallotta, nagyon bosszankodott, bolondnak nézte és felelt neki így: hát valami eszelős bolond vagy te, vagy eszeveszett, hogy ezt tedd, hogy osszad pompás lovadat ezüstért, aranyért, vagy inkább szalmáért, szénáért, nincs neked elég ezüstöd, aranyad, hogy szalmád és szénád is lehessen lovadat etetni, hogy így tégy? Aztán minek neked az ezüst és arany, sőt a szalma és széna, ha odaadod a szép lovat, — melyet tőlem kaptál, bizony nincsen párja a földön.

Mikor pedig a király befejezte, így felelt neki Terách: pedig hát éppen így szólt uram, királyom az ő szolgájához, bocsáss meg, uram, mi más, amit te mondottál nekem: add ide fiadat, mi megöljük, de megfizetem az árát, ezüstöt, aranyat, — mit csináljak én az ezüstrrel, arannyal, ha egyszer a fiamnak meg kell halnia, ki lesz akkor az örökösöm? Nemde, ha meghalok, az az ezüst és arany csak visszaesik uram, királyomra, aki adta?

Amikor pedig hallotta a király Terách szavait és a példát, melyet ellene felhozott, nagyon megharagudott, bosszantotta a dolog és dühe lángolt benne, Terách is látta, hogy indulatba jött ellene a király, azért így szólt: ime, minden, amim csak van, a király kezében van, amit uram, királyom szolgájával tenni akar, tegye, fiam is a király kezében van, ő, meg a két bátyja is. Felelt a király: nem úgy, pénzzel akarom megfizetni legkisebb fiadat. Mondta akkor Terách: kérlek uram, király, hadd szóljon a te szolgád még egy szót előtted és hallgassa meg a király szolgája szavát. Szólt a király: beszélj, meghallgatom. Mondta Terách: adjon nekem uram, a király három napi időt, amíg ráveszem lelkemet és házam népét uram, királyom parancsa teljesítésére és majd ráerőszakolom őket. A király hallgatott is Teráchra, így tett s adott neki három napi időt.

Terách pedig hazament a király elöl, elmondta háza népének a király parancsát és féltek azok nagyon. Harmadnap aztán elküldött a király Teráchhoz ezzel az izenettel: küldd el nekem fiadat az áráért, ahogy mondtam, ha pedig ezt nem tennéd meg, elküldök és megöletlek

házadban mindenkit, nem hagyok meg egy férfiszemélyt. Terách sietett, mert a király parancsa sürgető volt, vett egy gyereket a szolgái közül, akit egyik szolgája szült épp aznap, hogy Ábrám született és elvitte azt a gyereket a királyhoz és átvette árát, mert az Úr volt Teráchchal, hogy Nimród meg ne ölje Ábrámot. A király átvette a gyereket Terách kezéből, a földhöz verve szétloccsantotta koponyáját, megölte, mert azt hitte, hogy Ábrahám az. A dolog titokban maradt, a király is elfelejtette, mert az Úr akarta, hogy meg ne öljék Ábrámot.

Akkor vette Terách Ábrámot, anyját és dajkáját és elrejtette őket egy barlangban és hónapról-hónapra ellátta őket eleséggel. Volt pedig az Úr Ábrámmal, mikor a barlangban volt, felnövekedett és tíz esztendő lett, a király, az ő fejedelmei és szolgái, meg mind a jósok és bölcsek, kik a királynál voltak azt hitték, hogy megölte a király Ábrámot.

Abrahám imádkozik a tüzes kemencében.
(A Széfer Hájásár fametszeteiből.) Verlag Benjamin Harz, Berlin.

KISS JÓZSEF ÉDESANYJÁNAK JELTELEN SIRJA.

Azoknak a kirándulóknak, kik a nyarat rendszeren a zöld Gömörben töltötték, a Feled—rimaszombati vicinális vonaton utazva, okvetlenül feltűnt, a Rimaszombattól jó távoli határban, egy erdőkoszorúta hegyoldalon elterülő, galagonya- és csipkebokrokkal övezett, régi, elhagyott rimaszombati zsidó temető. Ebbe a temetőbe helyezték örök pihenőre a mult század közepén Rimaszombatban és a Rimavölgy többi községeiben letelepedett zsidók halottaikat.

A hetvenes évek elején, mikor a báró Eötvös József-féle kulturpolitika megvalósította az emancipációt, mikor a zsidó családok is nagyobb számban telepedtek le Rimaszombatban, a napról napra fejlődő szabadelvűség új temető-kerthez juttatta a már hitközséget alkotó rimaszombati zsidóságot, közel a városhoz, a keresztény temető szomszédságában. S azóta az említett régi temető el van hagyva; csak a nagyünnepek előtt pezsdül ott némi élet, midőn messze vidékekről jönnek egyes zsidó férfiak és nők az ősi sírok látogatására. *Ebben a temetőben alussza örök álmát Kiss József koszorús költőnk édesanyja:* Klein Dávidné, született Glatter Emilia. (Kiss József szülei annakidején Gömör-Serkében laktak, közel Rimaszombathoz.) Erről a sírról énekelte Kiss József „Valahol messze, valaha régen, Megástak egy sírt temetőszélen“ . . .

Azóta jeltelen sírban fekszik az az édesanya, ki egy örökéletű gyermeket adott nemzetének.

Rimaszombatban már többször fölszínre került az a gondolat, hogy a költő anyjának sírja méltó emlékkövel jeleztessék. Mintegy 15 évvel ezelőtt: Lőrinczy György, a kiváló magyar író, akkori gömörkishontvármegyei ker. tanfelügyelő, dr. Veress Samu, főgimnáziumi igazgató és dr. Lichtenstein Adolf, kir. tanácsos, vármegyei tb. főorvos, mozgalmat indítottak egy impozáns sírkő létesítése tárgyában. A vezérlő motívum az volt, hogy a már akkor nagy költő hírében álló Kiss Józsefnek hozzájárulásával a sír fölé állítandó emlék költségeit, a költő iránt való figyelemből, annak a városnak társadalma vállalja magára, melynek falai között a gyermek és serdülő ifjú egykor az első impulzust nyerte Parnassusra vezető útjában.

Kiss József a rimaszombati egyesült protestáns főgimnáziumban végezte tanulmányait. Kiss József egyik fiatalkori művében a rimaszombati iskolázásnak idejére viszi vissza első gerjedelmét az irodalom iránt, egyúttal dicséri a rimaszombati iskolát és annak tanárait, kiknek előadásai bámulatos termékenyítő erővel hatottak a tanítványok lelkületére. — Tagadhatatlan az, hogy Rimaszombat, a régi magyar felvidék e csinos városa, Magyarország fejlődésének történetében jelentékeny szerepet vitt. Csak úgy ontotta magából a mai műveltségünk úttörőit, kik mielőtt kiröpültek volna a fészekből, valami csodálatos lelki erőt szívtak magukba a rimaszombati polgári gondolkodás légköréből s ez az erő bámulatos kitartással párosulva, a szárnyrakelőket maradandó becsű sikerekre vezette. A kis város polgársága a hazai közéletnek kiváló tudósokat, nagyhirű költőket és művészeket adott, kik közül nem egy emelkedett hivatásának csúcspontjára.

A bizottság azon meggyőződésében, hogy Kiss József a gyöngéd figyelmességre valló előterjesztését elfogadja, a közadakozásra vonatkozó felhívást meg-

szerkesztette, de még mielőtt a szétküldés által nyilvános akcióba lépett volna, megérkezett a költő válasza, melyben megköszönte a nemes figyelmet, de kijelentette azt is, hogy anyja síremlékének felállítására, mint gyermek, csak ő lehet illetékes; ezt az erkölcsi kötelességet pedig ő szándékozik teljesíteni. A határozott kijelentésre a bizottság a megkezdett akciót azonnal beszüntette.

A költő szándéka azonban nem valósult meg, csak jámbor óhaj maradt mindvégig. Ő is elköltözött az élők sorából és édesanyjának hamvai most is ott porladnak „valahol messze“, egy elhagyott és évtizedek óta nem gondozott temető szélén s idővel talán még az összeroskadt sírhalmat sem fogja többé felismerni senki, hisz azok száma is napról-napra fogyatkozik, akik ifjúkori emlékeikre támaszkodva, meg tudnák jelölni annak az édesanyjának sírját, aki egykor a költőinknek egyik legjobbjával ajándékozta meg a nemzetet.

S most Rimaszombat városának zsidó társadalma fáradozik azon, hogy a költő édesanyjának emlékét megörökítse, különösen az agilis zsidó nőegylet szándékozik a dolog oroszlánrészét kivenni a nemes ügyből, s reméljük, siker fogja koronázni tevékenységét.

Rimaszombat.

Schlosz Lajos.

Pap Izsák: Csak menj, Uram

*Hát jó, Uram, ha nincs utad más,
mely célhoz visz, csak lelkemen át,
hol véres foltokat tipornak
keményen lépő lábaid, —
csak menj, Uram, eléd teritem
lelkemnek sima, selymes szőnyegét
s várom, hogy lábad nyújje szét.*

*Beléhimezve minden élet,
mit negyven év csak álmodott,
a vágy-kerteknek zárt-bimbós virága,
ideg-fonállal font, szövött, —
csak menj, Uram, neked himeztem,
s ha lépteden sikoltó vér kiserked,
a szőnyeget csak szinesebbre fested.*

*Sebet ne szánj, ne halld a jajt meg,
lábad nyomán mely felfakad,
ez itt az út és itt az ösvény,
másikra térned nem lehet, —
csak menj, Uram, minek kimélnél
lelket, virágot, mely utadba nőtt,
ha reszket is a tépő sors előtt.*

*Csak menj, s ha minden szál kifoszlik,
minden virág ha bús sebbé kopik
s a vedlett, feslett lélek-szőnyeg
az ócska rongy-halomba hull,
csak menj, Uram, vigyen az őt cél,
s ha végső, áldott állomásra értél,
egy szánó sóhajt küldjél vissza mégis.*

Patai József:

A Holt-tenger vára.

— *Ballada.* —

Ez itt az ódon, véres várfal,
Körülbámulják szomjas sziklák
S lent a Holt-tenger sújja titkát:
Volt ezer zsidó Maczadában...

Hamvas üszök lett Jeruzsálem,
Vért sodrott Júda bús folyója
És bezárkózott Bar-Gióra
Ezer zsidóval Maczadában.

Köröskörül hegy szája tátong,
Ős szakadékok, nem kell sánc itt.
Százszor halált mint Róma láncit! —
Mond ezer zsidó Maczadában.

Rémlátomás? A hegyek nőnek!
Emelkednek a csúcsok szemben...
Halálfalat húz ott az ellen...
Halj ezer zsidó Maczadában!

Éhség kong S a Holt-tenger mélye
Búg: Volna halam, odaadnám!
És sír a szél: nincs fürjem, mannám,
Sivatag-zsidók Maczadában!

Komoran áll fal fallal szemközt,
Dúl néma ostrom három éve —
És átrepül egy tüzes kéve
És láng lobog fel Maczadában.

S szólt Nyilnak fia, Bar-Gióra:
Kezüinktől hulljon szívünk vére!
Ne essék barbarok kezére
Egy élő zsidó Maczadában!...

Ezer szigony, kard, lándzsa villan,
Vér, biborabb az alkonyestnél.
És sóhaj hörög: testvér! testvér!
Bus halál suhog Maczadában...

S a légiós őr visszadöbbsent,
Fölhágva halkan ostrom-létrán, —
Ott feküdt mind halottan, némán
Hős ezer zsidó Maczadában.

Ez itt az ódon, véres várfal,
Körülbámulják szomjas sziklák,
S lent a Holt-tenger sújja titkát:
Volt ezer zsidó Maczadában...

Maczada romjai közt 1924.

A BUDAPESTI ORTHODOX ISKOLA
50 ÉVES JUBILEUMA

A budapesti orthodox iskola, hazai orthodoxiánk legjelentékenyebb oktatásügyi intézménye december hó 14.-én ünnepli fennállásának 50. évfordulóját. A zsidó társadalom, mely állandóan figyelemmel kísérte az iskola párját ritkító fejlődését, meleg érdeklődéssel fordul a jubiláló intézet felé, mert az, különösen az utolsó években, intenzív kulturmunkájával a zsidó iskolák között a legelső sorába küzdötte fel magát. Sok nehézséggel kellett megbirkóznia, hogy idáig eljuthasson, mert — mint az iskola történetéből is láthatjuk — különböző okok következtében gyakran kellett helyet cserélnie, ami a fejlődési processzust minden esetben hosszú időre megakasztotta.

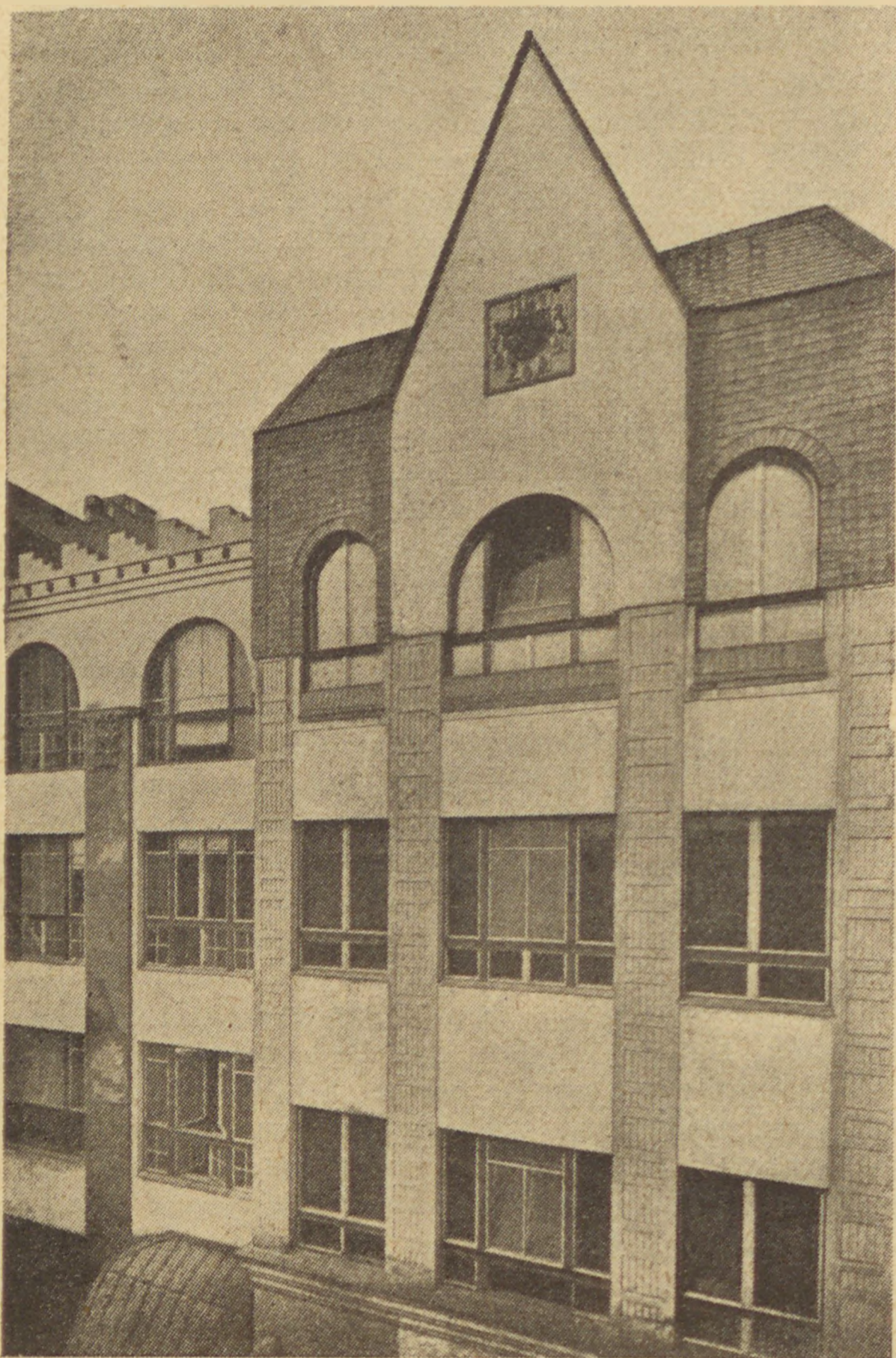
Az iskola keletkezésének szálai arra az időre vezethetők vissza, amikor az eredménytelen kongresszus után a konzervatívok külön hitközséggé tömörülve, külön hitközségi intézményeikkel együtt iskolájukat is megteremtették. Az elemi fiúiskola legelőször az 1873—74. iskolévben az *Andrássy-út és Dobó-utca sarkán* levő Krausz-féle palota helyén álló háznak I. emeleti kétszobás lakásában talált hajlékot. Ezen ház lebontása után, minthogy megfelelő helység nem volt kapható, az iskolát az *Orczy-templom* bal és jobb női karzatára az u. n. „Weiberschul“-ba telepítették át. Innen a *Szerecsen- és Laudon-utca sarkán* ma is álló házba rendeztek be helyiséget az iskola céljaira. A tanulók számának növekedése miatt azonban az iskolát ismét át kellett helyezni. Az új helyiség a *Király-utca 5. sz. alatt*, majd később a *Kazinczy-utca 52/54. sz. házban* volt, mely azonban iskola céljaira szintén alkalmatlan volt. Az első megfelelő helyiség, mely valamikor fővárosi iskola helyiségeül is szolgált, a *Gyár-utca 14. sz. házban* volt. Innen a hitközség *Kazinczy-utca 27—29. sz. alatt* levő saját házába telepítették. Ennek helyére építették később a gyönyörű új templomot, míg az iskolát, a hitközség anyagi erejét jóval meghaladó költséggel a templom melletti telken építették fel. A 12, tág tantermes (60—70 férőhellyel), a higiénia minden követelményének megfelelő modern épületet 1911-ben adták át rendeltetésének.

Habár az iskola térbeli fejlődése belső életére, az oktatói és nevelői munka eredményére feltétlenül kedvező hatással volt, a haladás iránya és mértéke mindig az iskolavezető egyéniségétől függött. Ebből a szem-

pontból az iskola történetében három korszakot látunk:

Az első korszak alatt, mely az iskola megnyitásától 1898-ig tart, a tanítási nyelv — mint akkor a Terézvárosban mindenütt — német volt, a magyar nyelv csak mint tantárgy szerepelt. Pedagógiai szempontból az iskola csak kis lépéssel haladt előre, mert a munka a régi mederben folyt és az e téren történő újításokat figyelmen kívül hagyták. E korszaknak úgyszólván egyetlen kimagasló eseménye 1893-ban volt, amikor Reich Koppel főrabbi kezdeményezésére, az elemi iskola negyedik osztályát végzett tanulók számára „Torasz Emesz” jesiva előkészítő-tanfolyamot létesítettek. Ez időtől fogva alig volt Magyarországon oly jesiva, hol a budapesti „Torasz Emesz” végzett növendékei nem a legkiválóbb növendékek között lettek volna. Így lett a „Torasz Emesz” a zsidó hitélet melegágya, az orthodoxia „Ben Tora”-kat nevelő dédelgett intézménye és fennmaradásának biztosítója.

A második korszak 1898-ban veszi kezdetét, mikor dr. Zsengeri Samu, a hitközség megbízásából a „Torasz Emesz” mellé polgári iskolai tanfolyamot szervezett, melyet kiváló szaktudásával, példás erélyével és fáradhatatlan szorgalmával oly fokra emelt, hogy azt a tanfelügyelő már első iskolalátogatása alkalmával bármely nyilvános iskolával versenyképesnek deklarálta. Ez a szép eredmény bírta a hitközséget arra az elhatározásra, hogy az elemi iskola reorganizációját is reá bizza.

A jubiláló orth. iskola épülete. (Épült 1911-ben.)

Dr. Zsengeri Samu, mint az iskola igazgatója már mukodése elején arra törekedett, hogy az iskola a haladó kor igényeit kielégítő épülethez jusson. Mikor ezt a törekvést siker koronázta, több évtizeden át tartó pedagógiai munkássága alatt szerzett értékes tapasztalataival a tantestület munkájának az iskolai legyelem és pedagógia szempontjából új irányt szabott, amivel érdemeit elevülhetetlenné tette. E nemes munkájában megértő pártfogókra talált néhai obudai Freudiger Mózes volt hitközségi elnök személyében, aki az iskola legbuzgóbb gyámoltója, az ujjászervezés kezdeményezője és az új iskolaépület megteremtője volt, valamint dr. Rakonitz Gyula volt iskolaszéki elnök személyében, aki az iskolaszék életét mozgalmassabbá tette és az ujjászervezés munkáját számos életrevaló eszmével támogatta. Az elemi leányiskola felállítása is ebben a munkás korszakban, 1917-ben történt.

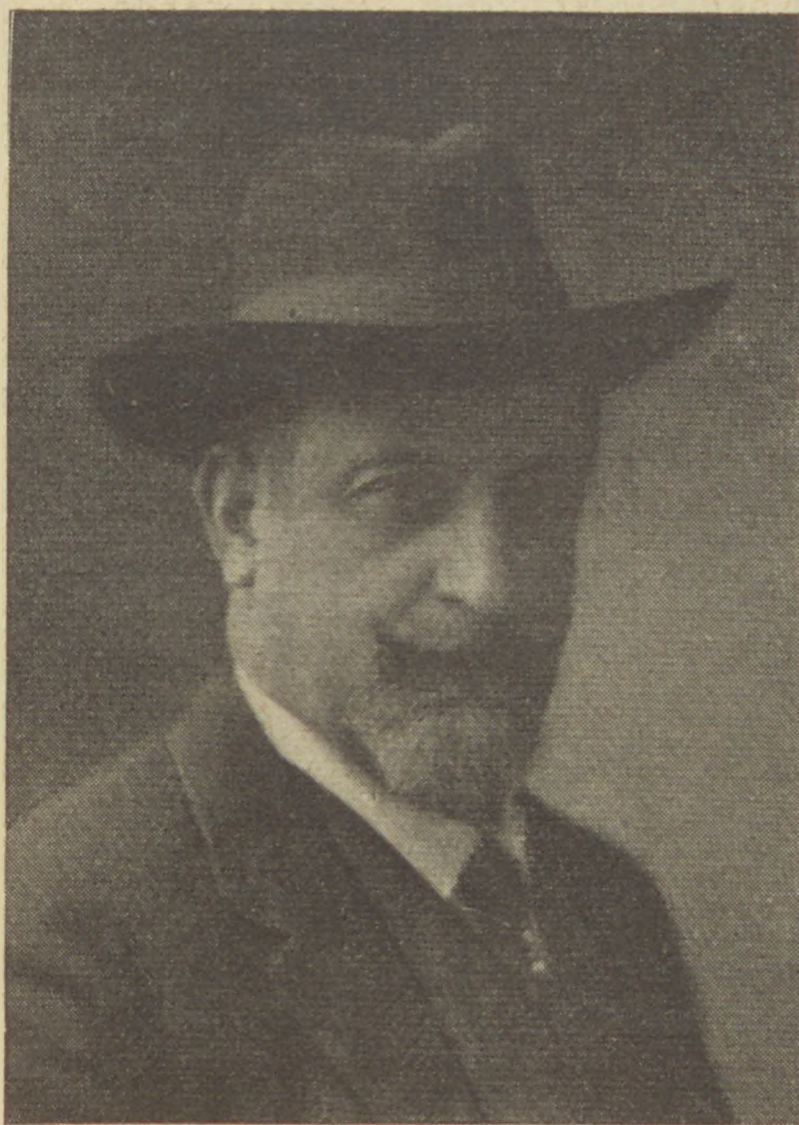
A harmadik korszak akkor kezdődik, mikor dr. Zsengeri Samu nyugalomba vonulása után a hitközség 1920-ban összes iskoláinak igazgatójává dr. Deutsch Adolf volt kosteli rabbi választotta meg, amivel az iskola története a fejlődés szempontjából jelentőségteljes fordulóponthoz jutott. A kiváló szónoki képességéről közismert, nagytudású, kedves modorú és kitűnő szervezőképességű igazgató nehéz feladatra vállalkozott, mert az 1920-ig létesített iskolákon kívül az az évben megnyitott nyilvános polgári fiúiskola munkáját is neki kellett irányítani és az 1921-ben fokozatosan megnyitandó — azóta megnyitott — polgári leányiskola gondjai is előrevetették árnyékukat. Az új igazgatót már eddigi hivatása predestinálta arra, hogy a „Torasz Emesz” iskola az ő vezetése alatt új életerőre kapjon; a hit- és világi tudományokban való nagy jártassága pedig lehetővé tette azt, hogy az iskolát konzervatív szellemben a modern pedagógia útján vezethesse. Az ő megválasztása tehát minden tekintetben a legszerencsésebbnek mondható. Igazgatói rátermettségéről Urhegyi Alajos, egyik legkiválóbb keresztény pedagógusunk így emlékezik meg: „Dr. Deutsch igazgatóban oly nagytudású és erős akaratú embert ismertem meg, akinek kulturális és szociális érzéke biztosítja az intézet magas fokra való emelését. A budapesti orthodox iskola tantestülete pedig a legszerencsésebb összetételű, mert a régi sokértékű, tapasztalt tanítók mellett fiatal, modern gondolkodású és a modern pedagógia iránt fogékony tanerők is vannak”. Az iskola hatalmas fejlődését már csupán az is bizonyítja, hogy megnyitásakor csak 2 tanerővel rendelkezett, evvel szemben a tantestületnek jelenleg 50 tagja van. Dr. Deutsch Adolf a tanítói munka megbecsülésével megteremtette az iskolavezető és tantestület között azt a harmoniát, mely az igazi haladásnak conditio sine qua non-ja. Az utolsó években elért szép eredményt is az igazgató és tantestület közös, odaadó munkája gyümölcésének kell tekintenünk.

Ily kedvező fejlődési körülmények között állapíthatta csak meg a szakfelügyelő, hogy „az iskola a modern pedagógia követelményeinek teljesítésében a zsidó felekezeti iskolák között a legelső sorában áll” és az iskolafenntartónak és szülőknek, úgy az igazgató személyébe, mint az iskola munkájába vetett bizalma is ezáltal lett legteljesebb.

Az egyes iskolatípusok elhelyezését illetőleg jelenleg az a helyzet, hogy az iskola túlnötte kereteit. Ez a körülmény, továbbá tagjaival szemben érzett

Klein Márkus,
a budapesti orth. iskolaszék elnöke.

Óbudai Freudiger Abrahám,
a budapesti orth. hitközség elnöke.

Dr. Deutsch Adolf, a budapesti orth.
hitközség tanintézetének igazgatója.

morális kötelessége arra készítette a hitközség vezetőségét, hogy a folyó évben a *Magdolna-utcában fiókiskolát* nyitasson. A fiókiskola irányítása központilag történik, vezetőtanítójává az iskolaszék az iskolánál a tanítói pályán legrégebben működő tanítót *Wirth Henriket* nevezte ki. A kültelken lakó hitközségi tagok számát tekintve megvan a remény arra, hogy az idővel viruló intézménnyé lesz. A helykérdés csak akkor fog kedvező megoldást nyerni, ha a hitközség tulajdonát képező *Kazinczy-utca 27. sz. ház* felszabadulása után az elemi és polgári leányiskolát oda helyezik, míg az elemi és polgári fiúiskola a jelenlegi „új épület”-ben marad. A polgári leányiskola IV. osztálya az idén nyílt meg s így aktuálissá vált a IV. polgárit végzett leányok részére nyitandó *továbbképző tanfolyam*, a fiúk részére *kereskedelmi iskola* létesítése. Ez azonban egyelőre csak a jövő perspektívája, probléma, mely megoldásra vár.

A rabbinátus, élén Reich Koppel kir. tanácsos, főrabbiával, az iskola valamennyi tagozatával szemben mindenkor a legjobb megértéssel és támogató jóindulattal viseltetett.

Nagy elismerés illeti meg az orthodox hitközség széleslátókörű, érdemes elnökét: *Óbudai Freudiger Abrahámot*, aki a legnagyobb áldozattól sem riad vissza, ha kultúrintézmények létesítéséről van szó, nemes buzgalommal és kulturális érzékkel igyekezett ezen iskolaprogramm útjába gördülő anyagi akadályokat elhárítani. De elismeréssel adózunk Klein Márkus iskolaszéki elnöknek is, aki mint a tanítás pártfogója, meleg szeretettel támogat minden oly törekvést, mely az iskola fejlődését vonja maga után. Hitközségi és iskolaszéki elnök szociális érzékre valló, közös érdeme, hogy az állami illetmények fizetésével, mely súlyos anyagi terhek vállalását jelenti, sikerült az iskola békés és eredményteljes munkáját biztosítani.

A budapesti orthodox iskola továbbra is a modern pedagógia által kijelölt úton fog haladni, modern eszközökkel, de konzervatív szellemben. Az 50 éves szép múlt biztosítéka a multnál is szebb jövőnek!

Speiser Ignác.

REFLEXIÓK A „ZSIDÓ NAGYGYÜLÉS”-HEZ

Ezt a rendkívül érdekes cikket *Feigl L. H.*, a nagyhirű gyöngyösi főrabbi küldte be a *Múlt és Jövő* számára. „Nagyon érdekes dolgok — írja kísérő levelében — jutnak itt nyilvánosságra, amelyeket a hivatalosban bölcsen elhallgattak. Kár lenne, ha azok elsikkadnának és nem adatnék meg a mód a magyar zsidók újkori történetírójának, hogy az eseményeket történeti hűséggel megírhasssa.” De éppen a történeti hűség és hitelesség kedvéért — úgy véljük — néven kell neveznünk a cikk illusztris szerzőjét, aki a rabbi kar méltóságának és presztízisének emeléséért száll síkra.

Ismert közhely, hogy egy szellemes megállapítás szerint, a történelem bizonyos periodusokban megismétli önmagát. Ugy látszik 56 esztendő után a magyar zsidóság megint ilyen történelmi megismétlődés határvonalához érkezett. Mert az 1868 és 69-iki magyar zsidó kongresszus alkalmával szintén mindaddig, míg az akkori illusztris világi delegátusok jogi, kulturális és charitativ gyeket tárgyaltak, — példás harmonia és egyöntetűség nyilatkozott meg náluk. *Csak mikor áttérték a hitélet mezejére, bomlott meg az összhang közöttük és pedig olyannyira, hogy ez a végeredményben sajnálatos felekezeti skizmára is vezetett és a magyar zsidóságot a még ma is fennálló három pártárral szakitotta.*

Tudniillik a konzervatívok exodusra akkor történt, mikor az a merész javaslat tétetett meg, hogy *a lelkészkezdő papságot eddigi egyházi vezető állásáról ledegradálják és egyszerű alkalmazottnak minősítsék.*

Itt ennél a kényes pontnál emelkedett fel a később ismertté vált néhai Reich Ignác, mondván: „Uraim! Azt hiszem, hogy most már igazán nincs itt többé semmi keresni valónk, mehetünk!” Így vonultak vele azután ki az összes hitbuzgó világi delegátusok papjaikkal egyetemben.

A mostani „nagygyűlés“ állítólag „a konzervativizmus jegyében“ indult meg és így egyik feladatául azt a helyes programpontra tűzte ki maga elé, hogy a 68 és 69-iki kongresszusnak, ezen említett szégyenletes paragrafusát, amely annyi bajt, kellemetlenséget és hátrányt okozott már a zsidó hitéletnek, ünnepélyes manifesztálással hatálytalanítani fogják.

Amde nem így történt. Már a hitéleti bizottságnak a tárgyalásai alatt is észlelhető volt, az ott megjelent világi tagoknak *ideges fészkelődése.* És hogy mindezek dacára óriási többséggel elfogadtatott ott a bizottság határozati javaslata, melynek részleteinél a sérelmezett papság igazán conciliáns módon viselkedett, csak annak tudható be, mert ott a világi tagok elenyésző minoritásban voltak. De alig hogy befejezte ez a bizottság érdemes munkáját, nyomban megindult a bomlási processzus.

Staféták hirül vitték az érdeklődőknek a gyász-hirt, hogy a papok teljesen magukhoz akarják ragadni a hitközségekben a hatalmat, mert nemcsak hogy *döntő szerepet követelnek hitéleti ügyekben,* de *horribile dictu,* még a zsidó hitközségek alkotmányának a sáncaiba is be kívánnak vonulni és előljárósági és képviselői tagságra is aspirálnak.

Most már egyes kávéházak kerek asztalainál és egyes szállodák foyerjeiben csak „a zsidó papok ezen vakmerőségeiről“ tárgyaltak a vidéki hitközségek nagyszámú kiküldöttjei és megkezdődött a szervezkedés ezen „*felekezeti csapás*“ elhárítására. Ugy látszik a szervezkedésnek megvolt a kívánt eredménye, mert a hitéleti bizottság javaslata, amelynek kedden délelőtt mindjárt a sérelmi- és panasz-bizottság javaslatainak a bemutatása és elfogadása után kellett volna a plénum elé jutni, *ügyes taktikával szerdára, az utolsó tárgyalási nap délelőttjére halasztatott,* amely napon igen pikáns jelenetek játszódtak ott le.

Dr. Hevesi Simon, Budapest kiváló főrabbija és az Országos Rabbiegyesület illusztris elnöke, egy fulmináns beszéd kíséretében, mely az ékesszólás igazi remekműve volt, *elfogadásra ajánlotta a fontos javaslatot* és felszólította a nagygyűlés plénumát, hogy *tisztelje meg önönmagát azzal, hogy felállással egyhangulag megszavazza a hitéleti bizottságnak áldást hozó javaslatát.*

Fel is állt ott a fascináló beszéd hatása alatt az egész gyülekezet és most természetesen mindannyian azt hittük, hogy az elnök enuncióálni fogja a javaslat egyhangú elfogadását.

Csak hogy — érthetetlen — nem ez történt, hanem felállott Sándor Pál nemzetgyűlési képviselő úr és kis konvencionális bók után, melyet dr. Hevesinek juttatott, sneidigan odavágta, hogy lehetetlen ezt az indítványt egyszerre elfogadni és habár ő is a főtisztelendő úr beszédének hatása alatt áll, mégis azt tanácsolja, hogy azért ne *zsidó szívünk, hanem józan zsidó eszünk szerint cselekedjünk!* Adassék tehát ki ez az indítvány az egyes hitközségeknek és előbb azok tárgyalják azt le.

Hiába szabadkozott ez ellen dr. Hevesi és hasztalan magyarázta, hogy miért esik más elbánás alá ép ez a javaslat és miért nem követik ugyanezt a példát akkor a többi javaslatoknál is? (Itt a történeti hűség kedvéért meg kívánom jegyezni, hogy a zsidó papok megfordítva, *zsidó eszük és nem zsidó szí-*

vükre hallgattak akkor, mikor a hitéleti bizottságban nem ajánlották elfogadásra azt a felvetett indítványt, hogy *családfők, kiknek tudomásával és beleegyezésével hagyták el legközelebbi hozzátartozóik ősi hitüket, ne viselhessenek semminemű tisztséget a hitközségben.)*

Az erélyességéről ismert elnök úr itt ellágyult, nem volt bátorsága kimondani, hogy hiszen már Sándor Pál felszólalása előtt felállással egyhangulag elfogadták a javaslatot, hanem dr. Vázsonyi Vilmos önmagyméltóságának engedte át a szót, ki határozott jóhiszeműséggel, de szerintem helytelenül, egyszerűen a vita bezárását javasolta azon indokolással, hogy ahol egyhangú határozatot hozni nem tudunk és ha nincs domináló többség, akkor előbb igyekezzünk egymást nyugodtan meggyőzni és csak akkor határozzunk. *Megcáfolhatatlan tény, hogy dr. Hevesi Simon beszéde után az egész gyülekezet kívánság szerint felállt és általa egyhangulag a javaslat elfogadása mellett döntött. Csak az elnök az követte el a hibát, hogy nem hirdette ki azonnal a tényállást* és Sándor Pál felszólalása folytán tápanyagot nyújtott az eddig elfojtott elégedetlenkedők kitöréseire. *Ha pedig már ezt elmulasztotta, miért nem adott lehetőséget a szólásra feliratkozottaknak az egymást meggyőzni akaró eszmecserére?*

Hiába jajdult fel azután a fiatal dr. Hevesi Ferenc, a székesfehérváriak poéta-papja, hogy ő ezek után *szégyeli magát!* Most egy éles replikával letorkoltatott, holott két nappal előtte, mikor még nem kerültek szőnyegre a hitéleti dolgok, tüzes tapsokkal honorálták fényes dialektikáját.

És hiába állt fel az érdemes apa, a papok illusztris vezére, hogy vonatkozással az excellenciás úrnak ama minap történt kijelentésére, hogy mennyire hasonlít papfia reá, szellemesen megjegyezze, hogy ez csakugyan így van, mert ezek után ő is *szégyeli magát.* Mindez és a többi érdemes papok elképedése mitsem használt, mert közben az elnök úr visszanyerte erélyességét és energikus, harsány hangon ki-mondotta a szigorú szentenciát, hogy a vita be van zárva, majd a szervezeti szabályzatok értelmében ez a javaslat úgyszólván oda kerül a központi vezetőség elé, hol „remélhetőleg sikerül majd a különböző álláspontokat összeegyeztetni“.

Kivánjuk is hogy sikerüljön, mert különben itt is úgy járunk, mint hajdanta. Mikor a babiloniak oly hosszú ostromlás után végre behatoltak Jeruzsálem falai közé, úgy többek között azért is kesergett Jeremiás a lánglelkű gyászoló próféta, hogy nagyon rösteli a dolgot, mert el tudja képzelni **ספקו עליך כפים** hogy mint csapják majd össze csodálkozásukban tenyereiket, ha a bevonulásnál észlelni fogják az ott uralkodó züllött szégyenletes állapotokat és szörnyülködve kiáltanak majd fel **הזאת העיר** ez lenne az az irigyelt és megcsodált híres, szent város, a keleti metropolisoknak tündöklő csillaga? Meg ne tudják valahogyan a mi féltett jogaink elkobzását ostromló ellenségeink is, hogy *milyen ellenszenv és diszharmónia uralkodik a zsidó hitközségek egyes világi és egyházi vezetői között,* mert különben ők is meglepetve törnek majd ki: hát így fest az az általunk megirigyelt híres „zsidó szolidaritás“?

*Egy delegált rabbi,
ki többedmagával szintén pirult.*

TOLL- HEGYRŐL

A „NAGYGYŰLÉS“.

Egyetemes zsidó szempontból, sajnos, már rég nincsen jelentősége annak, amit a magyar zsidóság tesz, tárgyal vagy határoz. De örültünk volna, ha legalább a tizennégy vármegyébe zsugorodott, elszigetelt csonka-magyarországi zsidóság szempontjából jelentett volna valamit ez a nagygyűlés. Ha legalább valamelyes zsidó pozitívumot eredményezett volna és nem merült volna ki negatívumok hiábavaló leszögezésével és azokkal az agyoncsépeelt demonstrációkkal, amelyekkel hiába döngetik a kapukat, mert odaát csak jóízűen a markukba nevetnek. A mi álláspontunk kezdettől fogva az volt, ami a szegedi, a budai, az újpesti hitközségé, hogy nem szabad „elébevágni“ annak az országos gyűlésnek, amelynek egybehívását a kongresszusi zsidóság törvényes szervezete, az Országos Iroda, illetve a községkerület ép azon a legutóbbi nevezetes ülésen határozta el, amelyen a pesti hitközség tiszteletreméltó elnökének az Országos Iroda vezetőségébe való bevonulása meghiusult. A kínos és sajnálatos incidensért a legteljesebb elégtételt adott elnöknek a hitközsége, most tehát keresni kellett volna a megértés útját és nem még mélyíteni a szakadékat. A mai súlyos viszonyok között nem szabad az elnyomott és jogfosztott zsidóságnak önként lemondani egy törvényben gyökeredző jogáról és *gyöngíteni* azt a törvényes szervezetet, amelyet a kurzus mint a zsidóság képviselőjét még érintetlenül hagyott. Már pedig nem gyöngítés-e, ha a kormány látja, hogy *maga a zsidóság nem a hivatalos és törvényes képviselője útján keresi megnyilatkozási formáit, sőt életbehív egy új fórumot, amely „nyilvánvalóan a törvényes országos szervezetnek és szerveknek úgyszólván teljes ügykörét kívánja magának kisajátítani,*“ amint ezt Baracs Károly udvari tanácsos, hitk. elnök, a budai hitközség részvételének megtagadását bejelentő levelében hivatalosan is megállapította!? Igen ám, mondták, de a neolog irodával szemben az új fórum egyesíteni fogja az összes felekezeti árnyalatokat, az orthodoxok is szívesen fognak csatlakozni az új szövetséghez, annál is inkább, mert hiszen ujabban divatos jelszó lett, hogy „*nem vagyunk neologok*“. Sőt a Sulchan Aruch folytonos lobogtatása feltétlen behódolásra bírja majd az orthodoxokat és elérkezik a várva várt „*unifikáció*“. Mi tisztában voltunk vele, hogy ez hiu remény. Hiszen ezek a törekvések nemcsak hogy nem célravezetők, de nem is újak. Még 1912-ben, mikor hasonló jelszavak röpködtek a levegőben, hangoztatta dr. Hevesi Simon a Mult és Jövő nov. számába írt vezércikkében, hogy „*nem szabad megengedni a haladó művelt zsidóság értékeinek és nagy kultúrmunkájának alábecsülését*“. „*Aranyhidat építeni a Sulchan Aruch jelszavával úgysem vezethet célra, mert a Sulchan Aruch alapján állás különböző körökben mást-mást jelent és gyakorlatban szintén nem fedí egymást, elannyira, hogy csak izgatásra és bujtogatásra ad kedvező alkalmat, de megértésre és megegyezésre nem vezet*“. Ugyanakkor Frankl Adolf, az orthodoxok országos elnöke is kijelentette a Mult és Jövőben, hogy „*a neolog zsidóságnak a Sulchan Aruch alapjával való játéka csak fokozza az orthodoxia bizalmatlanságát és ezek után még kevésbé bo-*

csátkozhatunk velük tárgyalásba. Ha a neológok őszintén kimondanák, ahogy tényleg van, hogy ők a zsidóságot nem a vallási cerimóniák szigorú betartásában látják, hanem a zsidóság szellemében gyakorlandó kulturális, szociális és humánus cselekedetekben, szóval ha nyílan bevallanák, hogy ők más úton haladnak mint az orthodoxok, de vannak a zsidóságnak közös érdekei, amelyeket csak közös munkával lehet megvédeni és erre a célra akarják a két testvérfelekezeteket szövetségésre bírni, — ilyen nyílt és őszinte beszédre az orthodoxia természetesen nem felelhetne rideg visszautasítással és meg lehetne teremteni, amint dr. Hevesi ajánlja, delegációs alapon a közös szervezetet, amely az összzsidóságot képviselné. Így azonban még tárgyalásba sem bocsátkozhatunk. Mert mi azokat a védelmi állásokat, amelyeket nekünk a törvény biztosít, megközelíteni sem engedhetjük.“

Hogy céltalan az egész dolog, azzal tehát tisztában voltunk. Mégsem akartunk előre állást foglalni. Mert vártuk, hátha mégis csoda történik. Hátha mégis új szellő kerekedik egy ilyen gyűlésen, amikor Isten tudja, mióta nem gyűltek összes a magyar zsidók. Talán mégis csalódnunk fogunk kellemesen és zsidó pozitívumok is születnek a nagy és hangos vajudásból. Mert azt egy percig sem gondoltuk, hogy reálisan gondolkodó zsidók csak *parlamentesdit* akarnak játszani és a cél, hogy főháznagyokat, alháznagyokat, dízháznagyokat, mellékháznagyokat stb. stb. válaszanak a pesti hitközség néhány négyzetméternyi tanácstermében.

És megtörtént, hogy az orthodox iroda, amely — amint maga is felhívásában konstatálja, — a neologia hivatalos vezetőivel már évek óta igazi barátságos viszonyban él, találkoznak, érintkeznek, tanácskoznak és a legitim neolog országos irodával egységesen megállapított terv szerint jár el, most éppen a nagygyűlésből kifolyólag szükségesnek tartotta, hogy „*veszélyeztetett vallási demarkációs vonalát a hangzatos és tetszetős jelszavakkal szemben*“ energikusan védelmébe vegye és körlevéllel sietett figyelmeztetni az összes orthodoxokat, „*nehogy az illusztris meghívók szándéka ellenére is a használt „országos” cím és az „egész csonka-Magyarország zsidóságáról” satöbbiben használt illegitim kifejezések félrevezetésre és megtévesztésre okul szolgálhassanak*“. — Az orthodox körlevél kategorikusan kijelenti, hogy egyetlen orthodox hitközség a tervezett szövetséghez nem csatlakozhatik. „*Önállóságunkat veszélyeztetni és az orthodoxia érdekeinek árulója lenne az, aki a szövetséghez csatlakozik!*“ Országunk összes orthodox rabbínusainak egyhangú vallásdöntvényei szerint azt iszural eltiltották, ezen vallási döntvény örökké megváltozhatatlan és *ama hitközség, amely ezen vallásilag jogérvényes döntvényt nem respektálná, eo ipso megszünt orthodox hitközség lenni!*“

A felekezet belső harmóniája szempontjából tehát, amint látjuk, a „nagygyűlés“ és az új fórum csak negatívumot hozott és nem csak hogy nem szilárdította meg a békét, hanem ellenkezőleg, megbolygatva egy régen hamvadó kérdést, felpiszkálta a hunyó parazsat és elmérgeztette az orthodoxiával való viszonyt, amelyet az Országos Iroda már oly szerencsés mederbe terelt, hogy a régi „*orthodox-neolog*“ viszály több mint egy évtizede — a mostani incidensig — szóba sem került.

Készséggel ismerjük el, hogy gyönyörű beszédek

hangzottak el a gyűlésen és azoknak a vidéki delegátusoknak, akiknek még nem volt alkalmuk, hogy Vázsonyi Vilmost, Fábrián Bélát, Sándor Pált a parlamentben hallhassák, érdemes volt feljönniök Budapestre már csak ezért is. Azt is szívesen konstatálhatjuk, hogy a rendezés szép volt, különösen *theátrális szempontból*. De éppen az a baj, hogy a régi magyar zsidó betegségnek megfelelően tulságosan domináltak itt is a parádés külsőségek. Ugy hogy nem csoda, hogy amikor olyan indítvány merült fel, hogy évente nagy országos tüntető, processziós ünnepélyt rendezzenek a hazáért elesett zsidó hősök emlékére, dr. Bernstein Béla főrabbi, az 1848-as zsidó hősök tudós történetírója, kezeit összecsapva kiáltoit fel: „Az én városomban Nyiregyházán öt felekezet van, négy keresztény és egy zsidó. A négy keresztény felekezet egyike sem beszél már se háborúkról, se hősookról, egyike sem tartja szükségesnek, hogy folyton a hazáról beszéljen és a hazafiságával tüntessen. A mi hazafiságunk is ép oly természetes és nem kell fitogtatni folyton. Ha csak mi zsidók csinálunk ily demonstrációs hősi ünnepeket, ki fognak bennünket nevetni és úgy fog festeni a dolog, mintha mi zsidók csináltuk volna az egész háborút, vagy mintha a zsidóság a hazafiságot is magának akarná kisajátítani!”

Egészen bizonyos, hogy belső zsidó szempontból nem az a fontos, hogy „szép kommunikéket” lehessen kiadni a napi sajtó számára. Nekünk minden külső enunciaciónál és protestációnál fontosabb a zsidó munka belső missziója. Kétségtelenül az sem becsülendő le, hogy végre egy számottevő zsidó tömeg nyilatkozott meg és zsidó ügyekről beszéltek. És dr. Mezey Ferenc, aki hatalmas energiájával az Országos Iroda összes szálait egyedül tartja a kezében, ha elvből nem tartotta volna magát távol ettől az „egyéni akció”-tól, láthatta volna, hogy vannak a magyar zsidóságnak is lelkes emberei, akiket csak hívni kell és jönnek és akiket bele lehet kapcsolni a felekezet minden ügyébe. Ezek a lelkes delegátusok éppen azért mentek el a „nagygyűlés”-ről lehülve és kijózanodva, mert már a második napon észrevették, hogy belső tartalom helyett külsőségekben és parádékban merül ki minden. Tudós és tekintélyes rabbik, akiknek talán lett volna valamelyes mondani valójuk a zsidóság belső regenerációjára vonatkozólag, szóhoz sem juthattak. Akik nem staffáznak és kulisszadisznek jöttek fel és nem azért, hogy egyuttal megnézzék a Marica grófnőt és a bikaviadalt, azok sajnálattal látták, hogy a legfontosabbat, a zsidóság belső, hitéleti kérdéseit az utolsó napra hagyták, amikor már alig volt „minján” a teremben. A legkomolyabb problémákat a csomagolás órájában kellett gyors vágatással ledarálni. Hogy a rabbikar nagy ügyét milyen szerencsétlenül buktatták el, elmondja Feigl főrabbi cikke. Így történhetett, hogy míg az orthodoxok a „nagygyűlés” bojkottálását is mint legmagasabb fórumra, rabbijaik döntvényére hivatkozva proklamálták, a neolog gyűlésen még dr. Hevesi is, mint „az aranyborjú hulladékain rágódó rabszolgák”-ról volt kénytelen beszélni a neolog rabbikról, „akiknek ügyét Tremmel Mátyás sakterkésévé alacsonyítják”.

— Szinte az a benyomás — mondották a tapasztaltabb delegátusok — mintha az egész nagygyűlésnek az lett volna a legfontosabb teendője, hogy a gondosan előkészített szervezeti szabályzat szerint, szövetségi

fővezéreket és alvezéreket válasszon, illetve „központi fővezetőség”-et, melynek 60 tagja közül 30-nak okvetlenül pestinek kell lenni — a többség biztosítására, és ami még fontosabb, hogy a központi főfővezető minden időre csakis pesti lehet, még ha akármilyen zseniális zsidó vezért termelne is, mondjuk Kecskemét vagy Nagykanizsa.

És már az alakuló „nagygyűlés” elég világosan mutatta, hogy itt semmiféle ellenzéki hangot — ami tulajdonképpen a nézetek tisztázásához és az eszmecsere termékenyítéséhez vezet, — tűrni nem fognak. Ami az „előkészítők”-nek nem felelt meg, arra reá húzták az „illetéktelenség” halotti leplét. A rabbik méltóságát emelni — arra nem illetékes a „nagygyűlés”. Csak arra illetékes, hogy megszavazza a hitközségek anyagi hozzájárulását, hogy a hitközségek, amelyek rabbijukat, alkalmazottjaikat nem tudják rendesen ellátni, bevételeik egy részét felküldjék a pesti „központi fővezetőség”-hez, mely „az elnök javaslatára irodai igazgatókat nevez ki, az iroda többi személyzetét pedig maga az elnök nevezi ki”. Dr. Hajdu Miklós, a Mult és Jövő illusztris munkatársa, aki a dombóvári hitközség felkérésére mint annak delegátusa jelent meg, joggal kérdezte: „hát senki, de senki se tudja ezen a nagygyűlésen, mi hát tulajdonképpen a kiküldötteknek a jogköre?” Dr. Hajdu Miklós ezuttal is többre taksálta az igazságot mint az „udvarképességet” és ahelyett, hogy a sok udvarlás és kölcsönös miseberachok zenekarába vegyített volna egy odasimuló lágy fuvolahangot, kemény igazságokat harsogott „a zsidótlan zsidó közélet vezéreiről, kik egyenesen a hitközségi előjárói és községkerületi elnöki székből sietnek a keresztelő medence alá, vagy legalább családjukat átmentik a másik partra és addig is, amíg ezt megteszik, évről-évre felállítják a maguk karácsonyfáját, — a Sulchan Aruch alapján”.

Dr. Hajdu Miklós hiába reklamálta a távollevő hitközségeket: „Pedig ha itt volna — mondotta — a budai izraelita hitközség, továbbá a szegedi zsidó hitközség, amely ime még nevében is ragaszkodik a zsidó jelzőhöz, ha itt volnának e hitközségek papjai, úgy Kiss Arnold és Lów Immánuel főtisztelendő urak, eleven példával bizonyíthatnák, hogy eredményes siker kíséri az előjáróság és a rabbi összhangos munkáját.” De mert Lów Immánuel nem jelent meg, meg is kapta a maga méltó büntetését: *Nem kapott miseberächt*. „Die Abwesenden, haben immer Unrecht.” Lów Immánuel világhírű nevét nem sorozták be azok közé, akik a zsidóságért szenvedtek, akik a zsidóságért exponáltak magukat. Az ő bebörtönöztetése egyszerűen nem számít. Sebaj. Majd miseberächt csinál neki a történelem. Hogy is mondotta dr. Pfeiffer monorkerületi főrabbi a gyűlésen: „Hajbókolnak mindenki előtt, aki egy kis pénzt ad valamilyen zsidó célra, de semmibe se veszik azokat, akik egész életüket a zsidóságnak szentelik és szellemi kincseit halhatatlan értékekkel gazdagítják.”

A legnagyobb baj pedig az, hogy nálunk csak szalmaláng minden fellobbanás és máról holnapra semmibe hamvad még az a kis lángocska is, ami zsidók gyülekezéséből kigyulladt. Elmúlt a „nagygyűlés”, elmúlik a „szövetség” is, mint ahogy elmúlt a Magyar Zsidók Országos Egyesülete, meg Szövetsége, a Magyar I. T. O., meg a Hívek Egylete — és marad minden a régiben.

KRÓNIKA ÉS SZEMLE

A BEKÖTÉSI TABLA ÉS TARTALOMJEGYZÉK a Mult és Jövő 1924. évfolyamához elkészült, és így módjukban van olvasóinknak, hogy folyóiratunk maradandó értékű füzetait összegyűjtve mint hatalmas album-kötetet őrizték meg, amelyben a jövő nemzedékek is gyönyörködve lapozgathatnak. A pompás teljes vászon bekötési tábla és a tartalomjegyzék ára 35.000 korona. Megrendelhető a kiadóhivatalban, VI., Révay-utca 14. Telefon 199—55.

E célból belföldi előfizetőinknek decemberi példányaihoz postabefizetési lapot mellékelünk és kérjük, hogy a lejárt előfizetéseket is ezzel megújítani sziveskedjenek. A mai súlyos viszonyok között számítunk a zsidó kultúra híveinek, a zsidó öntudat értékelőinek fokozott áldozatkészségére, hogy az egész zsidóságnak dicsőségére való nagyfontosságú kultúrunkat még fokozottabb erővel folytathassuk.

A MULT ÉS JÖVŐ KULTURESTJE. „Zsúfolt, sőt túlzúfolt terem,” ezt emelték ki az összes napilapok, elsősorban a Mult és Jövő kultúrestjének óriási sikerét és magas nivóját méltatva. Mikor színházakban, koncerttermekben a minimumra szorította a nézőközönség létszámát a gazdasági krízis, a Mult és Jövő kultúrestje előtt valóságos ostrom folyt a jegypénztárnál, a Zeneakadémia nagytermének még pódium pót-székei is elkelték és az érdeklődők százai kénytelenek voltak jegy hián lehangoztan távozni. Bent az ünnepélyes hangulatú teremben Patai József beszélt szentföldi emlékeiről, a Balfour-deklaráció aznapi évfordulójáról, az új palesztinai munka lekicsinylőiről és beszédét sűrűn félbeszakította a kitörő taps. „Dalokat hoztam a Szentföldről” — mondotta és nemsokára felcsengett az orgona mellől a kórus héber éneke és lent a pódiumon egy tízéves énekfenomén, Berger József énekelt palesztinai gyermekdalokat, chászidok táncdalait, a galileai sómerek dalait és egy cháluc-indulót, melyet mestere Gottschall quartettre komponált át. Az egész ciklusnak pedig mintegy pompázatos crescendóját adta Somló József, az Operaház nagy művésze, aki két gyönyörű jeruzsálemi dalt adott szívhezszólóan, eredeti héber szöveggel. Minden egyes énekszámot viharos lelkesedéssel fogadott a közönség. Modern héber zsoltárt énekelt Alpár Gitta is, az Operaház ünnepelt új stárja, akit a közönség percekig tartó meleg ovációban részesített, amely csak ismétlődött, amikor Patai—Alpár „A mi nászadalunk”-ját, majd Somló Józseffel együtt Kiss Arnold—Alpár Tibor „Énekek-Éneke” c. bibliai duettjét mutatták be Dienzl zongora-, Hermann Ferike hárfá- és Hoffmann Pál gordonkakiséretével. Az ovációkból sűrűn kijutott a

szervezőknek is. A szavalóművészetet a legkitünőbb erők képviselték. Szécsi Böske, akit a kultúrest után a Városi Színház hódított el a Magyar Színházról és Tordai Judith, aki a Mult és Jövő estén való tavalyi fellépte óta legelső szavalóművészeink közé emelkedett, Bialik, Csernichovszky, Patai Edith, Kiss Arnold, Patai József, Fodor Dezső legújabb verseivel arattak osztatlan sikert, amit Szécsi még Heine Donna Clárájának hárfakiséretű szcenizált bájos jelenetével fokozott. Valóságos ujjongó tapsvihár fogadta Gál Gyulának, a Nemzeti Színház örökös tagjának megjelenését. És a tomboló lelkesedés tetőpontját érte, amikor az ünnepelt mester utólérhetetlen művészi intuícióval adta elő Patai József „Zsoltár Jeruzsálem előtt” című versét, amelyet Dienzl az egyes strófákat artistikusan aláfestő keleti zenével kísért. A közönség szünni nem akaró tapsokkal hívta a pódiumra a költőt és a művészt, aki ezután Kiss József Gnómját adta elő imponáló hatással. Véges-végig lélekemelő meleg ünnep volt a Mult és Jövő kultúrestje, a zsidó művészetnek, kultúrájának felejthetetlenül szép ünnepe.

TÓRAADOMÁNYOZÓK. A zsidóságnak három fő oszlopa: a Tóra, az Istentisztelet és a Jótékonyság. Akik Tórát adományoznak a templomnak, a leghatásosabb tanujelét adják annak, hogy szívük a zsidóságnak mindhárom oszlopa előtt áldoz. Mert ezzel a cselekedetükkel egyszerre szolgálják a Tórát, az Istentiszteletet és a Jótékonyságot egyaránt. Méltán részesítették tehát oly meleg ünneplésben a dohány-utcai templom rabbijai, előljárói és hívei Gábor Vilmost, az ismert fővárosi ékszerészt és emberbaráti munkájában osztozó hitvestársát abból az alkalomból, hogy egy gyönyörű írású és pazar felszerelésű Tórát ajánlottak fel. Mikor a templomból kivett két legrégebbi tórával jöttek az új tóra elébe, dr. Fischer főrabbi üdvözölte a nagylelkű adományozót szép allegorikus beszédben: „A két legrégebbi Tóra köszönti a legifjabbat és mennyi viszontagságról, szenvedésről beszélhet

Gábor Vilmos és neje

a két öreg Tóra az újnak!" Majd dr. Lederer hitközségi elnök méltatta Gábor Vilmos nagyszerű áldozatkészségét. Ezután pompás menetben, zsidó cserkészek sorfala között vitték a Tórákat a templom főbejárata elé. Elöl haladt hat fehérbe öltözött bokrétafiúcska, utánuk négy templombiztos virágdíszes karosgyertyákkal. Amikor a nagy templom ajtószármái kinyitak, a zsufolásig megtelt templom közönsége áhítatos meghajlással köszöntötte az új Tórákat, dr. Hevesi főrabbi pedig hatalmas szónoklatban ecsetelte a zsidó szív és a vallásos érzés megnyilatkozását a hívek mély megindultsága mellett.

RABBI GLASNER MOZES

A kolozsvári orth. hitközségnek sok évtizeden át volt főabbija, aki másfél évvel ezelőtt régi vágyai helyére, Jeruzsálembé költözött, az ősök földjének adta át fáradt testét, míg halhatlan lelke tovább fog élni azok között, akik az ő mizráchieszméjének rajongó hívei, lelkes követői voltak. A nagytekiniéyű gaon temetése az egész Szentföld részvétele mellett folyt le. Fia, az új kolozsvári főrabbi kiutazott Jeruzsálembé, hogy atyja sírjára boruljon.

PEISNER IGNAC

A legnemesebb zsidó humanisták közé tartozott, a szó legszebb értelmében. A könyv népeinek idealista fia, minden szépnek és magasznak megindítóan odaadó rajongója. Ujságíró volt, de a zsurnalizmust a művészet fokáig emelte és amit írt, azt a lelkéből merítette. Évtizedeken át vett részt a „Neues Pester Journal“ szerkesztésében, klasszikuson írt németül, de ép oly pompásan bírta a magyar stílust. A Mult és Jövőnek is mindig szívesen látott munkatársa volt és mi tisztelettel hajtjuk meg a zászlót tiszta emléke előtt.

A ZSIDÓ GIMNÁZIUM BARÁTAINAK EGYESÜLTE, melynek vállain nyugszik ma úgyszólván a fiúgimnázium felszerelésének, egyes intézményeinek, pl. istentiszteletének fenntartása és fejlesztése és mely erre a célra valóban erején felül áldoz, felbuzdulva tavalyi sikeresen megrendezett hangversenyének eredményein, ezidén valóban nagyszabású és szenzációs műsorú művészestével lép a nagyközönség elé. A december 6-án 1/29 órakor a Vigadóban lefolyó estélyre jegyek az iskola igazgatóságánál, VII. Abonyi-u. 7-9 kaphatók, ahol felülfizetéseket az intézet továbbépítésére köszönettel elfogadnak.

A ZSIDÓ LEÁNYGIMNÁZIUM JÓBARÁTAINAK KÖRE is pompás programú kultúrestét rendez december 30-ikán a Zeneakadémia nagytermében a leánygimnázium jótékony alapjai javára. A kultúrestén a legjobb művészi erőink működnek közre. Jegyek kaphatók a gimnázium igazgatóságánál Munkácsy-utca 5.

DR. SCHLESINGER SAMUEL: A ZSIDÓK VALLÁS- ÉS ERKÖLCSTANA. Hittankönyv-irodalmunk hosszú időközön át szabad portyázó területe volt a fölsereglett hivatlanoknak, akiket holmi ambíciók erre a töretlen, gazdátlan, könnyen lefoglalható és legalább hitük szerint, ugyancsak könnyen megmunkálható földre csábítottak. Mit, miket produkáltak, — arról csak dühöngeni lehet. A pesti izraelita hitközségé az érdem, hogy Goldziher kezdeményezésével és Munkácsi vezetése alatt tudományosan képzett és mindenképen arra való rabbi-hittanárokkal (dr. Frisch, dr. Fényes, dr. Weisz) kiváló értékű vallástani tankönyveket íratott. — Mégis ezek a munkák, külső és belső okoknál fogva, a vidéki iskolákban nem nagyon vál-

tak be, úgy hogy már hosszabb idő óta mind jobban érik annak kényszerűsége, hogy a vidéki zsidóság vallásos igényeinek jobban szolgáló hittani tankönyvek készüljenek. Ebből a kényszerűségből született dr. Schlesinger Sámuel, a nagy tudású debreczeni főrabbinak „a középiskolák magasabb osztályai számára“ írt vallás- és erkölcstana. — A mély konzervativizmus és pallérozott tudományosság lelke él ennek az új, nagyobb diákoknak írt hittankönyvnek minden lapján, áthatva attól a mózesi szellemtől, mely színáji magasságokat is le tud hozni a legegyszerűbb értelemhez is, anélkül, hogy azok belső értéke, szentsége kicsorbulna. A zsidó vallás forrásainak ismertetése után az alapvető vallási tanokat (kinyilatkoztatás, szabad akarat, praedestináció, halhatatlanság stb.) veszi sorra olyan természetes közvetlenséggel, mely csak egy filozófiailag képzett és egyben erősen vallásos meggyőződésű, de ugyanannyira tanításra teremtett lélekből fakadhat. Gyökeresen zsidó az a beállítás, hogy az u. n. ritusok, cerimoniálék az erkölcstani részbe tartoznak, mert az Isten iránt való erkölcsi kötelességek, az Isten neve megszentelésének ethikai postulatumai, hogy az egész életet megszenteljék és ez egyetlen, legfőbb cél felé fordítsák. — Műve befejező részében a szerző minden hálára érdemes emléket állít halhatatlan mesterünknek, Goldziher Ignácnak, mikor rabbiszemináriumi, vallástudományi előadásait a hűséges tanítvány szorgalmával és a tudós szerénységével „összeállítja“. Ezek a feledhetetlen, nagy perspektívájú előadások túlemelik Debrecen nagy zsidó papjának könyvét a hittani tankönyvek során és általános érdekűvé sőt jelentőségűvé teszik, míg egyben bepillantást engednek a csonka hazában megfogyatkozott zsidóság egyik legkiválóbb fiának lelkébe, akinek tudásánál csak szerénysége nagyobb.

Dr. Pfeiffer Izsák.

HITTESTVÉREINK! *Mentsétek meg az ország egyetlen zsidó leányárvaházát!* Több mint 100 kis apátlan-anyátlan árvaleányka nevében könyörgünk hozzátok, adjátok meg a lehetőséget, hogy sajnálatra méltó védeenceinket a legszükségesebb táplálékkal és a legnélkülözhetetlenebb ruházattal elláthassuk.

Komoly válságba jutott VII., Jókai-utca 5. sz. alatti leányárvaházunk és alulirott vezetőség önerejéből már képtelen az intézet fenntartásához szükséges anyagi eszközöket előteremteni. *Csakis nagylelkű önkéntes adományaitok révén reméljük elérhetni, hogy gondterhes nehéz kulturális munkánkat tovább folytathassuk. Segítő munkátokon Isten áldása leszen!*

Adományokat a Mult és Jövő kiadóhivatala is készséggel továbbítja.

Breuer Ármán titkár. Deutsch Antalné elnök.

A Pesti Izr. Nőegylet fenti kiáltványát a legmelegebben ajánljuk olvasóink figyelmébe és reméljük, a szívhez szóló szövegnek meglesz a kellő fogantatja.

A SZEGEDI ZSIDÓ HITKÖZSÉG 1,140.000 koronát küldött be mint templomadományt a Keren Kajemetnek, Wachs Emil Monor 50.000 K-t jótékony célra.

PÁLYAZAT EGY ZSIDÓ PLAKÁTRA. A jeruzsálemi „Keren Kajemeth“ központja pályázatot tesz közzé egy propagandaplakátra. A plakát nagysága 48:72 cm. legyen és könnyen reprodukálható könyvnyomás, litografia vagy más egyszerű sokszorosítás útján, még pedig legfeljebb 4 színben. A plakáttervezetek dec. 31-ig beküldendők Keren Kajemeth Le-Jiszroel Berlin W. 15. Menickestr. 10. címre. *Az első díj 50 angol font, a második díj 30, a harmadik 20 font.*

Felelős szerkesztő és kiadó: Dr. PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

Korvin Testvérek könyvnyomdája Budapest.

Felelős nyomdavezető Polgár J.

POLGÁR KÁLMÁN

EZÜSTÁRUGYÁR

Budapest, VII., Kazinczy-utca 9.

TELEFON:
József 126-66.

Legelőnyösebb beszerzési forrás ezüst evőkészletekben és disztárgyakban.

NEIGER

Modern fényes berendezés.

Előzékeny kiszolgálás.

Kitünő italok.

ÉTTERMEI

Vidékiek találkozó helye.

BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 4. SZ.

FOLYTONO!

GAZDASÁGOS
és kellemes fűtést csak a
szab. falűzelésű légfűtésű
ZEPHIR
kályhával érhető el
HÉBER SÁNDOR kályhagyártó
V. Y. 903. Budapest, VI. Teréz körút 4/4.

Ami a szülőket legjobban érdekli!

Leány- és fiúruha,

Leány- és fiukabát legjobban vásárolható

Szombaton
az üzlet
sárva van.

LITZMANN IRMA
Budapest, VI., Király-utca 18.

Kifogástalan

*Gallér, ing,
fehérnemű*

stb. tisztítás 24 óra alatt is

a Király gőzmosodában

IV., Magyar-utca 6. (Astoria-szálloda)

V., Bálvány-utca 23. sz.

VII., Dohány-utca 20. sz.

VII., Király-utca 15. sz.

Holló-utca sarok.

Az előkelő világ vegytisztítója.

MEGJELENT

PATAI JÓZSEF ÚJ KÖNYVE

POLITIKA NÉLKÜL

Az öntudatos zsidóság védelmi irata.

Megrendelhető a *Múlt és Jövő* kiadóhivatalában Budapest, VI., Révay-utca 14.

A **Remény**

illusztrált zsidó ifjusági folyóiratban most jelenik meg

Szerkeszti: DR. MOLNÁR ERNŐ.

E. Lehmann: Dávid csillaga.

Előfizetési díja egész évre 160.000 korona.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV., Magyar-utca 3.

Telefon: 96-30.

Esőköpeny 350.000 korona
Hó- és sárcipő legjobb minőségben
kapható és javítható

NEUMANN GÉZA

Budapest, VI., Nagymező-u. 50. Dessewffy-u. sarok.

P A legszebb és legolcsóbb Parókák és Transformatiók

Legújabb
modellek.

PIECHNIK ÉS MECHTL

HAJMÜTEREMBEN

BUDAPEST, IV., VÁCZI-UTCA 8. FÉLEMELET.

S ZÖNYEGET, RÉGISÉGET
vesz, elad

Telefon: J. 123—59.

J. 123—87.

Sternberg

Dob-utca 24

SCHLEIFER A. Ezüstárugyár

Budapest VII., Kazinczy-utca 14. Telefon: J. 135-28.

*Saját gyártmányú disztárgyak és evő-
eszközök a legjutányosabb árban.*

KOMÁROMI

harisnya, keztyű, kötött- és szövöttáru különlegességek
áruháza

Budapest, VI., Nagymező-utca 14. szám

(Andrássy-ut mellett).

Csángó Jenő

bőröndök,

bőrdiszmű különlegességek

Budapest, Rákóczi-út 39.

Telefon: József 129-25.

Szent-Margitsziget a Duna folyam gyöngye
Budapest főváros forgalmi
központjában. Gyönyörű 150 holdas park, kénes és szén-savas
42° hőfoku gyógyforrás rheumás, köszvényes bántalmak, női
betegségek és idegesség ellen.

Szállodák, gyógyfürdők, vizgyógyintézet.

Egész éven át üzemben.

Sürgőnycim: Budapest-Margotel.

BARMICVA ajándékul könyvet
és zeneművet ne
felejtessen el megvenni

RUZITSKA O.-nál

VII., Károly király-út 9.

REINER-FÉLE HALCSONT NÉLKÜLI „IDEÁL”

haskötők, melltartók, sérv-
kötők, betegápolási cikkek
nagy választékban kizárólag

REINERNÉL BUDAPEST, VI.,
PODMANICZKY-UTCA 55.

Csillárok / selyemernyős állványok / asztali lámpák / villamos főző- és fűtő-
készülékek. / Izzólámpák / Elektrotechnikai cikkek nagy raktára.

ERDÖDI ÉS NEUMANN

TELEFON: 103—82.
Budapest, VI., Vilmos császár-út 27. sz.

KLEIN ÉS FIA szappanai és kozmetikai
cikerei világhírűek!

VII., Dob-utca 13.
Telefon: József 123—30.

Korvin Testvérek mintafestészek nyomása Budapest VI., Róvay-utca 14.